

ILLYÉS GYULA

**CSIZMA
AZ ASZTALON**

N y u g a t

1.

KÉZFOGÁSOK

Miért is íródott ez a könyv?

Valahányszor útrairdultunk hazulról, minket a mi anyánk ügy elhalmozott csomaggal, hogy mozdulni is alig tudtunk. Nekem — mivel városba jártam — különös elővigyázatból főleg elemőzsiát csomagolt, előbb csak az útikosaramba, aztán a kézitáskámba, aztán a zsebeimbe. Mikor ezekből is kiszorult, mindenféle apró dobozt, zacskót és szütyőt készített és tömött tele keménytojással, körtével, egy kis zsírbanpirított hagymával. Szegények voltunk, de ilyenkor olyan fáradhatatlan szemmel vizslatott az udvarban még egy kis leöltni és megsütni való után, hogy a máskor oly kezes lovak is ijedten húzódtak el előle. Amin tekintetem megakadt, azt máris vette fel. Ügyes kis motyót kerekített belőle s legfeljebb bekecsem gombjára kötötte. Legszívesebben úgy szöktem volna meg hazulról, mert induláskor olyan voltam, mint egy mozgó karácsonyfa, a kapuban vettem észre, hogy valamelyik ujjamon ott csüng az a családi szatyor is, mellyel a szőlőhegyre szoktunk járni. Szemlesütve baktattam ki, jószerivel a kutágasra se mertem rápillantani, mert a következő percben az is a hónom alá került volna. Vinni viszont semmit sem vihettem haza, akkor sem, amikor már úgy-ahogy lett volna rá módom. Anyám a legkisebb ajándékot, aminek valami értéke volt, szinte sértésként fogadta s legörömostebb visszaküldette volna velem a boltba: takarítsam csak meg azt a pénzt. Nem nézte jó szemmel ezt apám sem.

De minden alkalommal lelkemben is így megra-

kodva távoztam. Mikor végre kimaradtam az iskolából, jóakaróim az írómesterségre beszéltek rá. Legtöbbször azt írtam le, tehát azzal kerestem kenyeremet, amit otthon a pusztnán vagy a faluban láttam, amiről apámmal, anyámmal, testvéreimmal, a sógorokkal és rengeteg keresztapámmal beszélgettem. Vagyis jóformán az egész pusztnának és falunak adósa lettem. Róluk írtam, de nekik csak ritkán. Igen sokszor bántott ez is. Gyakran megfordult fejemben, hogyan is kellene egyszer igazában hazatérnem.

Ki írja ezt a könyvet?

Már egész gyerekfővel is sokszor elvoltam hazulról, mert az elemít is másutt jártam; lassanként elég könnyen nekiindultam egyedül is. Nem voltunk nagyon csókos természetűek, összeölelkezni csak anyámmal ölelőztem össze. Azután — jól emlékszem — apám elé léptem, fölnéztem rá s már akkor is, amidőn még csak a derekáig értem, kezet nyújtottam neki. Ujjaim elvesztek tenyerében, de ő mégis úgy fogott kezet velem, mint férfi a férfival. Férfinak éreztem magam. Csak a kezdet kezdetén mondta néha, mosolyogva már a kiskapuban: «Aztán ne halljak ám semmit rólad.» Később ezt is elhagyta, mert valóban nem hallott semmit. Az állomásra legfeljebb testvéreim kísérték ki. Azoktól tréfálva búcsúzkodtunk, azzal, hogy ki tudja a másikat legutoljára is hátbavágni. Csak egy ünnepeleyesebb búcsúzkodásra emlékszem.

Arra, amikor hosszas számíthatás és latolgatás után mégis úgy döntött el, hogy magasabb iskolába adnak és végül valóban útnak is indultam. Csak a legközelebbi városkába kellett utaznom.

Miért lett mégis ebből a búcsúzkodásból valóságos úrnapi körmenet? Az egész család kikísért az ál-

lomásra. Megérezték, hogy az elszakadás most nemcsak arra a néhány kilométerre szól? Délután volt, arra is emlékszem, hogy süttött az őszi nap, de dél előtt még eshetett, mert a kerítések mellett kitaposott csapáson csak egyesével haladtunk. Néhány szomszédasszony is hozzánk csatlakozott, a templomköznél meg keresztapáim egész küldöttsége álldogált és zárkózott fel mögénk. Nemigen szerettük ügyeinket az utcára vinni, egy kicsit resteltük is magunkat, elhallgattunk, a férfiak lehajtották fejüket. Az utcánkban még elég zajosan lépegető csapat a posta után már olyan volt, mint egy temetési menet, én legalább úgy éreztem s már-már a csöndítést vártam. Ablakok nyíltak, az udvaron itató gazda felénk fordult, markában a félig felhúzott ostorfával. A hosszú pillantások alatt valóságos koporsónak éreztem magam, szégyeltem, hogy két lábon járok könnyező anyám mellett, a menet elején. Kiálltam hát mellőle a sárba, bevártam a sor legvégét, nagyapát, akit nem lehetett eltéríteni attól, hogy ne ő tolja a ládámat a tragacson. Nem volt nehéz, de nagyapa rögtön pihent vele, ha a kapukban megszólították. Fejével felém bökött.

Másvilág e földön.

7

«Kitantítatjuk» — mondta, de se neki, sem a kérdezőnek nem jutott eszébe, hogy mivé is: pappá-e, vagy — ami nagyapát különösen vonzotta — címzetes pénzügyőri szemlésszé-e. Erre különben én sem gondoltam. Akit inasnak vittek el a faluból, az indulása percében is tudta, asztalosként, vagy kovácsként végzi-e életét. Elöttem az egész világ nyitva állt, homályosan és veszélyesen. Kitanítatásomban nyilván azon volt a hangsúly, hogy ki, — el, föl! Elpirultam, iszonyú volt elevennek lenni ebben a végtisztességben, legszívesebben belebújtam volna abba a kis fehérre

gyalult ládába, amely a tragacson valóban olyan volt, mint egy gyerekkoporsó. Aztán mintha már bele is bújtam volna, mintha igazán halott lettem volna, képzeletben máris a lélek különös megoszló képessége folytán saját tetemem mögött bandukoltam, forró könnyekkel szememben.

Ahogy az már szokás volt, a vonathoz most is jó másfél órával kőii abban kiértünk. A halottat csak egyszer búcsúztatja el a pap, de a halott azt sem hallja. Nekem — mint valami kihűlt miniszternek — vagy húsz búcsúztatóban, siratásban is volt részem, eleven füllel, eleven szívvel. Megrázó szertartás volt. Annál is inkább, mert a búcsúztatók nem elmúlt életemről beszéltek, hanem az eljövendőőről és nem engem sirattak, hanem önmagukat. Tudtam és mondták is, hogy «más világba» kerülök, de ez a más világ most valóban földöntúli világnak tetszett. Még apám is erről beszélt.

«Elveszítünk, fiam; örökre» — mondta könnytelenül, de annál komorabban bólogatva. Megkérdezhettem volna tőle, hogy akkor miért küld el. Amire ő — ha szavakba tudta volna önteni érzéseit — azt válaszolta volna, azért, hogy nekem jobb sorom legyen, vagyis tulajdonképpen ő és a család áldozza fel itt magát.

Szerzőt megvesztegetik.

Minden búcsúztatóval összeölelkeztem és mind-egyikkel együttzokogtam. Két tenyerükbe fogták gyermekarcomat, tekintetüket merően arcomra szögezték. Látszott, hogy az a fürkésző éles pillantás most vési utoljára még szívükbe vonásaimat. Rájuk emeltem én is könnyes tekintetemet. A könnyek nagyító, vagy rögzítő lencsevarázsa okozza tán, hogy ma is úgy látom őket, oly elevenen, mint ahogy akkor láttam. Megcsó-

koltam. aztán — nagyjából a régi lómaiak szokásához hasonlóan, akik halottjaik szájába pénzdarabot helyeztek, az alvilág szörnyeinek megvesztegetésére — még egy utolsó forró ölelés közben egy-egy húszfillérest nyomtak tenyerembe. A legszegényebb, Czabuk keresztapám, aki öregsége miatt már a csöszködésből is kikopott, egy bicsakot csúsztatott át, azt, amelyet anyyniszor megcsodáltam nála. Elfogadtam a pénzt is, az ajándékot is, bár a hideg fémdarabok érintésére tenyerem mindannyiszor oly bizsergető áramot lökött egész testembe, oly izzóra gyújtotta arcomat ott a meleg berliner kendők és bekecsek homályában, akár az el-felkattantott kapcsoló a villanylámpát. Szabó Vica néném húsz év óta kilincsel már, hogy férjét megyei segédutkaparói állásában véglegesítsék, feledjék el neki azt a legény kori váci két évet; Pestet is megjárta. «Gondolj majd ránk is» — mondta Vica néném, öklömet keményen rákulcsolva adományára. Aztán mindenkivel mégegyszer sorrakezeltem, már szótlánul és ünnepélyesen, mintha az a miniszter egy percre életre támadt volna.

Eltűnt a falu. A fülkében egyedül voltam. A pénzt zsebkendőbe kötöttem, a zsebkendőt ingem alá rejtettem. Aztán karomba hajtottam fejem, végig terültem a padon, félig eszméletlenül utaztam a másik világ felé; a célnál a kalauz tett ki a vonatból.

Az a világ valóban más volt, különös és veszélyes. Annál veszélyesebb, minél jobban hű akartam maradni a lenti világhoz, amely útnak indított. A búcsúztató arcok mindig előttem lebegtek, nem veszttem el számukra, apám jóslata nem teljesedett be. Sok megpróbáltatás ért, sok tapasztalat. Az előbbieket némán türtem, az utóbbiakat kerestem; szívem mélyén afféle kémlelésre menesztett követnek éreztem magam, akiknek egykor számot kell adnia.

Így akarok most számot adni.

A szegény parasztoknak. A kétkezieknek, a nincsteleneknek és a más hátán élő többi szegénynek akarom leróni hálámat. Irodalmi nyelvünk már csak gúnyosan emlegeti ezt a szót: atyafi. Tágabb értelemben testvért jelent, valami ősibb atya fiait, hozzátok szólok, atyámfiai, közületek való vagyok. Amit eddig elmondtam, bevezetőül ennek igazolására mondtam el. Hozzátok érkeznek meg tapasztalataimmal. Tenyeremben nincs pénz, elköltöttem, de tele van meleg kézfogással, azokkal a régiekkel, azok kamataival. Először is ezt szeretném szétoztani.

EGY CSÖNDES FOLYAM.

Ízelítő.

Kisdiák voltam, az intézetből csak vasárnaponként volt egy délutányi kimenőnk. Ezzel sem igen éltem, senkim sem volt a városban. Egyszer meghívott egyik osztálytársam. Boldogan játszottam udvarukban. Uzsonnatájban kijött hozzánk barátom szép édesanyja, illatos gyönyörű ruhában. Egy-két percet töltött köztünk, már ment is vissza a házba. Barátom hozzámlépett:

— A mama azt mondta, te menj most haza.

Nem jött szájamra szó.

— Mi most bemegyünk kávézni, — tette hozzá.

Hallgattam, arcom lángba borult.

— Mert tőled csak rosszat tanulunk, azt mondta a mamám. Meg, hogy nem is úgy beszélsz, ahogy mi.

Hangtalanul kifelé indultam súlyos csizmáimban. Megvallom, elég hamar rendbejöttem. Ahogy a tanárok magyarázataiban, azt hiszem, ebben a jelenetben is gyorsan megértettem valami lényegeset, vagy legalább az útmutatást a lényeges felé, elég jó fejem lehetett. Persze jól esett volna, ha kifordulva a forró csupakő utcába, egyenest anyám kötényéhez szaladhattam volna, így csak lassan bandukolni kezdtem abban a kihalt vasárnap délutánban, céltalanul előre, bele az üres időbe. Fölvettem egy kavicsot, aztán egy puhára öregedett tégladarabot, azokat dörgölgettem egymáshoz, amíg csak az a vörös téglá egészen el nem porladt ujjaim között, erre emlékszem.

Később, nagvdíákkoromban az iskola számára tánctanfolyamot szerveztek, maga az iskola igazgatója szervezte a leányiskolák igazgatónőivel együtt. Az első vidám összejövetel már meg is volt, amikor én véletlenül tudomást szereztem róla.

— Gondoltuk, úgyse tudnál cipőt, meg ruhát csináltatni, azért nem is szoltunk, — mondta az egyik rendező. Egy kicsit belepirult.

— Óh, semmiség, — feleltem csendesen. — Aztán igyekeztem megvigasztalni, úgy szenvedett, kínos zavarában. Előzékeny s érzékenylelkű fiú volt. Nem volt bennem harag, megbántottság sem, a sértődöttséget az első adámcsutkamozdulattal lenyeltem. Nyugodt voltam, sőt belenyugodott, mint aki már ismeri az utat is, a járást is, talán a végső állomást is. Inkább arra gondoltam, hogy ezek az élettől kapott leckék is mennyire szokványosak; majdnem olyan előírásos tanrend szerint folynak — tán már századok óta — akár az osztályban az órák. Hovatovább szinte csak udvariasságból figyeltem rájuk. Lelkembe akkor költözött az a szerény higgadtság és alázatos tárgyilagosság, amelyet egész életemben hirdettem, s e lapokon is hirdetni fogok. Ennek később is igen sok hasznát láttam.

Férfikorom elején álltam, barátaimmal már megvívtuk nemzedékünk első harcát, könyveink váratlan hatást keltettek: az ország úszott a parasztimádatban. Naponta volt egy politikai nyilatkozat a földmivesek értékéről. A társasági hölgyek estélyi ruháik selymére a hortobágyi csikósok pitykéit varratták.

Az utcán találkoztam egy ilyen nép-imádoval. Épp vidékről jött.

— Isten legkülönb fajtája! — mondta lelkesen. — Láttam őket, hogy dolgoznak. Micsoda őserő, micsoda szívósság, micsoda izmok. Reggel négytől este nyolcig arattak! És micsoda nemes igénytelenség!

Reggel egy harapás szalonna, délben egy kis lebbencs-leves, este aludtjé, csodálatos emberek!

— Kevés, — mondtam szerényen.

— Birták volna akár éjszaka is! Vagy úgy, — az evésre mondd... Nem kell azoknak más! Nem is lehet annál jobb, annál a jó finom paprikás szalonnánál...

— Te is szalonnán élsz? — kérdeztem. Már meg is bántam.

Ismerősöm megzavarodott, ellenséges pillantást vetett rám. Nem szalonnán és lebbencsen élt. Nem is kívánta magának ezt az életet. Nem kérdeztem meg tőle, hogy akkor miért dicséri úgy az aratók sorsát. Azért nem kérdeztem meg, mert ezt is tudtam már régtől fogva.

A parasztok közkedveltségéről

Sok ilyen tapasztalat birtokába jutottam. Ezek közül egypár a sejtelemből úgy alakult tapintható bizonyossággá, ahogy a rügyből bimbó, a bimbóból virág, a virágból pedig egyre félreérthetelienebb dinnye kerekül. Első ilyen súlyos, emelhető és szagolható tapasztalatom, hogy a parasztok nem örvendenek oly közkedveltségnek, ahogy gondolnók.

Ősidők óta sokan tartanak a parasztoktól. Példabeszédek tanúsága szerint már a finomultabb lelkű lómaiak, asszírok, héberek, sőt egyiptomiak is húzódoztak tőlük. Az emberiség utján ezzel is nagy előfutárok voltak. Hatásuk messze földekre s időkre elterjedt, nyomait sok helytt felfedezhetjük. Nyelvőr című tudós folyóiratunk 1877. évfolyama, mint egyik legősibbet idézi e szólásmondásunkat: huncut a paraszt, mihelyt egy arasz. Mint ilyet említi Sirisaka Andor 1891-ben megjelent gondos gyűjteménye e különben különös, bár szemléletes kifejezést, akkor higgy

a parasztnak, ha szórt látsz a fogán. Kis-Viczay 1713-ban közölte ezt az akkor feddőnek készült észrevételt: rövid prédikáció, hosszú kolbász tetszik a parasztnak. Nyilván ennél is ősi: sülve jó a paraszt, akkor is a fene egye meg, melyet ugyancsak a Nyelvőr tett először napvilágra 1884-ik évfolyamában. A parasztok népszerűtlennek látszanak a világ kezdete óta, illetve azóta, hogy vannak nem parasztok is; ezzel higgadtan számot kell vetnünk. Bölcsesség a legjobb útiköltség.

Ily eredendően ősi hajlam ritkán tűnik el egykettőre a köztudatból. Mások egyszerűen csak megütözköztek a parasztokon, mintegy zokon vették őket, vagy neheztelően pillantottak feléjük gondolatban is. Engedetlennek tartották, s ezért helytelenítésük, vagy neheztelésük súlyosabb perceiben meg is fenytették őket rendszerint karóbahuzással, vagy keréketöréssel. Ellentétben a közhiedelemmel, de a történeti emlékek megbízható tanúsága szerint ugyanis különféle könnyen megérthető okból a legegyszerűbb emberek sem ragaszkodtak a hajnaltól estig tartó kapáláshoz, s így a földhöz is rendszerint csak jobb híjján kötötték magukat. Mihelyt tehették, menekültek róla, városba vágyódtak, ahol kenyér boltban kapható. Ezért a régi helotáktól kezdve a rabszolgákon át a jobbágyokig gyakorta némi kényszerrel kellett őket az eke és a juhnyáj mögött megtartani, mert hisz különben nemcsak az udvarházakban, hanem a városokban is rövidesen kifogyott volna a kenyér. A parasztokat századunkban is sokan korholják.

A lélek rejtelsei.

A parasztok általában fárasztják és álmosítják azokat is, akik közvetlenül velük élnek, sőt akik belőlük élnek. A megrovásra az ad okot, hogy a parasztok elmaradottak. Hangzott el mélyenszántó előadás

attól is, hogy a barnaszínű sarat tipró és gyúró parasztok az emberi faj fejlődésének még csak azon a fokán „állnak, mint az egyén fejlődésében a maga sarában tapsikáló csecsemő; innen az előbbie haladottak gán- csa és tintorgása. Ez elmélet azonban, jóllehet a legújabb lélektan igen nyomós felismerései támogatták, nem vehető komolyan, mert az ötletet a kitűnő előadónak egy derültebb pillanatomban én vettem fel, árinak kísérletéül, vájjon a parasztok lekicsinylésére irányuló ösztön meddig nyúl ürügyért, milyen mélyéig a sületlenségeknek? A parasztot a cigány is lebecsüli.

A világ némely részén sokan elvárják, gyakran még a városi sintérek is, hogy a paraszt előre köszönjön nekik. Kínai törvényköny emberbaráti rendelkezése szerint a betegszállító fogat elől mindenkinek ki kell térnie, «kivéve, ha az parasztot szállít.» Franciaországban, az egyenlőség hazájában láttam, hogy hivatalnokok egyszerűen átnéznek az asztaluknál ácsorgó parasztokon, a később érkező másfoglalkozásuak kedvéért; amihez egész különleges ösztönnel kellett rendelkezniök, mert én csak aztán tudtam meg, hogy azok parasztok, már se külsejükön, se beszédükön, még kezükön sem látszott; talán csak türelmükön, nyílt és csendes tekintetükön. Némely kereskedő az ismeretlen parasztnak állandóan a körmét nézi; az ismerősökkel — miközben a portékát nyakukba varrja — vált egy-két barátságos szót és a parasztok jó mondasait családja körében is elmeséli olyasféle elismeréssel, mintha egy borjút énekelni hallott volna. A század legjobb regényírói türelmetlen hangot hallató göbének ábrázolják a parasztot, vagy felöltöztetett páviánnak, aki néha majdnem úgy viselkedik, mint egy ember, s ezért igen mulatságos. Van, aki fadöntő medvének érzi a parasztot, más csoportban lesdelő far-

kasnak. A költők nemes paripának, vagy — homályosan — valami jótőgyű óriás tehénnek. Beszéltem politikussal, akinek — saját vallomása szerint — a paraszt-népgyűléseken, amidőn az éljenzők sorfala közt elhaladt, pontosan olyan érzése volt, mint az állatkert ketrecai előtt. Egy ifjú hölgy szolgálóleányukat álmában előbb struccmadárnak, majd krokodilusnak látta. Általában a parasztokat mindenki igen közelinek érzi az állatvilághoz. Általános jelenségnek fogadhatjuk el tehát, hogy a parasztoktól legtöbb ember óvakodik és viszolyog; gyanakszik és neheztel rájuk, megelégette, s ezért nevelni, ráncba szedni, kordába szorítani szeltné őket, azaz emberiesíteni; vagyis mindenképpen felülről vet pillantást rájuk. E javító szándékot meg kell becsülnünk: vannak ugyanis, akik közelíteni sem bírnak a parasztokhoz. De e különös neheztelést is, az állatokkal való példálózást is figyelemmel s őszinte megjavulási készséggel kell fogadnunk. Mindkettőnek mélyen gyökerező, azonos oka van. Ez az ok ma már lelki, ha nem is oly újkeletű, mint az előbb említett.

Két példa.

Volt nálunk egyszer egy csikós. Nem is csikós volt, nem ezt a mesterséget tanulta. A komornyiki szakmára készült, eladdig a kastélyban tolt a gróf körül a szelet. Onnan csöppent ki az istállókhöz, állítólag valami aranyóra gyanús eltűnése következtében, vagy mondjuk: után; hallomásból senkit se vádoljunk, még célzással sem. Az bizonyos, hogy sunyi, lusta egy ember volt. Hagyján, hogy rühellte az embernek való munkát. Iszonyúan félt a jószágtól. A növendek kancákat bízták rá. Az előző csikós úgy vezette egy-egy füttyszóval is azt a szelíd, csupa árva ménest, akár egy farka bárányt, — ez csak ólmos os-

torral, furkós bottal mert feléjük menni, legszívesebben tán revolverrel járt volna köztük. Egy hét múlva úgy elvadultak a jámbor párák, mint a farkasok, tíz méterről lapos pillantással fogadtak mindenkit, fogukat mutogatták, nem ismertünk rájuk. Annak az embernek mintha csak ez kellett volna. Most már igazán úgy verte szegény csikókat, mint a zápor. És jogosnak tarthatta kegyetlenségét, mert a csikók már valóban vadak voltak, csak ostorral lehetett bánni velük. Attól, hogy véleménye szerint jogosan verhette az állatokat, annak az embernek még a gyávasága is elmúlt; feneketlen utálattá változott.

Fél év múlva elmenesztették, akkor derült ki, hogy a fele-abrakot az első naptól fogva ellopta, a szomszéd faluba hordta a fuvaroshoz.

Ismertem én egy tanítót is, aki épp így utálta egy kalap alatt a mesterségét, meg a gyerekeket. Volt vagy tíz faluban is, de szigorú kifejezéseivel, erélyes ténykedésével mindenütt egy-kettőre olyan helyzetet teremtett, amelyben azt hihette, hogy nem ő a hibás, hanem az a nevelhetetlen kölyök-sereg. Hogy azok megvetésnél, szigornál és fenytésnél nem is érdemelnek egyebet. Végül sikerült rendet teremtenie. A gyermekek mukkanni, moccanni sem mertek, de sajnos nem is tanultak. Némán túrték a fenytést, de magukba húzódtak. Olyanféle magatartást tanúsítottak, mint a magyar nemzet a 48-as szabadságharc után az osztrákokkal szemben; olyat, aminőre Gandhi akarta rábírní a hindukat az angolokkal szemben: nem vettek részt semmiben, oda se figyeltek, csak szemük villogott, néha keserűen, néha pajkosán. Nincs ijesztőbb jel, mint mikor akármilyen kis közösség így magába vonul. Az emberi méltóságnak ez a legutolsó védekező eszköze és módja; a kétségbeesésnek s gyakran a halálraszántásnak első tünete ez. Igen nagy figyelem-

mel kell kísérni. Ez az utolsó szem erő. De a sebzett vad utolsó erőfeszítése is a legijesztőbb. Hazánknak ez erő megmutatásával sikerült a harcnál sokkal üdvösebb békét és egyezséget elérnie.

További szemlélődés.

Bár a tudósok még nem foglalták írásba e tárgykör tételeit, a parasztok saját szakállukra is érzik e levegőben úszó enyhe kelletlenkedést. Közülök sokan, mihelyt csak említést hallanak róla, idegessé válnak, mintegy viszketegséget éreznek s mielőtt teljeseri tisztában lennének a dologgal, különben eléggé el nem ítélnélhető meggondolatlanságra ragadtatják magukat, közbekiáltással zavarják például a piactér kórákásán érdekükben szónokló jelöltet. Ez nemcsak a belőle esetleg származó kellemetlenség miatt érdemel megrovást. Nem segíti elő a megértést, a társadalmi osztályoknak, fajoknak és felekezeteknek azt a békéjét sem, melyet e sorok is szolgálni óhajtanak. Ügyelnünk kell arra, hogy a tudomány szenvedélytől ment ösvényéről soha se térjünk le, egy lépéssel sem. Hirtelenség, harag, semmi jót nem farag.

Épp ezért a helyeslés, sőt a néma elfogadás előtt erősen fontolgassuk annak az állításnak tartalmát is, amely szerint e különös betegséggel némely finnyás lélek tulajdonképpen saját egyensúlyát őrzi, hasonlóan egyrészt az imént már kivizsgált csikós magatartásához, másrészt annak az adomabeli vagyonos embernek magatartásához, akinek «dobjátok ki szegény embert, mert megszakad a szivem!» felkiáltását már Arisztofanész és Shakespeare kivizsgálta és feldolgozta. E kínálkozó állítás szerint az emelkedettebb képzelet a parasztokat azért rokonítja az állatvilággal, mert azok munkáját s életmódját a maga számára gyakran embertelennek,

tehát valóban állatinak tartja. Szóval az a legnehezebb munka. Az emberi ész teremtette vagy felismerte igazságszisztem azt kíváná, hogy a legnehezebb munkáért a parasztek a lehető legnagyobb ellenszolgáltaást nyerjék, s ezáltal ők is a közös emberi szintre emelkedjenek. Ha ez valami gazdasági ok, vagy magasabb társadalmi szempont, például a műveltség intézményeire vagy az óceáni kirándulóják karbantartására fordított javak miatt nem lehetséges, az elme ideig-óraig ellentétbe kerül saját teremtményeivel s így saját magával. Az elme ilyen pillanatnyi zökkenőinél szokott közbelépni a lélek. Az ő utjai már nem ily egyenesek, megenged magának kegyes hazugságot is, mert hisz — hasonlóan a jó ápolóhoz vagy anyához — elsősorban vigasztalni akar, vagy legalább csitítani. Anyja csalogatja a gidát a kertbe.

Ahogy a versek mutatják, az emberiség nagy vigasztalói: a költők — akiket különben dicsérni fogunk — vigaszt tudnak méríteni s árasztani már az állatvilági rokonitásból, a természeti közelségből, az ősi romlatlanságból s általában a paraszti őserőből. E dallamok ábrázolta édes tájakon a kepék hatalmas cipók, a kolbász mintegy a fán terem, a parasztek herkulusként állnak a dombon, lehetőleg szembe a nappal, ősszel a pince magától megtellik.

Vigasztaló a parasztekot méhecskéhez is hasonlítani. Sajnos, nem mindenki költő. A kevésbbé költői hajlamú vagy a költöket félreértő lélek az igazság és jogosság kérdéseibe gobolyodott elmének vigasz helyett inkább megütözést, sértődést sugall. Néha harsány nevetethnéket. Aztán gyakorta haragot, sőt harciasságot, de már amiatt, hogy így megzavarják, ilyen kérdés elé állítják. Az igazsággal szemben ez a magatartás az ősbib, eredendően emberi; ezért először is meg kell bocsátanunk; csak azután vizsgálhatjuk.

Mint minden igazságba vágó kérdéssel, az emberiséget először azzal is két részre lehetne választani, hogy a parasztok helyzetéről hallván, kinek-kinek szellemi világában és idegzetében milyen elváltozás észlelhető. Afféle próbaköül lehetne ezt használni.

Kísérlet.

Egyik barátom egyszer, merő szórakozásból papírral és ceruzával kezében kiszámította, hogy mennyi munkát végez egy átlagos hivatalnok vagy kereskedő és mennyit egy paraszt. Aztán azt, hogy munkájuk mennyit ér az emberiség számára. Aztán, hogy munkájukért mit kapnak a társadalomtól. S végül azt, mt kellene a parasztoknak kapniok, ha a jutalmazás arányos volna

Végzett, de már csak hozzátéveleges számítást barátom arról is, vájjon mennyiért vállalkozna egy cégjegyzésre jogosult főpénztárnok, vagy akár egy hivatásos díjbíró arra a szellemi és testi erőfeszítésre, amellyel egy földnélküli napszámos hattagú évadját valahogy mégis eltartja a dorozsmai szegénysoron. S ha valami összegért egy évre vállalna is azt, vájjon utána hány hónapi vagy évi pihenésre tartana igényt.

Szellemi ingyencsége hajló barátom adatai szerint, ha a társadalomban minden munka után arányos volna a jutalom, akkor a parasztoknak nagyjából úgy kellene élniök, hogy először is a gazda reggel nyolc felé ébredne üdítő álmából kényelmes ágyában. Elfogyasztván nője által a paplanra helyezett, több fogásból álló reggelit, néhány percnyi tornagyakorlat után — hogy az esetleg elsatnyulásra ítélt finomabb izmokat is foglalkoztassa — az évszak kívánalma szerint felöltözne, de kesztyűt mindenképpen húzna s aztán trágyát hányna, vagy kukoricát törne, vagy váгна

a kétszerest négy-öt óra hosszát. A nap hátralevő részét szelleme művelése töltené be, e közt az a gond, vájjon az év hűvösebb szakában magaslatra, vagy délvidékre vigye-e családját. Hogy a munka e jutalmalása méltányos-e, azt nagyjából a dorozsmai ellenpróbával ellenőrizhetjük.

Hasznos önvizsgálat.

Bevallom, e kísérletet én is csak kísérletképp említhetem, már az esetlegesen nem földművelést űző olvasó használatára. Ha felidézi, hogy a sorok még gyanútlan olvasása közben lelkülete minő működést fejtett ki, azaz jóakarató mosolyt, bosszankodást, vagy képtelenség-keltette tiltakozást ébresztett-e, önmaga is eldöntheti, hogy az emberiség melyik csoportjába tartozik. Ez a nyugalom s a könyv továbbolvasása szempontjából fontos. A szélsőséges magatartás mindenestre óvatosságra int, a ravasz lélek fokozottabb felügyeletére. A lélek érdeket véd és nem igazságot s így nem okot keres, hanem ürügyet. A tárgyilagos igazság felé középuton halad az ember. Szól ez természetesen azoknak is, akik a kísérlet alatt bensejükben lelkesültséget és rajongást, pillájukon pedig esetleg könnycseppet észleltek. További kísérletek következnek. Ne siessünk, mint Hopula a zászlóval.

Ha a nép népszerű.

Vannak ugyanis, akik isteninek mondják a parasztot.

Ahogy a történelmi könyvek mutatják, a parasztrajongás országok szerint átlag nyolcvan-kilencven évnyi közökben szokott fellépni, elharapódzása néha évekig eltart s mióta az emberiségnek írott emlékei vannak, elsősorban igen hosszú körmondatokat, édes

kis dalocskákat és csapnivaló színdarabokat eredményez. A tizenkettedik században az ifjú lovagok minden harmatos mező sarkán megtermett s kivétel nélkül szőke és dúshajú paraszthajadonokkal találkoznak, akik a csábító szavak hallatára csípőre tett kézzel énekelnek az erényről.

A francia XIV. Lajos király korában az idősb udvarhölgyek pásztorleánykáknak öltöznek, a park végén felépített bogárhátú házacskában találkoznak a furulyázgató udvaronccal, hogy az etikett végeláthatatlan szabályaiba bonyolított szerelmet a képzeletük szerinti pórok módjára gyakorolják, vagyis azonnal. Később még egyszerűbbek lettek s már a paraszti életformával sem érték be: állatbőrökbe öltöztek, tigrisként prüsszögtek, sakálként ugattak, oroszlánhangon bögtek, — örök emlékeztető példát adva arról, milyen fejlődés várható az ilyen divattól. Egy-egy évszázados tartózkodás hirtelen visszahatása az effajta lelkendezés? Mégis a lelkiismeret szava? A jelek mást is mutatnak. A parasztok sorsa például ritkán volt oly ügyes-bajos, mint épp e tilinkózó, pásztorkodó divat idején. Hát még a divat után! Változatlan gyanúval kell tehát hallgatnunk, ha akár lelkes szerelmesek, akár rajongó közgazdászok a béreslegényeket Szfinkszeknek, a munka Sziszfuszának, vagy megannyi Toldi Miklósnak mondják. Amint már a költők idilli példáiból sejthettük, igen valószínű, hogy csak toldimiklósi és sziszifuszi teljesítményt és önzetlenséget várnak tőlük. Tartsuk jól észben, hogy a véglet a gyáva léleknek mindig kitérő, a túlzott ridegség csak úgy, mint a túlzott lelkendezés. Az utóbbira a legjobb példa az, hogy ha az agyonmagasztalt parasztok komolyan találják venni az áradozást és valami kis tapintható ellenszolgáltatást kérnek rettenetes értékeik fejében, a jó vélemény azonnyomban megváltozik. Válogassuk

tehát a néprajongókat is, elsősorban eszméik szerint. Égi dicséreteiket pironkodás nélkül, de azért kellő szerénységgel hártjuk el. Bár bizonyos, hogy a kérdések összefüggnek, mégis rázzuk csendesen fejünket, ha némelyek Európa minden nehéz kérdését, így még a keiékpárgyártás és az új gyógyszerek feltalálásának nekilendülését is a paraszti erők kibontakozásától várják. Szabódjunk szóval is. Történelmi példák vannak ugyanis arra, hogy az ilyen huzamosabb hallgatás gyakran beleegyezésnek számít. Néposztályoknak évszázadokig kellett akarataik ellen olyan feladatot teljesíteniök, amelyre meggondolatlanul dicsőség-előleget vettek fel. ösztövéer alku: kövér ráaJás, Tart-sunk mindenben szigorú sói rendet.

Ügyeljünk tehát, hogy a dicséret némileg a dicsé-
röket is kötelezze. Különösen ajánlatos ez napjaink-
ban. A világháborús batyuzások idején Európa sok
országának szellemi életében derengeni kezdett a pa-
rasztság alkotásainak jelentősége. A zongora és a hízott
koca közelebb került egymáshoz, gyakran el-elcserélő-
dőtt egyenrangú félként. Egy egész nemzedék nőtt fel
a tárgyak e meghittebb viszonyának s/empléletében.
A zsengebb korban kapott emlék igen tartós Ennek
következménye lehetett, hogy midőn esztendőök mul-
tán a társadalmat ismét válság fenyegette, érdeklődé-
sével a szellem már ösztönösen az oldalszalonnák és
szütyő lisztek tájai felé fordult, szívesen fogadta a
népi hangokat, melyektől a jó huikák, szajmókák és
svárklik emlékének hatására erős, ősi izeket várt. A ja-
vak e némi elvegyülése folytán zongorához, latin nyelv-
tanhoz és néha egyetemhez is jutott parasztság saját
maga is hallatott néhány tétova szót, sőt fiai közül
egy-kettőnek a nagy csereberében valahol toll is akadt
kezébe. Ezek a nép életéről néha szomorú, elvétve
megdöbbentő híreket közöltek. A szellem kezdetben

ezeket is szívesen fogadta. Hálát érzett? Vagy valóban aggódott e sonkát és darab vajakat termő édes tájak esetleges satnyulása miatt? A léleknek egyelőre még nem kellett sürgősen sonka; maganyugtatóására s barátkozási készségének kifejezésére falait addig is — jelképesen — szúette kulacsokkal, fakupákkal, öreg levesestálakkal és törött borotvatokokkal aggatta tele. A lélektől nem idegen a vágy ilyen finom átváltása. A szellem később nem fogadta szívesen a híreket.

Háború utáni szellemi életünknek kétségtelenül legjelentősebb mozgalma e hirhozás a nép életéről. Meghatva kell gondolnunk a faluvizsgáló írók vállalkozására s vissza kell utasítanunk minden hangot, mely támadással vagy gúnnnyal el akarja őket tőlünk választani. Tárgyuk a nép helyzete volt; a tárggyal írói szabály szerint jártak el: alázatosan figyelték s bátran ismertették. Ám követőik közt már akadtak, akik az írói tárgyat összetévesztették a köznapi, használati tárgyakkal s merő félreértésből úgy kezelték, mint valami dugóhúzó, vagy útcsináló lapátot. Ezekről némileg óvakodnunk kell. Tapasztalatból szólok.

Tapasztalat.

Ebéd után érkeztem egy nap a tanyára, fáradtan s erősen trüsszögve, mert útközben az eső is elért. Reggel véletlenül kenyérsütés volt, a kemence még elég jó meleget árasztott, Teri néném hát annak padkájára csinált fekhelyet: szárítkozni akartam. Biztonság okáért Imre bátyám szűrét is rámterítette. Négy óra lehetett, mikor a falukutatók benyomultak; álmomból ébredtem.

Látszott, Teri néném kétségbeesésében hátrált előlük ideáig. «Te tán tudsz beszélni velük...» da-

dogta bocsánatkérően, amiért az ajtónyikorgással felvert. A falukutatók hárman voltak. Riadtan s azon kócosan könyököltem fel a padkán, rossz álmom lehelgett. A vendégek felszólítottak, hogy énekeljek egy balladát.

Első tekintetre rokonszenves népek voltak, két korombeli fiatalember és egy nagyanya. Ez utóbbi — némi megrökönyödésemre — csizmában és bricseszenben. Onnan láttam, mert máris a ládán állt, Teri néni bekeretezett menyasszonyi koszorúját s tányérjait emelgette.

Balladát hirtelenében nem tudtam énekelni. Mesét sem tudtam, noha az egyik fiatalember kezében már ott volt a papiros. Kitértem az elől is, hogy eljárjam a juhásztáncot. A fiatalember szigorúan pillantott rám.

— Pedig itt juhászok élnek, ezen a tanyán, — mondta. — Ide ajánlottak bennünket. Faragni se tud?

— Csak csizmahúzó.

Inkább Teri néni ijedt-esdeklő tekintetére váltam el, hogy azt nyomban megfaragom. Indultam lécert, de megkértem a kutatókat, forduljanak el, amíg nadrágot húzok, mert a szűr alatt csak ügygatyában vagyok. «Ugyan, ugyan,» — mondták. Éreztem, hogy felkutatott állapotomban akár porén is járhatnék, mint a tehenek. Sőt, hogy ügy volnék az igazi.

Alkotásom elég esetlennel sikerült, sajnos ebben sem vagyok mester. De azért elvették. A nagyanya ezenközben leszedte a korsókat s otthonosan belépett a sifónba. De nem húzom a dolgot.

— Semmi nótát sem tud? — szólott hozzám a másik fiatalember, ez már enyhébben. Fejemben ugyan ekkor már ott motoszkált az a sor, hogy «ripityom, gyere be», de ezt még sem mertem mondani. A fiatal emberek hajlandóságomat látva összenéztek, láthatóan eszükbe jutott, mint kell a hallgatag népet szóra

bírni, ami helyén is volt, mert elég hallgatag természet vagyok. E célzattal később átnyújtottak egy csomag pipadohányt is. Szorultságomban s tán hálaérzetemben végre eszembe ötlött egy vers, úgy-ahogy még emlékeztem rá, mert előző héten ültettem át magyarrá, Valéry Pál neves francia költő műveiből Előbb zavartan tekintetem a vendégek szemébe, jó lesz-e, ám a kutató szellem bennem is elhatalmasodott, kötélnék álltam. Tagolva kellett mondanom a verset, hogy a kutatók pontosan jegyezdhessék. Lejegyezték még neveimet, koromat s azt is, hogy nős vagyok-e.

Több kérdésre kellett volna még felelnem, köztük arra, érzem-e ereimben az ázsiai vér visszavágyódását s hol lehet itt szoltest, szuszékot, festett almáriumot és ökörszarvból készült sótartót szerezni. Felvilágosítottak, hogy kelet s nyugat határán még mindig nem lelem helyemet, a nennet alapja vagyok, vigaszom a csürdögölő és a vallás, ábrándom esjv hősi hajrában való elvérzés és hogy mindezek céljából vezérre van szükségem, aki majd összefog. Kitűnően használható emberanyag vagyok, mondták. Sok mindenről kiokosítottak még, mind fölényesebben. Visszaköltöztem a szűr alá, mert fázott a lábam, március eleje volt.

Merő ellenkutatási próbául adtam fel nekik egy-két kérdést. Az eredmény szomorú volt. Sajnálom, hogy nem jegyeztem. Lelkes meggyőződésük szerint a népnek nem földbirtokpolitikára, hanem szervezésre van szüksége, a száznyolc törzs rendeződésének alapján. Ezt ők fogják végezni, az új nemzedék, melynek bátor útmutatói máris... Megkérdeztem tőlük, ismerik-e Illyést? Pirulva írom le, hogy hallottak róla, bár egy kicsit túlzónak tartották. Nagymama a szekrényből elég modernnek nem tartotta. Zavarom s kilétem leplezendő néhány szóval elmondtam, amit e la-

pokon eddig érinthetem s valamit abból, ami még következik. Ezméimet bár jellegzetesen parasztnak találták, nem érdemesítették feljegyzésre, súlyosan elítélték. Tudatták velem, hogy az egyén semmi, mert a közösség minden, ők is csak azért élnek, hogy a népnek áldozzák magukat, testestül-lelkestül. Az önzetlenség már nem szó; a szó az önfeláldozás. Meghatódtam.

— És ebben mi van, néni⁹ — szolt ekkor a nagya, kilépve a szekrényből s rámutatva a ládára.

Tanulság.

Nem részletezem tovább, a kutatók miképp emelgették ki a ládából Imre bátyám öreg papucsait, nyugalomba helyezett pipaszopókáit, dédanyáink penészes alsószoknyáit, ingválljait, Teri néni lukas törülközőit és tutyijait, aztán miképp forgatták fel az egész házat — alapos kutatók voltak —, miképp fizettek volna az egybeszerkesztett batyuért előbb mindkettőnknek egy-egy meleg népi kézfogást, majd három s végül kilenc pengőt, s midőn Teri néni e családi emlékek elvesztését kísérleti biztatásomra fokozatosan húsz, negyven, nyolcvan és kétszázötvenöt pengővel óhajtotta kárpótoltatni, miképp vágták ránk a kutatók az ajtót illetlen jelzőkkel zsugorinak bélyegezve minden parasztot, aki csak van a földön és legvégezetül miképp ugatta őket ezért a tanya valamennyi kutyája le egész a sárállási országútig. Ha agár a vendég, komondor a gazda.

A kellemetlenül végződött történetet csak az előbbi feltevés példázására mondtam el; arra, hogy a legkisebb csalódás, illetve félreértés is mily gyorsan megváltoztatja a parasztokról való jó véleményt. A társadalom épp így működik. Gyermekes elhittség volna tehát, ha békekészségünk alapjait — hogy így

mondjam — tapintható valóság helyett ilyen homokomlású véleményre helyeznők: ezt az első víz kimoshatja, mert ne feledjük, ami divatos, azaz időszerű, az időleges is. A divatból kiábrándult lélek pedig nemcsak unja azt, amiéit mások példájára rajongott, hanem — becsapottnak érezvén magát — szégyenli is; távolabb áll már tőle, mint attól, amit közönyösen nézett, így van ez a töiténelemben is. Mielőtt azonban a történelem folyamaiában szemlélnők a parasztságot, álljunk meg még egy pillanatra e hellyel-közzel általános szelíd fejcsóválás legkülönösebb jelenségénél, mintegy csúcspontjánál.

A parasztok saját magukról.

Az enyhe szemöldökráncolás ez idült elharapódzása láttán csak első pillantásra meglepő, hogy a parasztokat ősidők óta nem kedvelik a parasztok sem. Van hely, ahol például paraszt elnevezésüket sem emiitik büszkélkedőn. Mintha némi szégyenérzet élne bennük egész lelkületük miatt. Ily helyeken más rétegbeliekkel összeakadva oly lehetetlenül kicsavarják szép és világos mondataikat, mintha el akarnának rejtőzni. Van rá eset, hogy megtagadják beszédjüket, költői szólásaikat, hanghordozásukat, különben egyenes gondolkozásukat. A közös és meghitt társadalomban, az isméi ős tájon szinte úgy óhajtják magukat feltüntetni, mintha egy távoli földrész bennszülöttei volnának: érzelmeik kifejezésére inkább csak bólintanak és arcukat torzít iák. Viszont, ha mégis beszéde fognak, uciy árad ajkuktól a szó, mint az ártatlan vad népekéről akik a tudományos megállapítás szerint íné-? elsősorban saját maguknak beszélnek s nem hallgatójuknak. Ezért érthetőbb is, ha csak mutogatnak. Bár a jobbszemű megfigyelők szerint gyakran restelik kezüket, lábukat, a tekintetüket, apjukat, feleségüket,

egész életüket, legszívesebben mindenestől a föld alá bújnának. Bújnak is, szöknek is a mezőkről, a falvakból, a paraszti sorból, amihelyt csak tehetik. Holott idegenben, ha nem örökre hagyták el falvukat, állandóan olyan lelkiállapotban vannak, mint a fogoly, amikor az utcán viszi a bakter. A parasztok annyira helytelenítik magukat, hogy gondolni sem szeretnek magukra.

Így saját képüket sem szeretik látni. Ismertem seregestül parasztot, akik borotválkozni is tükör nélkül borotválkoztak. Vasárnaponként apám haját anyánk igazította rendbe; ő volt a mi tükrünk is, ha fésülködtünk, ha kalapot próbáltunk. Nagyapám egy nagy családi fényképen, amely pedig igen jól sikerült, nagynehezen, kiküszöbölő eljárással csak úgy ismerte meg magát, hogy ez sem ő, ez sem és ez sem. Egyik nagybátyám azért nem szeretett városba járni, mert ott úton-útfélén saját magába ütközött, a kirakatok üvegén. «Ej de megöregedtem» — mondta egy lóúsztatáskor második szomszédunk, de máris kapta el fejét szégyenlősen a víz fölül. A parasztok gyönyörködve járatják szemüket egy-egy szép egyenes hátú üszön vagy másfélmázsás ártányon, de egymást nem igen szemlélik előszeretettel. S mert az ember elégedetlenségét csak ritkán tudja sajátmagával éreztetni, a parasztok is egymással közlik azt a körülményt, hogy nem tetstsenek maguknak: ezért gúnyolják, szidják s bicskázák olyan fölöslegesen is egymást; a beteltségnek valahol mégis utat kell engedni. Azt kell mondanunk, hogy a parasztság minden rendű és rangú feddői között legjobban ők feddik, szapulják vagyis javítanak magukat. S ebben nekik tökéletesen igazuk is van.

De csakis nekik van igazuk s joguk ehhez. Lelkük mélyén jól érzik, hogy hová kerültek, a teremtmények milyen grádicsára. Véleményükkel ez ellen

tiltakoznak. Külsejüket nem tartják emberinek, de bensejükben talpon áll és ítélkezik az az ember, aki épp úgy lehetett volna részvénytársasági igazgatósági tag vagy gyermeklélektan! szaksegéd. Miéit nem lett, mit tud védelmére felhozni? Már nem is ítélnek, hanem vádolnak. Bőí ükön érzik, szikkadt, nehezen mozduló, mert valóban vastag bőrükön érzik, hogy parasztnak sem születik az ember, hanem azzá is csak úgy válik, hosszú nevelés és iskola után.

A történelem folyama.

A parasztok tehát gyakran idegennek, sőt időszerűtlennek érzik magukat, holott a világ teremtődése óta parasztok mindig és mindenütt voltak s lesznek is.

A parasztság az emberiségnek az az ősi folyama, amely mint holmi homokszigeteket összehordta az úgynevezett magasabb társadalmi képződményeket, az egyiptomi papi államot, a kínai nemességet, a római patriciusságot, aztán a hűbériséget, a polgárságot. A szigetek zöldeltek, virágoztak, tetszetős városokat és francia kerteket sarjasztottak. Nőitek, összeolvadtak, de aztán sorra bomlani kezdtek és elúsztak, nem egyszer teljesen nyomtalanul. A folyó épp csak meg-megörvénylett, de különben nyugodtan hömpölygött tovább: szakadt a földből s libegett, párolgott a felhőkbe. Nekünk legalább így kell látnunk a történelem folyamát, ilyen nyugodtan: majdnem az öröklét szempontjából. Egy-két torlódását mi is láttuk/ Szemünk előtt előbb az ipari munkásság próbált emelkedni, aztán nyomában és rajta a hivatalnoki kispolgárság.

Mindezek a képződmények alulról nyerték erejüket, életnedvüket. Alulról is újították magukat. Volt köztük, amely az egész alsó réteg felemelését ígerte; tán akarta is. Ez azonban nem történt meg; némelyek

szerint ez az egész folyam elzátonyodásához, elposványosodásához vezetett volna, a tökéletes megrekedéshez- Figyelemreméltó, hogy az alsó felfrissülésnek, a mélyebb gyökérbocsátásnak és újjáteremtődésnek ez a vágya legtöbbször válságok idején lepte meg a szigeteket, nem egyszer közvetlenül tovalebegésük előtt. A parasztság mindenkor szívesen egyezkedett volna. Most is ilyen zátonyosodási és megújulási idő járja. De a folyamnak már nemcsak a szigetekkel van dolga, hanem partjaival, saját életformájával is. Sorjában mindkettőt rendeznie kell: az emberiség nyugodt haladását rendezi vele. Azt akarom elmondani, hogy ezt csak ő rendezheti. A folyó így vagy úgy mindig utat vág. De nem könnyen, ne bízzuk el magunkat.

3.
KÉT PAD KÖZÖTT,

A bomló vidék.

Mikor már cipőben és nyakkendőben szoktam vasárnaponként hazalátogatni a faluba, eljött hozzánk egyszer anyánk egyik unokatestvére. A háborúban golyó ment át a lapockáján, de épp csak átment, semmi bajt nem okozott. Sándor bátyám hamarosan elfeledte a golyót, a sebet, aztán elfeledte a háborút is. Évek múlva a lapocka kezdett egyszerre emlékezni; kegyetlen fájást hasított Sándor bátyánkba, főleg esős időben. A meggyengült kar először csak a kasza forgatását tagadta meg, később már a kapáét, majd a kanál emelését is.

— Ha valami könnyebb munkát tudnál találni nekem, ott Pesten — mondta Sándor bátyám.

Nyakamba vettem a várost; nagynehezen sikerült Sándor bácsit utólag is rokkanttá nyilváníttatni; aztán jó másfél év múlva beszerezni egy újpesti gyárba segéd-kapusnak.

Az egész család felköltözött. De hamarosan felköltözött hozzájuk Sándor bátyánk öccse, Mihály bácsi, feleségestül, négy fiastul. Mihály bácsi éjjeliőr lett ugyanabban a gyárban, a fiúk napszamosok. Aztán felköltözött az egyik fiú ipa; az is az egész családdal.

Attól fogva minden vasárnap reggel beállított a konyhánkba valami rokon vagy ismerős. Valamennyiök mondandójában kérőre lágyult valahol a hang: Ha valami állást, édes öcsém...

Nem volt nekem semmi befolyásom, semmi összeköttetésem.

A konyhában végül vasárnaponként egész népgyűlés verődött össze, néném nem tudott elég ülő alkalmatosságot szerezni. Ültek meg a küszöbön, a kutkáván, a vályún is. Egyszer csak megjelent Bordács Ferenc keresztapám is.

— De keresztapáin — csodálkoztam rá — hiszen magának két holdja van, lova, tehene ...

— Mit ér az fiam? Van, van. De mégis majdnem ránkillik: zsákon alusznak, madzagával takaróznak. Gondoltam, beszélek veled. Ha valami akadna oda-fönn ... Nem félek én attól.

— És te, Jóska?

Mert a fia is vele volt

— Nem félek én se, testvér.

A vonzó varos.

Körülnéztem. Aki közöttem állt, az már mind átesett egy nagy elhatározáson. Az már mind legyőzte azt a félelmet, amely engem elfogott, amikor legelőször elhagytam a falut. Tudtam, nem kis dolog ez. Tisztelettel s meghatottan pillantottam rajok. Bizonyos, hogy a falu legvállalkozóbb, legbátrabb, legértékesebb rétege nyüzsgött kötöttem. Mit reméltek ezek Pesttől, általában a várostól? Mert szívesen elvállaltak volna egy kis házmesterséget, levélhordást, vagy ajtónyitogatást Kaposváron, Fehérváron, vagy akár Bogárdon is.

— Nézzük csak, — kezdtem.

Személy szerint akartam mindegyikkel beszélni, arról, hogy mi csábítja őket. Lebeszélni akartam legtöbbször. De aztán abbahagytam, mielőtt jószerivel elkezdtem volna. Arra gondoltam, hogy tán nem is azt kellene megbeszélni, hogy mi csábítja őket, hanem azt,

hogy mi taszítja. Hisz tulajdonképpen nem is tudják, mi vár rajok a városban. Csak azt tudják, csak attól menekülnének, ami a faluban vár rájuk.

Én szerettem ezt a mi falunkat. A házunk a község szélén fekszik, egy kis emelkedésen, udvarunkból jól végig lehet látni a völgyben kanyargó utcácskákön; az ember úgy érzi, hogy a katolikus tornyon a kereszt, a reformátuson meg a kakas épp a bokájánál van, egy lépéssel ráhághatna előbb az egyikre, s arról a más.kia.

Az emberek helyett a falura néztem. És arra gondoltam, ha meg tudnám csinálni, amit az emberek várnak tőlem, vagyis, ha valamelyik vasárnap táskámban száz darab bankszolgai, utcaseprői vagy vilamoskalauzi szerződéssel térnék meg, a felfalu háznépét úgy ki tudnám csalni, úgy elvezetnem a vak ismeretlenségbe, hogy a mesebeli patkány fogó sem különben.

A fél faluét? Tekintetem végigszökdelt a zöldesbarna és halványpiros tetőkön, mindegyiken megállapodott egy gondolatnyira. Nemcsak a szegénye vágyódik el innét. A jegyzőnk derék ember, szereti a községet, de esztendő óta egy alkalmat sem mulaszt el, ha valamilyen városhoz közelebb eső faluba pályázhat. Az orvos épp úgy átmenetinek tekinti itteni állását, akár a kántor, a három tanító, a két pap, a postás-kisasszony. Öntudatlanul, ösztönösen elkíváncoznak az iparosok, a módos gazdák, az a négy-öt nemes familia, amelyek ősei valamikor a falut alapították s amelyek századokat vészelték itt át. Fiaikban s lányaikban kíváncoznak el. Vájjon mi más miatt adta volna Basa bácsi, akinek pedig százhusz holdja van, mindkét fiát jogásznak⁹ És Aranyosi, a molnár, amikor ott az a jól jövedelmező malom? Miért akar mindenáron hivatalnokot nevelni gyermekeiből a kovács, a szíjgyártó,

a hangyász? Mert becsülik a tudományt? Mindnyájuk előtt a gimnázium kapuja csak Pest felé kapu, a legkönnyebben nyíló. Leány a faluból egyelőre csak négy «tanul», készül magasabb pályára. De tanulnak, vagy nem tanulnak, elvágyódnak a lányok és asszonyok is,, sőt tán ők libbennek, röppenek el legszívesebben az új időknek azoknak az új szelein, amelyeket a város valami óriási porszívógép módjára zugát a vidék felett. Az iparoslányok között valóságos rögeszme, hogy ők csak érettségizett emberhez mennek. A gazdalányok szemében egyszerre köddé válik a legszebb parasztleány is, ha feltűnik egy székvárosi tűzoltó, vagy próba-pénzügyőr, vagy vasúti málházó. Németiből minden esztendőben három aratóbanda is kiállt, de tavaly ni ár az az egy is ügyel-bajjal verbuválódott ö;ssze, ember még akadt volna, kettőző nem volt, a lányok Kapósban, Pesten szolgálnak; most már nyárra se jönnek haza.

Meghódolás.

De mit szaporítsam a szót arról, amit mindnyájan tudunk és érzünk. Bevallhatjuk, a város legyőzte a falut, legelőször épp legéletrevalóbb, legértékesebb, legföltettebb rétegében győzte le. Ez világszerte így van. Legdöntőbben lelkületében győzte le. Földmives, paraszt már nincs. Vannak milliósámra emberek, akik még szántanak és vetnek, akik kezükkel, lábukkal, beszédmódjukkal még földmivesek, de olyanok, akik szívükkel, fejükkel, egész emberségükkel és emberi méltóságukkal, vagy ahogy ma mondják: világszemléletükkel földmivesek volnának, olyanok gyászmagyarkák módjára már csak mutatóba vannak. A falu megadta magát. Jelenével, jövőjével, erkölcsével, világszemléletével és életformájával egyetemben testestől-

lelkéstől behódolt, kiszolgáltatta magát. De a világban mégis úgy van, mint az ablakfa: se kint, se bent.

Vége, — ezt magyarázza neki a társadalomtudós, a bankár, a lélekbúvár, a gyáros, a mérnök, a lelkész, mindenki, aki a parasztból él. Ezt erősítetik városba került fiai is.

Ezt érzi ma maga a parasztság is. Ezt éreztem én is, mikor ott az udvaron elgondolkodtam. Megértem az elvagyódást, hisz épp az előbb beszéltem an ól, mit jelent parasztnak lenni. De mi várhat a városban elvagyódó és törekvő rokonaimra és ismerőseimre? Egyik-másiknak talán sikerül valami sarkon-, vagy ajtónálló mesterséget, valami lódulj-oda szakmát fölcsipnie, de a többinek nem íóg sikerülni. Vagy ha isten csodájából ennek a falunak még sikerülne is, az egész ország parasztsága számára még se lesz elég házmesterség és bakterség Pesten. Ezekre bizony, akárhogy bizakodnak is, legjobb ecetben a gyári nap-számosok, a legszegényebb proletárok sorsa vár, csöbörből vödörbe jutnak.

Bordács keresztapámmal és fiával délután még megpróbáltam külön-külön beszélni. De arra már nem volt időm, hogy amit erről a dolgról gondolok, azt négy szemközt megvitassam mindazokkal, akiknek ügyén mozdítani szeretnék, akik iránt hálát, kötelezettséget és kötelességet érzek. Az egész falu, az egész ország minden földművelőjét nem vonhatom egy kis csöndes beszélgetésre a tiszta szobába, vagy a szőlő-hegyi diófa alá, hogy kinek-kinek részletesen számot adjak arról, milyen tapasztalattal tértem is én meg. A baj közös; a megoldást is közösben kell kisütnünk, így jutott eszembe, hogy legjobb volna leírnom, amit mindenkinek külön-külön elmondanék, aztán ezt az írásba foglalt töprengést eljuttatnom a nagy család tagjaihoz. Ezzel elütöm ugyan magam attól az élvezet-

től és okulástól, hogy az ő magvas, jóízű közbeszólásaikat halljam és felhasználjam. Ez annál inkább fáj, mert ebben a dologban természetesen egyedül csak az ő megjegyzésükre vagyok kíváncsi, hisz elsősorban nekik írok. Sajnálom, mondom, mert remrsak a mi falunk parasztságát szeretném bevonni ebbe a nagy tanácskozásba, hanem az egész megyéét, az országét, egész Európáét; minden földrészét, ahol a parasztok úgy éreznek, mint nálunk. Mindenütt úgy éreznek, s így hamarosan úgy fognak érezni.

— Akárhogy is lesz — mondtam — a megoldást itt kell megtalálnunk.

— Hol itt?

— Itt a faluban. Minden parasztnak a maga portáján. Van egy szép mese egy görög hösről. Az is erősebb, ravaszabb ellenféllel akaszzkodott össze, de valahányszor a földre zuhant, az a jó anyaföld újra és újra erőt öntött belé. Ha legyűrve fekszik is, amíg a földön fekszik, addig a parasztság embersége sincs veszve.

— A postához, oda volna legjobb bejutni, — mondta keresztapám. — Nyugdíj. Lakáspénz. Nem vette el a kedvemet.

A bomló város.

A következő vasárnap nem tudtam hazautazni. De ekkor is tanulságos beszélgetésben volt részem. A beszélgetés annyira a parasztok ügyébe vágott, annyira folytatása volt a hazai tapasztalatoknak, hogy szinte bizonykodnom kellene, hogy valóban megesett s nein én találtam ki. Egy beteg barátomat kellett meglátogatnom, nem messze Pesttől, helyiérdekű villamossal kimehettem; ott lakott egy kis családi házban.

De a házban nem találtam. «Valahol a kertben lesz» — mondta a felesége. «Már hajnalban kiment».

— Hát nem beteg?

— Fejszaggatása van ... volt. Már gyógyul. Saját módszerétől.

De a kertben is hasztalan tekintgettem barátom után. Végre is kiáltanom kellett. Jelentkezett:

— Ki az? Itt vagyok! Gyere csak l Erre.

De még most sem láttam sehol.

— Itt, itt! — hangzott valahonnan a föld alól.
— Itt a ribizli mögött!

Egy óriási gödör fenekén állt, bokáig vízben, nyakig sárosán. Rácsodálkoztam. — Mit csinálsz te itt?

— Kutat, öregem. Egész életünkben nem hordhatjuk a szomszédból... Szivattyús lesz, a padláson tartállyal, — házi vízvezetékre!

— Ebből így bajosan lesz kút, — mondtam. — Ki kellene ezt már támasztani...

A következő pillanatban a kíváncsiság, meg a vitatkozhatnék úgy fölpattantotta barátomat a gödörből, mint a jó földhözvágás a labdát.

— Támasztani? Ezt?

Nem akart igazat adni. Majdnem összekaptunk. De nem is erről akarok beszélni.

Sorra megmutatta, mi mindent csinált már a kertben. Saját telepítése volt a szőlő, saját ültetése, sőt ojtása az a huszonhárom barack. A kerítés drótját is ő feszítette ki.

— S mikor csináltad? Mikor volt rá időd?

— Vasárnap! Meg néha reggel. Nyáron már hajnalban talpon vagyok.

Épp a kerítést vizsgálgattuk; a szomszéd kertből javakorbéli férfi lépdelt felénk. Barátom oldalba lökött.

— Ezt hallgasd meg.

A szomszéd olyan diadalmas-méltóságos léptekkel közeledett, mint aki mögött valami nagy cselekedet van; dagadt benne a büszkeség, mint barátban az

alleluja. Egyetemünk egyik tudós matematika-tanára volt. De nem ez tette oly ünnepélyessé, hanem mögötte a ház; annak minden ács munkáját személyesen ő csinálta, a két kezével.

— Az ablakfát is, — mondta hátratekintve a műre.

Elmájében most még egy istállót forgatott, két tehénre. Ezzel még várnia kell. De két esztendő mulv' hatvanéves lesz, nyugalomba vonul, akkor mindcni.iek sorát ejti.

— Világéletemben asztalos szerettem volna lenni — tette *hozzá* olyan ragyogó arccal, mint aki végre rájött valami nagy titokra.

Szánalomféle szállt meg, amiért csak hatvanéves fővel jut el oda, amit tizennégy éves korában kellett volna kezdenie. Számon is volt a kényés, miért nem ment annakidején asztalosnak, de még jókor ráébredtem, hogy a kérdéssel megsértettem volna. Más élvezetből, s más kenyérkeresetből vállalni valamit.

A harmadik kert szőlőlevelei közt egy tar koponyán hátratoíva villamosellenőr-sipka hajlongott. Azon túl egy ragyogó fehér férfiing, kék nadrágtartóval.

— Szép telep, mi? — mondta barátom, legtehetségesebb ismerősöm abban a szellemi intézményben, ahol néha nekem is akadt hivatalos tennivalóm. És minden ok nélkül végigment két sor saláta közt, büszkén ugyancsak, mint a templomban az elsőhasu menyecske.

A vonzó vidék.

A telep valóban szép volt. Az enyhe hajlású dombokon, ameddig a szem ellátott, kisebb-nagyobb házacskák álltak a szabályos parcellák közepén. Némiyiken csak fabódé árváskodott, az egyiken meg éppen-

séggel egy kiszolgált társasgépkocsi, kerekek nélkül. Nyár eleje volt, mindenütt folyt a munka. Olyan volt az egész, ahogy az első amerikai települőket képzelet az ember.

Csak ekkor emlékeztem rá, hogy ilyen volt a vidék az egész másfélórás út alatt, amihelyt csak elhagytuk a gyáraknak és a proletár-nyomortanyáknak azt a sivar övezetét, amely Pestet minden oldalról úgy keríti, mint holmi újkori védőbástya. Mindenütt ilyen emberesedni igyekvő házacskákat, merész, teletömött kis kerteket láttam.

— És így megy ez még kilométerek hosszát tovább! — mondta barátom. — És még meddig menne, ha arrébb is járna villamos, vagy legalább vonat! A vasút mentén délre ma, dnem a Velencei-tóig, északra Váoig tart ez. Onnan járnak be naponta Pestre. Odáig menekültek, hogy egy kis levegőhöz, egy kis élethez jussanak!

— Hogy egy kicsit embernek érezhessék magukat, — mondta a tanár úr.

Valóban olyan volt ez, mint egy eszményi menekült-tábor.

Még egy meghódolás.

Sétáltunk egyet a telepen. A menekültek nagyrésze tisztviselő, postás, rendőr, hivataloszolga volt. A dombon túl, az olcsóbb telkeken jobbkeresetű munkások foglalatoskodtak-szellőzködtek; de volt köztük nap-számos is. Szóval az a fajta nép, amelynek pesti életébe az én falumbéliek oly örömetst menekültek volna. Talán már volt is köztük olyan, aki a mi vidékünk-ről menekült Pestre, hogy aztán ide meneküljön. Permeteztek, nyestek, kapáltak még az asszonyok, még a gyermekek is; kemény munkával ülték meg a vásárnapot.

— Aztán van láttatja? — kérdeztem barátomtól.

— Ugyan, — mosolygott. — Legtöbbje csak vasárnap dolgozhat. Mit ér az? Trágya nélkül! Azt sem termelik ki, amit befektetnek.

— Hát akkor ...

— Dolgozhatnak! Valami értelmeset! Csak azért. Amit igazán munkának érez az ember! Az is megéri. Nekünk havonta vagy negyven pengőt ér. Én tudniillik csak annyit fizetek rá.

— Kiütözik a vér. A paraszti ős, — mondtam mosolyogva.

— Vér, vér, istennyilát a vér. Az én apám bíró volt a kúrián. A nagyapámtól fogva meg minden ősöm, de egész Ádámgig pap. Az ember ütözik ki.

Este hazafelé alig kaptam helyet a villamoson. A telepesek, arcukon a szabad munka örömevel, vidáman zötyögtették magukat a padokon. Szinte berúgtak attól, hogy egy napra függetlenek lehettek. Eltűnt közöttük a társadalmi különbség, a hivatalnokok, levélhordók, tanárok egymás szavába vágtak, ragyogó szemmel vitáztak szemzésről, rigolározásról, bújtatásról. Aktákról, hivatali teendőkről véletlenül sem ejtettek szót. Kedvük olyan mértékben csappant, ahogy közeledtünk Pest felé.

A közelebb eső állomásokon százával álltak a kirándulók; kirándulók meneteltek az utakon is. Mindenkorú férfiak és nők, akiknek semmi dolguk sem volt vidéken, akik pusztán kedvtelésből izzadtak és kutyagoltak annyit azon a forró napon, amennyit egy erdőkerülő egy hét alatt sem. Daloltak, igen megelégedettnek látszottak. Nyilván szívesen csavarogtak volna akár egy hétig is. Mindenki áldozatbemutatásról tért meg, boldogan, hogy legalább vágyát — mint egy hódolatot — kifejezhette.

4. A BÉKE ÚTJA.

Alázat nem gyalázat.

Első tekintetre az ember nem is tudja, melyiket sajnálja először, azt-e, akin a falu a szorító csizma, vagy azt-e, akin a város. Mindkettőre keresztényi részvétellel kell gondolnunk. S mert a bölcs javas épp méregből csinálja a legjobb orvosságot, nekünk is csak a segítsérről kell tanakodnunk. Továbbra is higgadtan, mert az is igaz, hogy tűröm-olaj a legjobb kenőcs.

Iis jobb a sovány egyezés, mint a kövér por. A helyett tehát, hogy némely gyorstollú közíró példájára a város és falu közti válaszfalat növelnök, vagy a százados szakadékot mélyítenék, azon kell fáradoznunk, hogy ezt a falat eltakarítsuk, sőt egy fuvarral egyenest a szakadékba hordjuk. Épp ezért mindent őszintén fel kell tárnunk, a romokat, terveket, sebeket egyaránt. Suttymbéke alvó parázs. Álljon szembe egymással becsületesen a két testvér, mondja el nyílt szívvel mindegyik esetleges kifogását és vágyát. Nekünk kell megtennünk az első lépést. Ha nem mi vagyunk is az okosabbak, mi tanultunk többet, kárunkon. De szóból ért az ember.

Az író feladatáról.

Szép szóból, meggyőződésből. Vannak, akik a szót dallam közvetítésére használják, mint például az operában az énekesek, mások indulatot bízhatnak rá, még mások pusztán parancsot. Egy francia államférfi szerint a szó a gondolat eltakarására szükséges. Az írók felfogása — a régi íróké, akik sem énekelni, sem pa-

rancsolni nem akartak — hogy a szó az értelem szerzőszáma vagy — néha — fegyvere: fogalmat kell tisztázni, ellentéteket kell vele békésen elintézni. Vagyis némi ellentmondással szerintük a szó az egyezés harci eszköze. Az ő nyomdokaikat szeretném követni, a ti nevetekben is, barátaim, atyámfiak, így érhetem el, hogy a kívánt egyezésnek talán szerény előfutára leszek. Csekély képességemet támogassa, hogy van némi helyszíni benyomásom e téren is.

Vidéki származék létemre huzamosabb tartózkodások útján megismerhettem a várost, a nagyvárost általában. Nem csupán hazám fővárosát, hanem ezenkívül néhány más népét is, összesen hatét, ahogy most összeszámolom. Bepillantottam bensőbb életükbe is, mert szerencsés véletlenek folytán társadalmuk különbözőbb rétegébe nyertem bebocsátást. Volt, ahol küldöttség és fogat várt. Aki ismer, tudja, nem kérdésből mondom, mert a küldöttség különben sem ismert rám s gyalogosan, jobbomon csupán böiöndömmel vonultam be a városba. Paris Szajna-partján viszont mint vakációzó diáknak, illetve mint hivatására készülő és élményt gyűjtő süvölvény íróknak egy uszály-kirakó csapat azon öt tagja közt volt tekintélyszerző helyem, akik a nap folyamán csak egyszer estek össze. Inkább ezt említem büszkeséggel. Ha várost ejtek szóba a fejtegetések további soián, sosem csak hazánk fővárosára kell gondolnunk. Miként a parasztság mai helyzetéről értekezve egy kicsit mindig az öröklét szempontjából elmélkedtünk, akként a város mibenlétét tárgyalván mindig a mai nagyváros jövő, általános, elvont képét kell felidézni, az eszményt, ha ugyan alkalmazhatjuk itt e szót. Azt a képződésményt, amivé esetleg Budapest is fejlődhet, ha így halad.

Így felkészülve a feladatra s így kitűzve a célt,

belemerülhetünk immár tárgyunk tüzetesebb vizsgálatába. A lényeggel röviden végezhetünk.

Mit mondana a csordás?

A vidéknek és a városnak ezt a kölcsönös áhitózását látva, az első gondolat persze az, hogy hát miért nem cserélnék egyszerűen helyet, ha úgy irigylik egymás sorsát? A kecske is jóllaknék, a káposzta is megmaradna.

Az első odatekintésre ez valóban olyan egyszerűnek látszik, olyan egyszerű, szinte együgyű kérdésnek, hogy az ember száján szavak helyett mosolyba kívánczik a válasz Seregestől vannak az emberiségnek ilyen kérdései, amelyek az ép észben nem is gondolkodást, hanem rögtön nevetést fakasztanak. Az iskola-könyvek szerint a nevetés lelki alapoka az, ha valaki emberi ésszel úgy viselkedik, mintha nem volna esze, vagyis, ha cselekvése közben valami szokás, vagy beidegződés miatt nem veszi észre azt, amit mindenki lát, ha például a törpe, fejét féltve, mélyen meghajoltan megy át a diadalkapu alatt. A társadalomnak ezekről a már nevetést fakasztó kérdéseiről és ellentmondásairól először azt állapíthatjuk meg, hogy ezeket a kérdéseket ilyenkor rendszerint már csak tgy paraszthajszál választja el a megoldástól. Ez persze egyáltalában nem jelenti még azt, hogy meg is valósulnak. Másodszor pedig azt állapíthatjuk meg, hogy ezekről az egyszerű és együgyű kérdésekről s azok még egyszerűbb megoldásának körülményeiről, vagyis nehézségeiről folytatják a legtöbb tintát a különböző tudósok, szaktekintélyek és szakérdekeltségek. Arról például, hogy a föld a világ minden táján miért nem lehet teljesen mégsem azé, akinek az okosság és a munka és a természet rendelné, húszezer írásmű jelent meg, csak

magyarul, holott erre az utolsó faluvégi csordás is meg tudja a szabatos gazdasági, állampolitikai és erkölcsi választ adni, főleg az erkölcsit. Végül azt állapíthatjuk meg, c hajszálközzel megvalósuló kérdésekről, hogy ilyen időkben sokhelyt a kínálkozó pusztá igazságot is csak úgy lehet kimondani, mintha tréia volna. Ilyenkor a legnagyobb szellemek is törpe-mozdulattal vonulnak át a diadalkapun.

A falu és váios kéidése tehát nem oly bonyolult. A falusiak egyszerű felismeréssel azért vágyódnak a városba, mert ott könnyebb megélhetést, jobb munkabéit remélnék. A városiak meg azért vágyódnak falura, meit ott még több emberi szabadságot várnak, mert a szolgából szabad leikké váló ember életéhez a föld, a fa, a természet épp úgy hozzátartozik, akár a levegő. Maga ura csak úgy lehet az ember, ha senkitől sem függ, ha saját birodalma van, bárcsak tíz holdnyi is.

A megoldás is épp ily egyszerű. A kézenfekvő megfajtás az volna, hogy hát kapjon megfelelő ellen-[^]szolgáltatást a munkájáért az ember falun is. Hogy a falusiak is a városi nyaralók életszínvonalán éljenek a saját falvukban; jobban mondvá necsak azok éljenek úgy, akik kenyérkeresetük módjában s így lelkületükben falun is városiakká lettek, hanem az egész parasztság. Ne csüggedjünk el tehát az akadályok előtt, a szak- és érdekeltségi dolgozatok gellérthegynyi tömegének lábánál. «Föntről nézve majd alacsonyabb lesz», — szokott biztatgatni apám a szőlőhegyi kaptatok derekán. Léptenként, kellemes megállókkal és széttékin-téssel a gondolat is messzire visz.

Értsünk szót.

A fogalmak tisztázását ígértük. Legyünk egészen pontosak, kezdjük a szavakon. A városiak közösségét latinul civitas-nak mondták, magát a városiakot

civis-nek. Ebből származott a civilizáció; a polgárság legnagyobb büszkesége, méltán. Tiszteletünk és elismerésünk jeléül polgárosultságnak fordítjuk s kitartóan úgy is fogjuk használni.

Épp csak nyelvtudományi alaposságból jegyezzük meg, hogy a magyar polgár szónak nincs köze a latin civis-hez s így — nyelvlörténetileg! — a polgárosultságnak sem a civilizációhoz; ezzel akaratlanul ez is, az is leleplez egyetmást. A magyar szó az indogermán nyelvcsalád burger szavának származéka. Két változat is van belőle, mert szétoszlott, ám hasonlóan a gilisztához, külön-külön is megélt. Figyelemreméltónak s ugyanakkor jellemzőnek is tarthatjuk, hogy egyik változata, a városlakóra alkalmazott polgár fogalmában némi tekintélyre tett szert, ellenben ikertestvére, a bugris, amelyet valaha ugyancsak városlakóra alkalmaztak, nem nyert tekintélyt, önkénytelenül is a parasztokhoz kúszott. Az őszó e különös vándorlást mivellette különben másutt is, így pl. Franciaországban bourgeois és bougre darabjaival. A magyar paraszt szó az ó-szláv proszt-ból ered, jelentése hajdan ez volt: egyszerű, minden mellékíz nélkül. A városlakók később megizesítették és sértésként is használták, még polgárookra is. Rejtelmes a szavak sorsa.

Nemcsak a szónak, ily rejtelmes a polgárosultságnak, illetve a városnak sorsa is. Az első civilizációt, az antik polgárosultságot megteremtő városok eredetéről csak elméleteink vannak, adatunk majdnem semmi. Athén és Róma egyik napról a másikra és szinte a föld alól körülbelül úgy keletkezett, ahogy az előbb még sima legelőn egyszerre fölemelkedik egy hangyaboly a maga tökéletes társadalmával, dolgozóival, katonáival és heréivel. A tudománynak alig van fogalma, mi állt előzőén azon a területen, ahol egyszerre csak Athén és Róma ott lett; noha keresett,

eleget. Parasztagazdaságok nyomait találta. De a fejlődésnek azt a fokát, amidőn az egyszerű szántóvelőkből és kecskepásztorokból hirtelen Szokráteszre és Arisztofánészre hallgató értelmiségiek váltak, azt máig sem sikerült megvilágítani. Egyéni töprengésem eredménye az a riasztó feltevés, hogy itt valószínűleg közvetlenül parasztok álltak össze biztonság és rend, vitatér és műveltség teremtésére, de nem vigyáztak eléggé. Igazolni látszik ezt az is, hogy e rendkívüli érdemű városok bukásának oka minden esetben az volt, hogy elvesztették kapcsolatukat a földdel; betűszerint a talajt veszítették el lábuk alól épp akkor, amidőn már a legmagasabbra nyúltak a cirkuszok, a templomok és kaszárnyák; a közös nagy tűzhelynek készült város csapdává alakult, a falak közt hovatovább minden volt: zsoldos rabszolga-iparos, politikus, proletár, isteni hatalmú császár, csak paraszt és egyetértés nem. A birodalom megmentésére Cézár azt tervezte, hogy a székhelyet elviszi Rómából s a vidék, sőt a provinciák lakóiból szervez államot. Nem mentette meg, ledöfték. Az a tőr adta meg a kegyelemdőfést az egész antik polgárosultságnak is. A folyamat folyt tovább. Nem először látott ilyen értetlenséget, pislantásul épp csak örvénylett egyet-kettőt.

Új szigetek.

A burg-oknak, már mint a mi polgáraink városainak indulásáról többet tudunk. Ezt, — hogy megint csak a lényegre bontsuk, — a munkamegosztás fokozódása idézte elő, az a felismerés, hogy mondjuk a bocskorl gyorsabban elkészíti az, aki reggeltől estig bocskort csinál s ahhoz megfelelő szerszámot is tart, mint az, aki épp csak magának üt össze félévenként párat. A bocskor, a kucsma, a szekér ügyesebb

gyártói az út kereszteződésében fek>ő telepekre költöztek, hogy mindenfelől jobban el lehessen érni őket. A környék parasztjai itt keresték fel őket. Ezt rögtön helytelenül cslekedtlék.

A különféle iparosok és kereskedők kényelmét és a hasznot kivéve, minden szempontból jobb lett volna, ha a mesteremberek a falvakban maradnak, vagy ők hordják mindvégig portékáikat oda. Aki a másikhoz megy, a másik elé járul, az előbb-utóbb háttérbe szorul: kér, kínálkozik, végül akaratlanul is aláveti magát, így indult meg, az antik városokétól teljesen különbözően, a burg-ok polgárosultsága, amelyet épp ezért még idegen szóval is civilizáció helyett hívebb volna burgerizációnak nevezni. Nem így nevezzük, de azért gondoljunk a szónak e jelentésére is.

Csak a két fél — a város és a falu — magatartását nézzük. Az idők folyamán mindkettővel sok minden történt, — száz könyvbe se férne bele, — de viszonyuk mindvégig az első rossz jelek szerint alakult, egyre jobban a falu rovására. A kö/épkori sok apró város még majdnem úgy működik a tájban, mint egy-egy jó malom; befogadja az életet és használhatóbban adja vissza, magának még csak úgy-ahogy emberséges részt tart meg. A két testvér még könnyen megérti egymást, nem egyszer össze is fog, különösen, ha közös ellenségük támad. De a városok szaporodás helyett inkább csak nőttek; a feladatuk kívánta oszlás helyett egy helyben terjeszkedtek és összeolvadtak, így szakadtak el az éltető alaptól: emelkedtek, de talapzatuk ugyanolyan mértékben gyengült. Ahogy a parasztság befolyása eltűnik belőlük, úgy száll fejükbe a gőz. A nemességet és királyságot szolgálják, a vidéknek már épp oly élősdihei, akár a hanyatló Róma. Riadtan nézhetjük az ő útjukat is: hova tartanak? Ami erőt: gazdagságot és műveltséget gyűjtenek, azt

a vidékből szívják; s lassanként épp a falvat tagadják meg. El is buknának, ha időközben nem tesznek szert arra, amit sem Athén, sem Róma nem ismert: a tjchnikára.

Ez az egyik legnagyobb áldás, melyet az emberi elme alkotott. Az újkori város ezt is csak a maga céljaira fordította, ez is csak arra volt jó, hogy a malom, minél jobban működik, annál többet tartson vissza abból, ami átárad rajta. A kocsikerék egyáltalában nem hasonlít a lépésre, amelyet helyettesít, nem is következik abból. Feltalálását én lángelméjűbb alkotásnak érve, mint akár a mozdonyét, vagy repülőgépét. Ráadásul még kisajátíthatatlan is, azonnal az emberiség közkincsévé vált. A gőzgép szerepe más lett.

A gép olyan, mint az állat. Ha kezes és nevelhető, minden pénzt megér. Ha vad és csökönyös, csak vesződség és kiadás van vele, befogva is több bajt okoz, mint hasznot. A hiba tán ott történt, hogy mikor a gépek megjelentek, nem mi voltunk a közelükben, nem mi szoktattuk, törtük be őket. Tán nem szaporodtak volna oly gyorsan, de az emberi szóra ma jobban hajtának, így csak hasznot hajtának. Ma pedig ott tartunk, hogy az is eszünkbe ötlhet: vájjon ez a haszon azonos-e az emberiség hasznával?

Példa.

Képzeljük el, milyen keserveset sóhajthatott szegény dédanyánk arra a gondra, hogy a gyerekeknek — nagyapánknak — megint ing és gatyka kell. Arra a gondra, hogyan fog majd kendert vetni, aztán nyüni, áztatni, szárítani, tilolni, aztán szöszt verni, fonalat sodorni, fonni és szőni, amíg végre vászon nem kerekül. De bizonyos, hogy akkorát mégsem sóhajtott, mint anyánk arra a gondra, hogy honnan szerez elég pénzt, amin a boltban a mi ingeinkre való vásznat

megveheti. Egyszerűen sehonnan sem tudott s/erezni. Nagypánk szép rojtos gatyáihoz képest olyan vacak rongyokban jártunk, mint a cigánygyerekek. Meg is kérdeztem egyszer anyámat: miért nem szó?

— Szőni, fiam? — sóhajtotta. — Nem tudok én már szőni. Rökkánk sincs.

Apám nevetve szólt közbe:

— Szőni? Ki hallott olyat? A mai világban!

Tisztelte a gépeket, bízott bennük.

Igaza is volt, nem is. Az emberekben kellett volna tán kevésbé bíznia.

Ilyen tisztelettel és bizalommal emelhette fel fejét az egész parasztság, amidőn a fejlődés híres útján a faluba is megérkeztek a gépek, vagy inkább termelvényeik. Elképzelhetjük azt az örömet is, ahogy nagyanyáink megtapogatták a vásáron, vagy a bátyusnál azt a finom gyolcsot és kanavászt.

Csak egy kicsit volt ugyan olcsóbb, mint a házi vászon, de a kedves nagyanyák azon nyomban megkönnyebbült föllélegzéssel aprították gyűjtősnak a rokkát és az öreg szövőszéket. Igen, bíztak. Úgy bíztak, mint a gyermek; mint a katona, aki időelőtt ereszti le kardját.

Az elhamarkodott békeparola fölé egy vereséggel. A város gépkeze kinyúlt, a falu fölszisszent, térdre ereszkedett; jobban fogoly lett, mint valaha; most már acélkarok szorításában,

A magunk szegénysége.

Erről a «gazdasági kiszolgáltatottság»-ról évtizedek óta sok szó esett. A polgárosultság kezében tartotta a falvat, a hajdani császárnál is jobban. Erre több módja, ötlete, több eszköze: gépe is volt. Hogy őszre mit hoznak a földjei, azt tavasszal nem a kiskunsági gazda látta előre és számíthatta ki, hanem a

chicagói tőzsde néhány barátian egyetértő tagja, akik ekét tán életükben nem láttak, viszont nem is kívántak látni. Ők döntötték el az aratást, az időjárásnál is hatalmasabban.

A paraszt a legfüggetlenebb lény a földön, mert keze munkáját rögtön a szájába teheti és földjéből mindent megkaphat, amire testének szüksége van. Támadt erő, amely ezt a földtől a szájig tartó mozdulatot is megállította, kiütötte a paraszt kezéből azt is, amire már fogaiban készen volt a harapás.

Ahogy apám mesélte, az ő gyerekkorában minden valamire való gazda, akkor érezte gazdaságát teljesnek, vagyis olyannak, amely már «mehet», mert megfelel rendeltetésének, ha udvarában az igásállaton, disznón és aprómarhán kívül ott volt néhány juh is, a földjei laposán kaszáló, magasán szőlő, a szántó sarkában egy kis dinnyés, a kertben gyümölcsfák. Ez kellett csak öneki; okosan ezzel őrizte — mintegy védőfallal — a szabadságát. Az eszterhéj alatt ott száradtak a jó juhsajtok; húsvétkor bárányt öltek, tavasztól kezdve nem hiányzott az asztalról a cseresznye, az alma, a dinnye, az édes sasza. Erre mondlák, hogy a magunk szegénységéből élünk. Mert pénzük, igaz, nem igt n volt, de nem is igen kellett.

A magunk gazdagsága.

Az én gyermekkoromban a dinnyét már a hatodik határból hozták, ha hozták. Anyánk azzal intett le bennünket, ha egy kis szilvát ettünk volna, hogy most nincs a piacon. Hova lettek azok a szép körtefák? Mintha megsértődötten elsétáltak volna a tájról. A juhtartás már «nem fizetődött ki.» Az egész határt búza alá törték fel. Sok helyen az alacsonyabb szőlőt is kiirtották, mert már az sem volt «gazdaságos.»

Igaz, pénzünk volt, csak úgy folyt ujjunk közt az a sok réz és papírdarab, anyánk a végén már a sifon fiókja helyett állandóan szoknyája zsebében tartotta apánk nagy bugyellárisát; ömölt a pénz, számoltuk reggeltől estig, de csodálatosan épp csak pénzt kaptunk; vele és érte semmit; mire megszámoltuk, már ment is el, egy doboz cigarettára, egy becsületesebb nadrágszíjra való sem maradt belőle; pillanatonként gazdagnak hittük magunkat, de ebből a magunk gazdagságából úgy éltünk, mint a templom egere. Ha egy sógor beállított, egy jó pohár borral sem tudtuk megkínálni, mert az ihatót még ősszel eladtuk, magunknak csak a lőre maradt, azt meg szégyeltük, már csak a szegény hegy hírneve miatt is. «Pénz, a pénz» hajtogattuk néha, mint vágyat, néha, mint hálafohászt, de legtöbbször, mint átkot. Egy jóelméjű francia írőbarátom az ottani parasztság állapotáról is ezt beszélt nekem, szinte szóról szóra, még a dinnyét is beleértve. Szerinte ennek oka az a különben azóta általánosan elismert körülmény, hogy a polgárosultságban a pénz már rég nem a csere eszköze, hanem a kormányzása. Ráadásul nem is mindig a kormány, vagy a pénzügyek kezében: egy-két csiszolt-eszű és módos üzér is már meglepő rándítást tud művelni vele, elsősorban a szüköiködők száján. Lassanként a parasztnak már kaszálni is zsebükben pénzzel kell indulniok, arra az esetre, ha rnegszomjaznak, vagy étvágyuk támad egy kis szalonnára és zöldpaprikára. Lassanként? Vannak már most falvak, ahol az asszonyok péknél veszik a kenyeret, mert az egész határban ott meg csak cirokmagvat termelnek. Akkor vesznek kenyeret, ha az az egy termés sikerül és ősztől ősziig futja a pénz.

Ha a nincs az ár.

A pénznek és cserének működéséről van bővebb s bonyolultabb fejtegetés is, a szükséglet szerint. A munkások fejtegetése kevésbé, a kereskedőké inkább, a pénztulajdonosoké még inkább bonyolult. A mi fejtegetésünket s feladatunkat helyzetünk egyszerűsége teszi szinte parasztján egyszerűvé. Elismerjük a többi fejtegetésben rejlő okosságot és rendszert. Ám nekünk egyelőre elég, ha a pénz működését attól fogva figyeljük, hogy területünkre lép. Magatartásunk azonban az általánosság szempontjából is csak az első pillanatra látszódnak egyoldalúnak.

A pénznek ez a halk odatolakodása a föld és a rajta babráló kéz közé okozta, hogy egynémely paraszt a faluban is egyszerre csak munkássá vált, hogy még az őszi rozs márciusi megboronálására is, aminél pedig munka kevés van élvezetesebb, úgy indul, olyan kapkodón, morcosán és szinte haraggal, akár a szénlapátoló a gyárban. A mező is üzemmé változott. A szántók és legelők sietve részévé lettek a polgárosultságnak, megelőzve a szántóvetőket s legetetőket is. Látni fogjuk, mennyi félreértés származik az ilyen el-sietésből, a helytelen sorrendből. A pénznek ez a fürge szerepe okozta, hogy a falu függetlensége sok helyt egyre csorbul. De különösképpen a város igazánból nem is azzal kerítette kezébe a falvat, amit többé-kevésbé nyomatékosan kért és elfogadott tőle. Hanem azzal, amit ad neki.

Illetve *azzal*, ahogy adja; ahogy egyszerre csak elereszti a falu kezét. Például, ha olyan kedve, vagy baja támad, hogy nem küld vásznat. Esetleg nem tud, valami belső ok miatt, amely most még nem tartozik ránk. Ha sokáig nem küld, minden pénzt meg kell adnunk egy nyomorult vánkosciháért, pontosan annyit,

amennyit ő kíván. Nem küld gyufát; hónapokba telik, míg mindenki kovát és taplót szerezhet, de sokan már álmukban sem gondolnak erre a megoldásra. Nem küld petróleumot, — kinek van már olajra működő mécsese, napraforgó-olaja, mikorra csinálnak a bábosok gyertyát, hol vannak már bábosok? Ilyenkor csak várunk, ülünk a sötétben ijedten, mint a gyermekek. A cári kormány egy engedetlenkedésre hajlamos északszibériai népet azzal fékezett meg, hogy egyszerűen nem küldött nekik bagót, meg pálinkát. Szegény vadak akkor még csak húsz év óta nyakalták a szeszt, de már nem tudtak meglenni nélküle, — állítólag a hideget nem bírták már anélkül — inkább odadobták függetlenségüket. Azelőtt, ha a föld minden kucsma-készítője is összeállt volna, hogy nincs kucsma, a parasztok azt felelheték volna, hogy sajnos bab, meg malac sincs, véletlenül megettük. De nem nagy baj, majd csak összetoldunk-foldunk mi magunk is egy kucsmat. Ma nem igen mondhatják ezt. Ebből is sok nézeteltérés keletkezik; a munkamegosztásnak elvértve hátránya is lehet; de a későbbiekben épp ez a körülmény szolgálhat vigaszunkra.

Még egy számítás.

Ha tehát őszintén tiszta helyzetet akarunk teremteni, a gépeknek nemcsak szép működését kell tekintenünk. A tartós egyezség érdekében foglalkoznunk kell kezesítésükkel is. Ehhez pedig fura makrancosságuk, pókosságuk okát is vizsgálunk illik.

Nem sajnáltam a fáradságot. Az elején említett tréfáskedvű barátom munkáján felbuzdulva nekiültem, papíron én is számolni kezdtem. Azt számítottam ki — és magam is rábámultam az eredményre, — hogy abban az időben, amikor a falu még maga nyűtte, tilolta, szőtte, fonta a kendert, kevesebb munkája, tehát kéve-

sebb gondja volt a ruházkodásra, mint akkor, amidon már a kész ruhára való pénzért kellett dolgoznia. Ilyesféle eredményt kaptam még igen sok gyári holmira. És ilyen eredményt kaptam a legtöbb gépre, szerszámra is.

A gépekre és feltalálóikra csak hálával gondolhatunk. A szövőgyárban azok a gyönyörű szövőgépek ezerszerte kevesebb munkával és ezerszerte gyorsabban készítik el egy vég vásznat, mint mikor még szegény dédanyánk nyálazta és sodorgatta két ujja közt a fonalat. Ostobaság volna hát azokra haragudnunk. De hogy történhetett mégis, hogy a többet termelő falunak csak a gondja több? S hogy itt a gépek nemhogy megkönnyítették volna a munkát, hanem igen gyakran megnehezítették? Mert az acéleke ugyan gyorsabban szalad, mint hajdan a faeke, de a földművesnek csak úgy kell látástól vakulásig szaladnia az eke után, mint hajdan. Sőt ráadásul még gyorsabban kell szaladnia, már csak azért is, mert az eke gyorsabb/A falunak egyre többet kellett szállítania a városba, miért nem kapott mégsem többet? Hova tűnt el ez a gépeknek köszönhető különbség?

Rengeteg könyv magyarázza, miért jut a munkás kezébe csak egy töredéke annak az ériéknek, amelyet a gyárban egy kapa elkészítésével előállít s mért kap még ennél is kevesebbet a paraszt a búza tényteg^s, társadalmi értékénél. Vannak, akik helyén valónak mondják ezt, mások bírálják igen nyomós érvek alapján. Nekünk nem kell sokat magyarázni a folyamatot, ezt is a bőrünkön érezzük. A kalapács és a mozdony fogantyúinak kezelőivel külön fogunk szót érteni, s bizonyosak vagyunk, hogy eredményesen. De addig a magunk kontójára is nyakon csíphetjük a hibát és a kérdés helyett rögtön azt forgathatjuk, már abból a szempontból, hogy mitévők legyünk véle. Higgadtan persze. Ha sok is a baj, ne csapjunk csak úgy vaktába

közibe, mint Topoci a szúnyogoknak, mert attól neki is csak a lapátja tört el.

Rossz alku.

A hiba az alkuvásnál történt. Már annál a legelsőnél, amidőn a falu nem nézett tüzetesen a varga, a kovács, vagy a kerkékgyártó körmére, hogy pontosan annyit kértek-e azért a bocskorért, ásóért, vagy kocsirúdért, amennyi értéket az alatt az idő alatt kapálással vagy fanyeséssel termeltek volna; hozzászámítva persze valamit a szerszámért, műhelyért, a tanulással töltött időért is. Mert a mi értékmérőnk csak ez lehet.

Vagyis mégegyszer, az alapvető hiba, amelyből annyi baj származott, ott történt, hogy azoknak a nagy újításoknak, felfedezéseknek és szép találmányoknak nem mindenki látta egyformán a hasznát. Az első szövőgépek áldásából például a fogantyúk kezelői vajmi kevéssel részesedtek; az ásó és az ekeszarv markolói még kevesebbel. A munkamegosztás, a gyár-
ipar növekedése csak az ellentétet növelte. Semmi kifogásunk az ellen, hogy kitűnő elmék ezerszámra annak a kérdésnek megoldásán buzgólkodnak, hogy a női kalapokon elől, vagy hátul lógjon-e le egy kis lefentyü, De azt, hogy ezeknek, mondjuk, tízszer annyi búza és csirke jusson, mint akik hajnaltól estig aratnak, ezt túlzásnak kell tartanunk. Valami csendes és udvarias formában figyelmeztetnünk kell a világot arra, hogy mennyi munka, mennyi érték van például egy szakajtó krumpliban. Tapintatosan, okos szóval új alkut kell kínálnunk. Erre sok bölcs és szelíd ér-
vünk van. Okos gazda szomszédját se hagyja, ha ki-
gyul a pajta.

Volna hatalmunk is a vásár megváltoztatásához. Ám ezzel ne éljünk, a hatalom igen veszélyes dolog, a világtörténet tanítása szerint senkinek sem tett jót, még a legjámborabb szentnek sem. A hatalom szükségszerűen elsősorban saját kezelőjét róni ja meg. Ne törjünk a hatalom felé, mert könnyen a mi volt kisbirónk útjára csúszhatunk. Ez olyan szegény ember volt, hogy a szegénysoriak könyörögték ki, tegyék meg ki^birónak, ne éljen az ő nyakukon. Nos, mihelyt a dobót a nyakába akasztották, szinte megnőtt, egyszerűen ügy kihúzta magát. Lassanként a köszönést is alig fogadta és legkevésbé épp a szegénysoriaktól, a híreket azokhoz már nem is hordta, legfeljebb — némán és gögösen — a fizetési felszólításokat. Amíg a főjegyző ki nem rakta a szűrét, mert utoljára már a jegyzőre is fölülről nézett, azon az alapon, hogy a jegyző csak fogalmazza, de kidobolni ő dobolja ki és kiáltja el a hirdetményeket, tehát — ahogy mondta — «az én szavam a szó!» Van ennél szomorúbb példa is; egyik kakasunké. Anyánk előbb csak egyszer-kétszer engedte fel a kút koloncára, — mert valóban olyan gyönyörű farka meg hangja volt, — aztán már az ágas tetejéről se tudta lehessegetni. Később már minden kukorékoláskor a gémfán egész az ostorfáig szaladt, ami még nem lett volna baj, sőt mulatságos volt, az egész utca nevetett, de lejövet nagy elégtelenségében mindenféle piszkot belekapart a kútba, úgyhogy végül kénytelenek voltunk gyönyörű farka, farka s képessége ellenére is részben becsinált leves, részben paprikás alakjában elfogyasztani. Tehát nagyravágyók se legyünk. Maradjunk meg szelídeknek, ahogy magunkfajta egyszerű emberekhez illik. Érvül csak azt hangoztassuk, hogy az a régi alku senkit sem tett bol-

doggá; tehát nemcsak a mi érdekünk, hanem az egész világ érdeke változtatnunk rajta.

Közbevetett tanács.

Némely illetékes szakférfiak szerint csupán a városi elmék sajátos ingerlékenységével és megülepdedtségével magyarázható, — ami viszont mások szerint a szünetlen kövön való járás következménye, — hogy fejében igen sok városlakó rögtön kínos nyomást érez, mihelyt faluról, a falu önálló jövőjéről, igényéről, különösképpen pedig feltételezhető képzettségéről hall.

Szellemük ilyenkor darabos, valósággal megkövült ellenérveket vet fal s máris támadásra készen ismételteti, hogy a lelki s társadalmi pallérozottság és város szinte azonos, mert lelki és társadalmi élet csakis városban volt, s így van és lc. Különben is, akinek nem tetszik, az költözzék azonnal vidékre.

Mivel e magatartásnak a fent említetten kívül van ugyancsak mély lelki oka, mindég elítéltem azokat a tüzes vidéki származékokat, akik a társaságban rögtön letették erre a kávéscsészét és annak elismerése helyett, hogy a mai elmaradt vidéki élet valóban tartthatatlan, azt válaszolták, hogy a vidék-ellenes városiak is járnak vidékre, különösen nyáron és hogy a várost is a vidék táplálja, tehát már csak emiatt is meg lehet túrni néhány vidék-pártit. És hogy a «szellemi élet és a város^ ily szoros roklása pedig egyszerűen nem igaz: Zrínyi is vidéken írt, Berzsenyi, Arany is; Balassa és Csokonai pedig egyenest az árokparton! Ott írt Tosltoj, ott teremődik az egész mai angol s francia irodalom, a puskaport vidéken találták fel! Az ilyen érvelés pusztán ingerültséget okoz. Különösen az, hogy ha az emberi szellem fészke netán eddig a város volt is, abból még nem következik, hogy

továbbra is az legyen, ha egyszer ott esetleg rosszul érzi magát. Célunk — ne feledjük — csakis a nyugodt szóértés lehet.

Ennek érdekében tehát csak bólintanunk illik. Ne rugdalózzék az, aki mezétlábos. Igen, az emelkedett szellem gyakorta lelt kellemes tanyát városokban is. Ha kell, engedjük át a múltat. Csatlakozzunk a Homérosszal kérkedő hét görög város dicséretéhez, annál is inkább, mivel azok mindegyike valószínűleg csak harminc-negyven tanyásgazda városi házából állhatott. Igen, ilyen várost kívánjunk. Olyat, mint az ifjú Athén, melynek agoráján a bölcselők megállították egy kis vitára a nyájával átvonuló kecskepásztort, s vitaközben szemüket zöldelő szőlődombokon jártatták. Szépek voltak azok a középkori olasz városok is, amelyeknek nagytornyából ki lehetett nyilazni a mezőre, üléstermükbe behallatszott a kellemeshangú, idegnyugtató marhakolomp, s amelyek nemcsak egymás ócsárlásában keltek nemes versenyre, hanem például a festőművészek támogatásában is. Hódolattal gondolunk azokra a városokra, melyeknek utcáin oly otthonosan és egészségesen áramlott parasztjaival, szeke-reivel és körmeneteivel a vidék, akár a szívben a vér.

Épp ezért minél több várost kívánunk, milliót, nem baj, ha kicsik is, ha mindegyik épp csak abból az öt-hat épület is, amely a várost a műveltség várává avatja«. Ha kell, minden falut készségesen várossá avatunk mindegyik közepére elfogadunk egy klinikát és közkönyvtárat, sőt minden tanya elé egy villamos megálló. A várost — jobban mondva a város fogalmát — tehát nem elhervasztani szeretnek, hanem épp ellenkezőleg, lényegében felvirágoztatni. A városok szétosztásával magát a várost is felszabadítani óhajtjuk: szétosztani az országban, vagyis az országnak, vagyis a népnek, Bizonyos, hogy átmeneti hibáitól és

egyre súlyosabb kölönceitől mentesen ő is megifjodnék, s végül párt is lelne. Levegőhöz juttatnók. Ennyit a kedélyek csitítására, addig is, míg a tárgyról a maga helyén bővebben néni szólunk.

Alku és megalkuvás.

Mást s mást jelent finoman megkülönböztető magyar nyelvünkben alkudni és megalkudni. Alkudni lehet becsületesen is: ha két ember addig latolgatja a kicserélendő portéka értékét, amíg az egyezségben az igazság oly egyenesen nem áll, mint a mérleg-serpenyők közt a mérleg nyelve. A megalkuvásban valaki mindig feláldozza az igazságot, kényszerből, vagy nemtelen érdekből; elég, a megrovásra, ha csak meggyőződését áldozza fel. Ezt kerülnünk kell. Becsületes alkura kell törekednünk.

Ennek első feltétele, hogy senkit jogában ne sértünk; szerzett jogában sem. Vége-hossza nem lenne, ha azt kezdenők hánytorgatni, ki hogyan jutott ahhoz, amije van; ha mi a polgárokat kérdeznők, azok a birtokosokat vennék elő, azok meg... az egész történelemtudomány prókátorok együttesévé alakulna át, igen hangossá, holott a tudományt is a békés belátás virágoztatja. Ezért ne is hányt»»rgassuk a mul.ut, hanem ehelyett kegyelettel borítsunk rá fátyoll. Ali is sokat köszönhetünk neki. így mindjárt valamennyien küiön-külon is a legnagyobbat, életünket köszönhetjük; azt a rendkívüli szerencsét, hogy az első emberpár óta világrajött, rengeteg, immár több millióra rugó ósapánk közül kivétel nélkül mindegyik, ha itt-ott kényelmetlen helyzetben is, de kihúzta addig, hogy megnősüljön s lakodalma után gyermeket nemzzen. Ha csak egy kiesik, ha véletlenül csak egyet agyonütnek, például rögtön a lakodalmán, kétségtelen, hogy mi sohasem születünk meg. Beláthatjuk tehát, hogy

mi is szerencsés helyzetben vagyunk s végeredményben hálát is érezhetünk a múlt iránt.

Ami volt, elmúlt. Fogadjuk el tehát a jelent úgy, ahogy van és csak a jövőbe nézzünk. És pedig nagyobb reménnyel, mint egyszeri eleink, akiknek jövőre vonatkozó szólásmondásai közül sajnos hosszas töprengés után sem tudtam egyetlen olyat eszembe idézni, amelyet bizakodó világfelfogásáért bátorításul ideiktathatnék. A több nap, mint kolbásztól és a jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzoktól kezdve egész addig, hogy haragodat hagyd holnapra, e bölcs kifejezések mindegyike szorongást, lemondást, legfeljebb kötelességteljesítést sugall. Ez ugyan különös jelenség; ám mi legyünk a bizalomban is különbek nálunk. Csak okosan bizzunk. Ki másra biz lovat, hamar gyalog marad

Váratlan ajánlat.

Így ne kérjünk semmit; ez először is férfiatlan. A kunyerálás a cigánytól sem szép. Aztán ne feledjük, hogy — mint mindenkinek — a polgároknak is megvan a maguk tenger bajuk, gondjuk, tervük és szán-

dékuk. Eszközeik erre jogos kívánalmaikhoz képest, maguknak is fogyatékosak és inkább segítségre van szükségük, mintsem, hogy ők nyújtsanak támogatást másoknak. A polgárosultság rohamos terjedése egyre több elmélyedést és áldozatot igényel. Lehet fogalmunk arról, hány kitűnő ember hány munkás napja telik el például a székvárosból a tengerpartra vezető gépkocsit utak megtervezésével és megszervezésével? Általában csak az üdülés fellendítésével, a kéregetőknek a rendezettebb negyedekből való eltávolításával, a mulatók zárórájának méltányos szabályozásával, vagy a lakások központi fűtésének, természetes hővizű ellátásának eszméjével? Minderről nem lehet fogalmunk. Támo-

gassuk a polgárosultság minden készülő vívmányai, elfogadván azt az érvelést, hogy azok előbb-utóbb hozzánk is el fognak jutni. Az idő előtt való kérelem vagy csak jelentkezés zavarná a megvalósulás rendes menetét. De ismétlem, elsősorban az emberi méltóságot sértené, önállótlanágunkról, mintegy kiskorúságunktól adnánk tanú jelet.

Így a hivatalokat se zavarjuk. Fogadjuk meg végre a század intézőinek korholó szavát, akik minden országban egyre szigorúbban ítélik el azt a jelenséget, hogy már az utolsó summás is a köztől remél mindent, így az egyéni kezdeményezés teljesen ellanyhul. Ne reméljük a köztől mindent. Olvastam egy nyugateurópai községről, amely nemcsak a falusi tenyészbika, hanem a fajkakasok beszerzése ügyében is közvetlenül a minis/terhez menesztett küldötteket. Csak szerencsénknak: hírnevünk csorbatlan-maradásának taithatjuk, hogy nem jutottak elébe, mivel az napok óta az osztrigatelepi-nagybérloknek nyújtandó segély kiutalásával volt elfoglalva. Ha a csordakut, vagy a községháza előtt a híd beomlik, ne azt keresgéljük rögtön, hogy ebben melyik minisztérium illetékes, hanem csákányt és lapátot kei essünk rögtön. Új iskolatető szükségessége esetén se azt nézzük, hogy a község szellemi vezetői közül kiket válasszunk ki a hivatalos köröknél való közbenjárásra. Az utazgatással, előszobázással, ide-odacsázkálással annyi időt eltöltenek, hogy azalatt magát a tetőt is megcsinálhatnák, illetve fáradozásuk anyagi árán megcsináltathatnák, kiváltképp, ha még a kérvények okmánybélyegköltségét is hozzávesszük. Fogadjuk meg a felsőbb tanácsot és legyünk egy kissé magunk urai.

Főleg pedig ne panaszkodjunk. Se a kereskedőknek a kasza árának emelkedése és az állatarak esése miatt, se csak úgy általában. A panasz — jegyezzük

meg — csendes zsarolás, minél hangosabb, annál inkább. S így ez is megalázó. Jellemünk megőrzése érdekében tehát ne kérjünk és ne panaszkodjunk De ne is várjunk.

Első pontja az alkuvásnak az legyen, hogy kéretlenül egjőnk sem zavarja a másikat, mindkét fél maradjon meg a maga területén s csak saját erejéből igyekezzék boldogulni, nemes versenyben. Ez lelkesíteni fog, azonkívül ez a jog és igazság kívánalma.

5. SZELLEMI ÖRÖKSÉG.

Egy szent szó.

A város nemcsak a polgárosultság vívmányait kínálja. Van még egy kincse és büszkesége. Ezt oly nagy és szent dolognak tartja, hogy sokáig — mintegy valóságos hódolatból — nevét sem vette igen ajkára és csak az utóbbi időben veszi. Nálunk, buzgó óvatosságból ma is idegen szóval jelöli. A kultúra ez a szó. Királynőnek kijáró tisztelettel kell meghajolnunk előtte s hagyományos magatartásunkhoz híven csak aluliól fölfelé irányított pillantással szemlélhetjük. Ez valóban a legnagyobb szó. Épp azért — miként a civilizációval tettük — először is magát a szót részesítsük magyaros vendéglátásban,

Kultúra és kultúrák.

A kultúra — ha közelítésünk nem szentségtörés — nemrégiben is még egyszerűen miveltést jelentett. Származása még egyszerűbb: igen, az övé is paraszti. Hajdanában mindig párban, mintegy kar-karban jelent meg valami más dologgal, tekintve, hogy a miveltéshez miveltendő is kell. Néni véletlen, hogy a kezdet kezdetén először is a földet ölelte magához, ez volt az agrikultúra, a földművelés. Ősi a hortikultúra, amelyet magyarul kertművelésnek és az apikultúra, melyet méh-ápolásnak, vagyis méhészkedésnek mondhatunk.

Mivel mindent lehet művelni, vagy ápolni, ma már rengeteg kultúra van. Van könyvkultúra, cipőkultúra, kalapkultúra, sőt szempilla- és hajkultúra. E kultúrák együttesét is sokan röviden és általánosítva

kultúrának hívják. A szó ugyanis később megunta a társas viszonyt s a pogány istenek példájára elvált földi társaitól, fölszállt a magasba, nyilván a rajongó nevezgetés hatására, önálló életet kezdett.

E miatt — mivel nem igen látható — némely helyen már neve körül is sok a zavar, így nyelvünkben is, amely nem bírja a homályt, a felhőmagasságút, azaz a fellegetet sem. Hallunk gépkultúráról, amely azonban már nem gépápolást jelenti, nem is géppel való mivelést, hanem a függetlenül kultúra gépesítését jelenti, vagyis magyarul fából vaskarikát, mert elvont fogalmat gépesíteni épp oly kevésbé lehet, akár lovasítani. Hasonló értelemben van szappankultúra s vannak kulturlények, sőt kulturjavak, tehát — e szó egyes számát véve — van kulturjóság is, nyilván más rendeltetéssel, mint a jószágkultúra, azaz jószágnevelés. Sok ilyen természetű kultúra van, sőt van kultur botrány is, de mi bánjunk csínján a szavakkal, mert van nyelv-kultúra is; ez magyarul elhatárolhatóan nyelvápolásra, azaz nyelvészetre és nyelv-mivelésre, vagyis az írók tevékenységére oszlik. Ragaszkodjunk ahhoz, hogy a kultúra a mivelést és annak eredményét, a műveltséget jelenti; ma már lelki területen is. A szót tehát ebben az értelemben fogjuk használni és a kultúra eredeti, idegen nevét csak a még át nem világított s meg nem magyarázott kultúrák jelölésére tartjuk fenn

Lélek és műveltség.

A műveltség ma szorosán összefügg s főleg — a szavak henye használata folytán — össze van keverve a polgárosultsággal, de lényegében mégis független attól: az egyik a szellemet, a másik a kényelmet szolgálja.

Nem kell mondanom, hogy lehet lelki műveltség

— vagyis tudás, becsület, megértés — testi kényelem nélkül, mert az embernek fapadon épp úgy támadhat nemes gondolata, akár bőrkarosszékben. Sőt az emberiség legtöbb nagy szelleme egész életében fapadon ült s karosszékben leginkább kövér császárok és kalimárok ültek. Lehet műveltség tehát a polgárosultság előtt, után, azaz nélkül is.

Viszont polgárosultság nem lehet műveltség nélkül. Annak híján nem keletkezhet s annak elvesztésével maga is elvész, mert ellentétbe kerül az emberiség céljával, amely e szerint, úgy látszik — ha már válaszítani kell —, nem a kényelem, hanem a lélek emelése. Az ősmagyarok például nem laktak városban, mégis igen műveltek voltak: vallást, törvényt, közösségükben rendet teremtettek. A falusi parasztoknak is megvolt a kezdettől fogva a maguk műveltsége, sőt hajdan különb volt mint ma: saját szokásaik szerint, saját művészetük vigaszában éltek. A műveltség mai legkitűnőbb ápolói viszont azt hangoztatják, hogy napjainkban a polgárosultság sok téren ellensége a műveltségnek, válságba sodorta.

Azt bizonygatják, hogy a túlzott munkamegosztás elősegítette ugyan, mondjuk a zsebóra vagy a gépkocsi tökéletesedését, de a szellemi értékeket nem tökéletesítette. Azt állítják, hogy a gépiesen, vagyis nem a saját feje szerint dolgozó ember maga is úgy viselkedik, mint a gép: oktalanul és gyakorta nevetségesen. Nincs önálló gondolata, sőt hovatovább gondolata sincs.

Veszélyben a műveltség.

Figyeljünk fel erre az óvársra. Minden tiszteletünk és bámulatunk ellenére kell vetnünk egy-két pillantást a polgárság szellemi javaira is. Feladatunk tehát ettől fogva kettős. Az új alku békés előkészítésére a tanács

eddig az volt: a jóillem követelte szerénységgel tartózkodjunk a polgárosultság anyagi javaitól. Szítáljuk meg ezentúl az élénk helyezett szellemi javakat és értékeket is, nehogy ocsú kerüljön a jövőbe, a lencse közt kavics a fogunk alá, mert az nagyon kellemetlen/. Kzt is az emberiség érdekében végezzük s így a város-lakók érdekében is. Ismétlem: a bölcselet mesterei, a polgárosult kor legvilágosabb elméi intenek erre. Az Ő tanításuk csekély ismeretében merek ajánlkozni szítának, vagy egyelőre csak rostának, a darabosára.

Bőséges izelítő.

Már a múlt század közepén meghökkenve észlel-ték a jószemű megfigyelők azt a nem-várt, bár régóta lappangó jelenséget, hogy egy-egy orvos például, aki ugyan ügyesen ki tudja tapogatni a rossz májat, vagy a gennyes mandulát, egyszóval, aki mesterségét pompásan érti, az élet minden más területén különös tájékozatlanságot árul el. Mérnökökről, gyárigazgatókról, jogászokról, sőt híres bölcselőkről számoltak be, akik tizenhat esztendei iskola után szakmájukon kívül minden téren oly tétovaságnak adták jelét, mintha egy osztályt sem jártak volna. Az egyik tudósító — a francia Flaubert Gusztáv — fájdalmasan kiáltott fel, amidőn befejezte egy gyógyszerész ilyen szempontú vizsgálatát; szorongva gondolt a jövőre. A világ eddigi legbölcsőbb megfigyelője, azaz legnagyobb regény-írója, aki különben a paraszti élet legnagyobb megbecsülője is volt: a lánglelkű orosz gróf, Tolsztoj Leó a tünetnek a legelőkelőbb kormányzati körökben való elharapódzásáról adott hin.

Az ijesztő folyamat nem állt meg. Én magam ismertem egyetemi nyilvános rendkívüli tanárt, aki komolyan vallotta, hogy a parasztnak nagyobb tenyér-

testületnek mint más, s így már a természet gémeskút húzásai a irányította okét. Vizsgázott vállalati könyvszakértő fejtegette előttem, hogy a gyáros fia a munkások érdekében cselekszik, ha atyjának jövedelmét mulatókban veri el, s ott poharat vág a tükörbe, mert a pénz így a főpincérhez, attól az üvegkereskedőhöz, az üvegkereskedőtől pedig a gyároson át végül az üvegyári munkásokhoz jut s ennél rövidebb út nem képzelhető. Személyesen találkoztam kitűnő nyelvessel, aki nem tudta az egyszerűget.»^xem kellett soká keresnem, rövidesen megleltem párját, a tudós matematikust, akinek meg annyi fogalma sem volt a magyar nyelvről, mint egy csere-gyerekek s gondolatait valami elképesztően nyakatekert mondattan szerint fejtezte ki, amelyet — hasonlóan a tolvajnyelvekhez — csak ő és társai értettek. Erre ráadásul még valahogy büszkék is voltak, mert láthatóan megvetették, tudósi tekintélyük csorbulásának érezték, hogy a nyelvvel, vagy bármi mással foglalkozzanak, ami hivatásukon kívül esik. Ilyen tolvajnyelv használata minden valamirevaló szakmára kötelező, elsősorban a politikuskóra, a világ minden részén, ami azért meglepő, mert ők épp a néppel akarják megértetni szándékukat. Ismertem építészt, aki tökéletesen elfeledte, ki volt Petőfi Sándor; kémikust, aki összetévesztette Dantet Dantonnal; az effajta emberek a műveltség alapjairól: a múlt tapasztalatairól és eredményeiről feledkeznek meg legelőször. De épp ily nagy a tájékozatlanság a szakmák rétegein belül. Holott bolond mesternek eszelős a tanítványa és önön mesterét is agyonvágja a kard.

További ízelítő s az igazi v eszéig.

Aki a híres amerikai Ford-gyárban a gépkocsi motorját tervezi, az nem ismeri és így egy kicsit le is

becsüli a kocsiváz szerkesztőit s vele azok eszme- és erkölcsi világát. Nem anekdótabeli alak az a francia földművelésügyi miniszter, aki nem tudta megkülönböztetni a búzavetést a rozstól és az árpától, mert csak a szervezés és tagosítás irodalmához értett, arról írt évente két könyvet, amíg világhírt, vagyont és miniszterséget nem szerzett. Ismertem színészt is, aki Ödipuszt vígjátéknak hitte, bár harmincöttször játszott már a darabban, de még mindig csak a saját szerepét tudta. Ilyesmiből sok félreértés származhat. Bár hallomásból ismerem, de elhiszem a műegyetemi tanár esetét, aki nem tudta megjavítani lakásában a rövidzárlatot s kórházba került, mert a sötétben nekiment a konyhaszekrénynek s fejére rántott három paradicsomos és egy nagyobb uborkás üveget. De bármily fájdalmas is, ez még kisebb baj, mert csak egy embert sújtott Hivatásos mezőgazdasági szakértő nekem magamnak magyarázta, hogy a parasztasszonyok s gyermekek szeretik, ha megverik őket és hogy a napszámberék emelése e népréteg testi-lelki elfinomodását, a gazdasági fegyelem megbomlását s végül országos, sőt európai anarchiát eredményezne, inéit a fjordi üdülőkről elmaradnának a vendégek s a svédek nem adnának gyufát. Egy útbiztos azt magyarázta ... de felesleges is tovább sorakoztatnom a magyarázatokat, ennyi is elég bevezető a következő, még meghökkentőbb jelenséghez.

Ahhoz az önhitt biztonsághoz, amely ezekből a magyarázatokból árad. A szakférfiak még ismernek némi kételyt szakmájuk dolgaiban: ott meglátják a nehézséget. Szakmájukon kívül semmi kételyt sem ismernek. S épp, mert a nehézséget sem ismerik: csalahatatlan elbizottsággal nyilatkoznak és cselekszenek. Beleártják magukat abba, amiről fogalmuk sincs és tönkreteszik egymás dolgát.

Ok és orvosság.

Legutóbb egy aggódó lelkű okos spanyol kő vetkezfintett ebből arra, hogy ez a zűrzavar meg fogja állítani a polgárosultság és művelődés egész mai folyamatát. Szerinte nemcsak a tudósok nem érdeklődnek az élet alapkérdései és egymás szakmája iránt, hanem az átlagember is lenézi a tudósokat s noha ő aztán igazán semmihez sem ért, ő a legelbizottabb/Mindent annyira készen kap, hogy elfeledi a szellem teremtő erőfeszítését és máj -már azt hiszi, hogy az aszpirin és a kazán is csak úgy magától keletkezett és úgy terem tovább, mint a köit^ V kitűnő spanyol, Ortega József udvariasan «elgépie«tdés»-nek és «eltudománytalanodás»-nak nevezi ezt az elbutulást és okát ugyancsak a túlzott munkamegosztásban látja.

Gyógyírul váratlan jóhiszeműséggel az európai államok egyesülését javasolja. A gondolat nemes, de bizonyos előmunkálat, hogy úgy mondjam, a talaj megfelelő előkészítése hijján ez is csak további központosuláshoz s a munkamegosztlás ártalmas tünetei-nek még nagyobb elszaporodásához vezetne. Előbb az egyesülendőknek kell saját tagjaikat egyesíteniök evg egészségesebb életmódban. Szóval, mint mindennek az emberiség vállalkozásában, ennek is az alapról, alulról kell megindulnia.

Vagyis az első kívánalom a független, a túlzóit munkamegosztás rideg uralma alól felszabadult egyé niségek szaporítása. A polgárosultság és a műveltség kellemes egyesítését, a verseny hajszájában úgy szétszakadt emberiség békés összefogását csak ezektől remélhetjük.

Nem érdemül, csak szerencsés véletlenképpen emiitjük meg, hogy a közvetlen munka és az egyéni műveltség ma legtermészetesebben a parasztokban

találkozhat. Ha a munkamegosztás rész-embere helyett az egész ember az eszmény, errefelé ők nyithatják meg az utat. A természetben élnek, de örök küzdelemmel és találegonysággal, maguk után legelőbb ők lehetnek. Igaz és nem véletlen, hogy józan gondolkodású ember — a legkiválóbb társadalomvezetők szerint is — ma legtöbb a parasztok közt van. A történelem azzal kárpótolta őket, hogy amilyen késlekedve juttatta el hozzájuk a polgárosultság anyagi javait, ugyanolyan késedelemmel juttatta el hozzájuk a polgárosultság romlasztó, lélek-ellenes szellemi termékeit is.

Mert meg kell még jegyeznünk, hogy a szakférfiak hangoztatta önhitt gondolatok is munkamegosztási szaktermékek^ A polgárosultság legtöbb eszméje, gondolata és úgynevezett szellemi állásfoglalása ugyanis ma már épp oly üzemi készítmény, akár a cipőkrém. Bámulnunk kell e nagyszerű üzemek szerkezetét, felépítését és működését. Ám termékeiket is tegyük csak előbb rostára; majd óvatosan rázzuk meg.

6.
A KULTÚRGÓCOK.

Első rázás

Magunk is tapasztalhattuk, hogy a félreértés és eltévelyedés annál könnyebb, minél több ember verődik össze egymás hegyin-hátán. Tudjuk, hogy a külön-külön tisztesség-tudó gyermekek milyen elítélendő csínyekre tudnak vetemedni néha, ha bandába verődnek a kertek alatt. Nálunk a környéken egyszer merő pajkosságból majdnem szétszedték a Sárviz-hidat, még az ott állongó szentéletű vértanú Nepomuk szobrát is, amely addig Cece felé nézett, megfordították és hátára ezt a verset költötték: teszek Cecére, megyek Egresre. Mintha a csoportosulás elsősorban a legkevésbé nemes hajlandóságot szívná napvilágra az emberből. Egy Le Bon nevű francia orvos egész könyvet irt arról, mikép törpül birkává a legjobbfejű ember is, abban a pillanatban, ahogy a főtéren odaáll a képviselő beszámolójára összegyűlt választópolgárok közé. Ügy elveszti a józanságát, akár néha a zsebóráját.

Le Bon nem ad orvosságot; elmondja, milyen szörnyű hatással van egy emberre ötezer ember, de szót sem ejt, hogy milyen léleknesesítő hatással van egy emberre ötszáz ficánkozó ló, vagy ezer hajlongó krumplibokor vagy félmillió fenyőfa. Holott — mindenki ellenőrizheti — még egy balatonnyi apró hullám, vagy hortobágynyi homokbucka is merőben kicseréli az embert; csak azért, mert az ember, úgy látszik, valóban úrnak született, de amint a példa mű-

tatja, csakis a természet, vagyis az állatok, a növények, esetleg saját maga, de semmiképp sem embertársai urának.

Az egyén elméjének e váratlan és különös és eléggé nem fájlatlan elborulását Le Bon csak egy-két órára összegyűlt tömegben figyelte és állapította meg. Ám képzeljük el[^] milyen hatással van az alapján állatlan egyénre egy olyan tömeg, amely már ötven, sőt ötszáz éve áll együtt s nem is ötezres, hanem száz- ezres és milliós számban. Kétmillió ember, aki esztendőszámra nem lát borjút, malacot, épkézláb csillagot és kaszálót, hanem mindig csak egymást, aki soha nem hall egy becsületes és szabad madárfüttyöt, vagy kukorikolást vagy égzengést, hanem mindig csak egymás hangját! Milyen irányban tör ki ebből az a természetes ösztön, hogy természetesen uralkodó, azaz emberi voltát érezze? A túlságosan nagy város nem tesz jót a műveltségnek; a műveltségre szomszédjának sem

Az úgynevezett nagy kulturgócok pályaudvarairól kilépve az ember a csillogó tér szállodái mögött jobbra-balra rendszerint sötét és lucskos utcákba bukkan, ahol a gyanús kávéházak körül még gyanúsabb szándékú hölgyek és urak, prostituáltak, alkalmi teherhordók, ószeresek, az aranyozott rézórák kalmárai, a csempészett tűzkö sziszegő árusai és köztük horgásztekinetű titkosrendőrök sétálgatnak

A fölfelé törekvő, a kultura-csábította vidéki egyén a pályaudvarról kilépve szabályszerűen jobbra vagy balra fordul és harminc év alatt sem jut el a nemzeti dalszínházba. Holott ez több szempontból is káros. A múlt példáin okosultan kijelenthetjük, hogy nyugtalanító tünet, ha egy társadalom műveltségének életében a parasztság nem kér tevékeny részt, hanem azt teljesen a szakma- és érdekeltségbeliekre bizza. A műveltség feladatainak e megoszlása nemcsak egy-

idejű mindig a túlzott munkamegosztással hanem
éppoly helytelen is. Kinek feje rossz, lába se jó.

Ízelítő.

Én kilenc éves voltam, atyám harminckilenc éves volt, midőn egy ilyen kulturgócben először körültekintettünk, hogy az ott fészkelő magas szellemből valamit mi is merítsünk. Végiglátogattuk az összes szellemi intézményt Paksi Ferenc sógorunk kalauzolásával, aki akkor már évtizedek óta a góc lakosa volt. A két férfi közt haladtam, mindegyik kezét fogva.

— Az Opera, — mondta a sógor.

Szemügyre vettük az Operát, sőt az alaposabb munka kedvéért körül is jártuk. Megkérdeztem, ebben kik élnek.

— Ebben csak játszanak, — mondta a sógor. — Énekelnek, fiam — mondta apám.

A játék is, az ének is belépésre csábított.

Apám szelíden továbbhuzott, mintha egy kicsit megütődött volna kívánságomon. Mondom, harminckilencéves múlt, de sohasem volt benne s ezt rendben levőnek találta most már egész jövőendő életére, sőt azon túl még az enyémmre nézve is.

Körüljártuk a Nemzeti Színházat, bár abban sem járt. Nem járt a Lovardában, a magas képkiállító csarnokban sem, de ezeket is körüljártuk, kellő tisztelettel. Hogy is gondolhattunk volna arra, hogy nehéz, szöges csizmáinkban belülről is végigkocogjuk, tesszem azt, az Akadémiát? Volt bennünk tisztességtudás, éreztük, hogy még a múzeum állattárábau is mi lennénk az igazi látványosság; ettől pedig idegenkedtünk. Legbizalmasabban s valami távoli sejtelemmel, hogy ehhez még lehet valami közünk, bevallom, a Markó-utcai börtönt jártuk körül.

Az én szívemben még a szobrok láttára is melegült egy kis otthoniasság, már messziről feléjük szaladtam. De szívbéli ismerőst keveset fedeztem fel közöttük. A legtöbb talapzaton rövidebb-hosszabb idő óta megboldogult miniszter, hadvezér és egyházatya állt.

— Petőfi! — olvastam végre boldogan

— Szegény, hát ez is idekerült, — mondta apáin s először esett meg vele, hogy tétován kalapjához nyúlt, mintha valami szent elé értünk volna.

— Ez legalább maga van, — mondta.

Nagyon nem tetszett neki, hogy majdnem mind-egyik nagyság lábánál ott guggolt, térdelt, vagy ácsorgott egy csizmás-gatyás, széles állkapcsú és nagybajszú kőalakzat is, rózsasándori tekintetét olyan sunyian tekerve a felette díszelgő úr felé, mint a kutya, amikor épp kirúgják. De ezt az észrevételét apám csak a Gellérthegyen közölte velünk a nagy vértanú püspök szobrának megszemlélése után. Itt már csak egy pillanatra engedte megnéznem a talapzat alól fölsandító szántóvetőt, nehogy rosszat álmodjam.

Mert a hegyre is felmentünk.

— Ehun a Bazilika, — mondta a sógor, lemulatva az Országházra.

Lopva és óvatosan mégis a szoborra sandítottam. Esztendők múlva jutott eszembe, hogy sok városi, tán gyermekkori ijedelme alapján s a szobrászok e különös — bár nemzetközien egyöntetű — szemlélete következtében idegenkedik a parasztoktól. A parasztok nem ilyenek. Megnéztem mégegyszer a szobrot, egy életre, aztán tekintetemet én is a dunaparti tornyos házra fordítottam.

Az Országházban sem jártunk, a Bazilikában sem. Arra emlékszem még, hogy apám aztán csak az Alagutat akarta látni. Azt is csak azért, hogy ellenőrizze, vajjon helyes-e Somodi Feri bácsi észrevétele,

hogy az alagút mindkét végén jódarabon a levegőbe van fűrva, ott nincs is már felette hegy. Körülményesen megvizsgáltuk s igazat adtunk Somodi bácsinak, a híres átjáró valóban rövidebb lehetne vagy ötven méterrel, a két vége olyan feleslegesen kinyúlik, mint egy kályhacső. De nem szóltunk senkinek róla. Hazamentünk. «Szeretnek építeni», — mondta apám, de már a vonatban.

Körültekintés belül.

Midőn később a végzet visszasodort a kulturgócokba. ipránként alkalmam nyílt a hajdan kívülről szemlélt intézményeket belülről is megtekintennem. Meghatottari léptem be a gyönyörű előcsarnokokba Tisztelettel vegyes ámulattal jártattam szemem a ragyogó márványpadozaton, a hatalmas oszlopokon s azok aranyos cirádáin. Nem csalódtam, az épületek belül még inkább templomnak látszottak. A kultúra csarnoka, suttogtam s büszkeségemben nagyot nyeltem, elég nehezet, mert fejem épp a mennyezet festményei felé állt. A mennyezeten szép képek voltak, fejfelé lefelé lógó meztelen nők, pogány istenek, köztük egy-egy paraszt, rendszerint patyolatfehér gatyában, kordován csizmában s épp aratás közben. Álltak parasztok néha a bejárócsarnokban, sőt álltak ott néha munkások is bőrkötényesen, félmeztelen karral súlyos pörölyt méricskélve; rendszerint a díszes fal vakablakáiban álltak, magasan, ugyancsak ércbeöntve, vagy képre festve. Vagy néha itt is kőbefaragva. Szellemileg voltak jelen. Bruxelles egyik nagy kulturcsarnokában lapáttal és dagasztóteknővel péket, Lyon egyik csarnokában pedig jókedvű bányászt láttam a falon. A szőnyegeken estélyiruhás hölgyek és férfiak tartózkodtak.

Az előcsarnokokban néha csengetés hallatszott, a nők és férfiak bevonultak, beszédet, szavalást, éne-

két vagy színdarabot hallgattak. A munkamegosztás káros volta igen gyakran ez énekeken és színdarabokon is meglátszott: legtöbbször olyat tudattak, amit a hallgatók amúgy is nagyon jól tudtak. A baj már eléggé elhatalmasodhatott, mert egyik ismerősöm, akinek merő kenyérkeresetből évtizedek óta kellett figyelnie a színpadon folyó történeteket, kérdésemre azt közölte velem, hogy a hallgatók rag 1 szkodnak ahhoz, hogy csak hallott dolgokról halljanak s visszautasítanak, ha például a rivalda felől a parasztok ügyéről olyan hangok röppennének feléjük, aminőket én neki is és e lapokon is hangoztattam.

Ha a kívánatos fejlődés szempontjából nem helyeseljük is, tisztelnünk kell ezt az álláspontot, mert a vélemény, a világfelfogás mindenkinek legegényibb joga. Tisztelnünk kell e világfelfogásnak és az azt példázó művészi termékeknek szellemét is, mert a szellem is egyéni tulajdon.

A jó levegő hatása.

Így első szavunkban köszönetet kell mondanunk azért is, ha «művelődjön a falu!» felkiáltással a polgárriasult város önzetlenül bennünket is részesültetni vágyik az elhagyott matrózlány szomorúságáról szóló dal, a képzeletbeli fejedelem viszontagságait tárgyozó daljáték s a bankámé két udvarló közti vergődését ismertető színmű élvezetében. Ezeket ne is utasítsuk mindig vissza. Ez alkotások vidéken néha igaz élvezetet tudnak nyújtani, mert nem egyszer megfrissülnek, szinte megfiatalodnak, mintegy a jó levegő hatására. Jómagámnak például mély műélvezetet nyújtott a «Carmen» c. dalmű meghallgatása az o.-i nagy vendéglő termében harmonikával, citerával, egy vidéki társulat összesen öt tagjának előadásában. Épp az összehasonlítás következtében Budapesten a műből csak másfél

felvonásra futotta türelmem, midőn az első élmény hatása alatt ismét megtekintettem. Mint minden, vidéken a színielőadás is tömörebb, emberibb. Felejthetetlen élményem az az Ocskay brigádéros is, aki legszebb tirádáinak félbeszakításával le-leszólt a rivaldáról s az ablakon át belépőket jegyváltásra intette. Vidéken szinte önmagától megteremtődik korunk rendezőinek legfőbb törekvése: a színpad és a nézőtér közötti szakadék áthidalása; a nézők bevonása a játék szellemébe.

Természetes, ez még gyorsabban megteremtődik, ha az előadandó mű maga is vidéki. Még hatásosabb s élvezetesebb, ha a színjátszók is közülünk valók. A színművészetnek van jövője. Sok jel mutat arra, hogy a szellemi önellátásunk, így függetlenségünk felé az első lépést a színjátszás terén tehetjük, helyi rivaldáinkon. A sorban ezért is vettük elsőnek a szellem e megnyilatkozási formáját. A nemes verseny itt ígérkezik a legsikeresebbnek. Nem véletlen, hogy oly jól mulatunk rajtuk; egyetemi tisztséggel megbecsült tudósok állítják, hogy ezek legrövidebbikjében több a művészet, mint amennyit dalműirodalmunk fél évszázad alatt teremt. Én ehhez még csak azt lehetem hozzá, hogy egy kocsmai verekedés szóbeli előjátékában több hiteles drámai jelenet, feszültség és erő van, mint igen sok városi szomorujátékban. Bizonyos, hogy ha e képességet és indulatot rendszeres mű játékra váj tanok át, kevesebb bicskázás esnék. Sajátos színjátszásunk megteremtésére már csak ezért is törekedjünk, az emiutt elemek felhasználásával. Mindaddig tehát, amíg a versenyben a város egy új Euripidésszel nem lép fel, dudoljuk gyermekeink és dédatyáink dallamait: van időnk.

Amint láttuk, a polgárosultság szellemi üzemei is akár a gyárak, nagyrészt városokban működnek. A műveltség szempontjából tehát némileg szerencsés körülmény, hogy városon kívül javarészüket életképtelen. Mert pusztán lélegzésükhöz is oly óriási tömegnyi ember kell, mint amennyi víz a halnak, vándoroltatni pedig közülök eddig csak a legártalmatlanabbakat, a cirkuszokat sikerült, így ők maguk nem is adnak «ok gondot.

Megvan azonban bennük az a törekvés, hogy termévényeiket szétáraszák minél nagyobb területre. Módszerük és magatartásuk más, mint a gyáraké, vagy amilyen általában az iparé volt. Eltérően a kereslet-kínálat törvényétől termévényeiket ők mindig helybe szállítják. Kínálják, kérés nélkül, sőt akkor is, ha az ember a füle botját sem mozgatja, még erőszakolják is. Gyakran ellenszolgáltatást sem kívannak értük, legalább is nem azonnal. A mi magatartásunknak alapjában változatlanul kell lennie irányukban is. Kivételt azonban átmenetileg itt-ott mégis tehetünk, mert egy-két mozzanatuk számunkra is hasznos és tanulságos. Tehát még nagyobb figyelmet érdemelnek.

Épp ezért a még ismertetésre szánt három fontosabb szellemi szervnek külön fejezeteket kell áldoznunk.

A HANGADÓK

A közélet tisztázása.

A közélet, vagyis a közösség ügyeinek egyetértésen alapuló intézése épp oly szent szó, akár a műveltség. Nemcsak a fogalmaknak tisztázását, hanem rögtön a közéletnek az egész világon oly gyakran sürgett tisztítását szolgáljuk, ha azzal kezdjük, hogy a közélet nem azonos a politikával, jóllehet a politikusok magukat gyakran közéleti férfiaknak is nevezik. Ez helytelen. Ahhoz, hogy valaki közéleti férfiú legyen, tudás, jellem, elsősorban önfeláldozás kell. Rákóczi és Széchenyi közéleti férfi volt. A politika csak a közélet meghódítására — nagyritkán a hódítás megtartására — irányuló törekvés. Politikus mindenki lehet s egy jó fröccs vagy feketekávé hatására rendszerint lesz is. Noha a politikusok közt akad, aki közéleti férfiúságra vágyik, területük sajátosan más. Az előbbi fejezetben ismertetett területről azért lépünk közvetlen az övékre, mert vidéken még ez is nyújt élvezetet, tanulságot, sőt — ha magatartásuk megfelelő — némi tényleges hasznot. Bár az igazi politikus egyre ritkább.

Távol a kor, midőn a gondos szülők egyik, vagy másik gyermeküket már tizenötéves korától fogva e pályára szánták. A foglalkozás ma már nem igen nyújt biztos megélhetést s a legkitűnőbb családok gyermekei közt is ritka, aki nyugdíjjogosultsáig viszi. Valljuk meg, hogy már ifjú fővel politikára, mint lángholó hivatásra életüket ma már leginkább csak ügyvédjelöltek teszik, rosszul sikerült szigorlat utáni keserű

nerceikben; ám az ő hevük és eszményük legtöbbször csak coriolánusi.

Egyre jobban terjed a felfogás, hogy a politikát — mint annyi más hivatást — mellékfoglalkozásként tanácsos üzni, vagy szükség esetére más szakmát is kézügyben tartani. Az idők jele, hogy e téren már hódít a kétkezi foglalkozás, megfigyelésem szerint különösen az étterem-szakmai. Bordeaux-i tartózkodásom alatt a kikötő legnagyobb kávéházainak személyzetét állandóan egy szomszédos, akkor havonként más irányba forduló ország közélete szolgáltatta; a távozők is, az érkezők is igen kitűnőek voltak, a váltásnál átadták egymásnak tapasztalataikat. Távolodik az a kor is, midőn a politikától a férfiak oly ihletette váltak, mint a költők s oly daliássá, mint a hősszerelmesek. A munkamegosztás ezt is megosztotta, a szakma szürkül, a kalapon nincs több strucctoll, a lovakat nem fogják ki, a politikusok nem szépek. Nyilván ezt is a töm^g benyomulása okozza. Politikus mondta nekem, hogy legtöbb közülük napidijas hivatalnoknak érzi magát, igen, a véglegesítés reménye nélkül. Hol van a régi bizalom a jövőben és egymásban! Van ország, ahol merő irigységből egymás körmére néznek már a politikusok is. Így romlóban a régi szép viszony a választókkal is.

Bár általában a haladást pártoljuk, e téren mi ne vessünk el minden hagyományt: legfeljebb itt-ott újítsunk valamit rajta.

A politika jelentősége.

Így a politikusokat csak hallgassuk meg szemrebbenés nélkül, sőt sűrű főbólintásokkal. Tanácsos végigenni a képviselőválasztói potyabanketteket, gyűjtünk erőt a kiosztott szivarok nyugodt elszívásához, az önfegyelmzés sohasem árt. Ha véletlenül írek va-

gyünk, ahol a jelöltek furulyával lepik meg választóikat, vagy amerikaiak vagyunk, ahol a jelöltek hanglemezt, kereplőt és szopóscukrot osztanak, fogadjuk el ezeket is. A képviselőválasztásoknak igen nagy jelentőségük van, bár e jelentőség merőben gazdasági. A hivatásos kimutatások szerint némely országban egy-egy országos választáskor néha négy-öt millió pengő áramlik szét a falvakba a különböző napi és fuvardíjak, szervező és küldöncköltségek alakjában.

Statisztikai adatok tanúsítják, hogy egy-egy választás csak a képviselőnek, es/méi szerint harminc - nyolcvanezer pengőjébe kerül, de vannak ügyesebb és tapasztaltabb kerületek, ahol százezer pengőn alul nincs mandátum. Épp ezért a politikáról hallván, elsősorban azt kívánjuk, hogy minél gyakrabban legyen politikus-szereplés, azaz választás, lehetőleg minél több jelölttel, de lehetőleg minél kevesebb nyomtatvánnyal és falragasszal, mert azok csak a nyomdajajdonosok szellemét világoztatják s nem a mienket. Ezért tiltsuk meg, hogy házunk vagy kerítésünk falára a jelöltek különféle papírlapokat szögezzenek és csirizejjenek fel, minden ellenszolgáltatás nélkül. Papirosra nincs nagy szükségünk.

Egyszerűbb megoldás.

Egy délfranciaországi választókerület polgárai rövid figyelmeztetés után elérték, hogy a jelöltek csizmatalpra nyomatták igéiket s így szórták szét éjjel az utcán. A példa azért is vonzó, mert a dagályosságra csábító politikai irány tömörségét s ezáltal az eszmék esetleges érthetőségét eredményezi.

Tudott dolog, hogy az egyik legelső angol politikai értesítőt vászonra nyomtatták. Kelendőségének nem utolsó oka a tetszetős alak volt és az, hogy olvasása után az ember belefújhatta az orrát; erre ösztökölt

különben neve is: Politikai Zsebkendő! Vigyük keresztül hogy a röpcédulákat ezentúl harisnya, vagy legalább kapca alakjában terjesszék köztünk. Több jel mutat arra, hogy ez megvalósítható, így kétségtelenül életrevaló jelenség volt, midőn a pártok némely vidéken és korban elveiket bőbeszédű nyomtatványok helyett tömören különböző színű alsóneműek, sapkák és nyakkendők osztogatásával fejtették ki; sajnálatos, hogy e módot később abbahagyták, ahelyett hogy fejlesztették s a gondolatközléshez az addigi eszközökön kívül segítségül hívták volna a lábravalót, a mellényt, a keztyűt, a fülvédőt és a hajkefét. Az eszmefejtegetés új korszakának nyílásáról mondtak le ezzel. Gyakran politikai programmpontok legtestesebb gyűjteményénél több értelme van akár egy pelenkának, ebben a szakkérdés minden ismerője egyetért. Ez a pártok célját, úgynevezett programját is világosabbá s küzdelmüket ezáltal egyszerűbbé teszi. A pártok ugyanis méltán vádolják egymást programpontjaik kölcsönös kisajátításával és felhasználásával. Ennek nem lehet más oka, mint az, hogy e programok közt sok az üres és értéktelen: ezért keverednek és kallódnak; közelről senki sem vizsgálja őket. Ezen csak gyökeres értéknyújtással lehet segíteni: tartalommal. A hordó is deli, mihelyt lukig teli.

A legegyszerűbb mód.

Elsősorban az egészséges verseny: a nyújtandó értékek növelésének érdekében kell ragaszkodnunk a választások titkosságához és tisztaságához, a választók számának legszabadabb kiterjesztéséhez és mindenfajta vesztegetés kiküszöböléséhez. Fejtegetésünk csupán az eszmék terjesztésének hathatósabb módját érinti.

Pusztán a fejlődés elősegítése szempontjából vet-

jük fel azt a gondolatot, hogy az eszmék bármi módon való terjesztése helyett mennyivel hatásosabb volna pl a választás előestéjén egy-egy malacfalca, vagy borjúcsorda szabadon engedése minden utca végén. Ez igen sok dolgot egyszerűbbé tenne, így közéleti férfiainkat, akik annyit hangoztatott hitük szerint önzetlenül, minden idejük, vagyonuk és tehetségük feláldozásával csak a közt óhajtják szolgálni, megkímélné az ígéretes gyakorta becsületet súroló kényszerétől. Rögtön az elején elkezdhetnék, amihez az idők és körülmények váratlan változása miatt rendszerint sohasem juthatnak el.

Nincsenek megbízható kimutatások egy-egy ors/ág gyakorló politikusainak vagyoni helyzetéről, jóllehet ez több szempontból is hasznos volna. De bizonyos, hogy politikai formára való tekintet nélkül bármely ország pohlikára hajló férfiainak anyagi képességével is igen sok gazdasági kérdést tüstént meg lehetne oldani. A gondolatban tehát krisztusi eszme is van. Ezért kell a gyakorló politikusokon kívül a jelölteknek is, minél többnek, módot adni a köz gyakorlati szolgálátára. Az eszmék nem remélt gyorsasággal valósulnának meg. Van erre is példa. Azé a walesi jelölté, aki a bányáügyek rendezéséről szóló javaslat helyett egyszerűen saját bányáját bocsátotta választói rendelkezésére.

Kellő szerénységgel igen sok életrevaló ötlet sugallhatunk. Erre is a legjobb mód a tartózkodás. Hallgassunk meg mindent, de mi magunk ne szóljunk közbe. Fejlesszük jelölteinkben a legnagyobb politikai képességei: a néplélekben való olvasási. Lelkünket már csak ezért is őrizzük tisztán.

Megérthetjük, hogy vannak jelöltek, akik unják a választási körutakkal járó kényelmetlenséget, a rossz utakat, a falusi vendéglők pörköltjét, a rengeteg beszédet és ígéretet. Az érzékenyebbének kellemetlen lehet a választás másnapjára jósolt új időket is négy-ötévenként szinte szórói-szóra újra és újra megjósolni. Sokan terhesnek érezhetik azt a fura cserét is, hogy négy-ötévenként van egy nap, amidőn sok esetben ők függnék a választóktól s azért ezt az egy napnyi bizonytalanságot is szeretnék megszüntetni vagy legalább ritkábbá tenni. Azért — elég merész gondolatkapcsolással — a választóknak azt bizonygatják, hogy azok nem alkalmasak az ő egynél többszöri megválasztásukra. A parlamenti rendszer ellen beszélnek. Ez az okoskodás tréfásnak tűnhetik fel. A jelölteket bírálhatjuk. A parlament előtt azonban meg kell állnia a tréfának.

A parlamenti rendszert tehát — nem ritka ez a jelenség — ellenzői teszik rokonszenvéssé. Érdemeit a ráként gyalázat domborítja ki. Jövőjét épp az látszik biztosítani, hogy mit javasolnak helyébe. Legtöbbször csak egy szót, de mi már láttuk, hogy mennyire kell a szavakra ügyelni.

A parlament-szóban a beszélni, megbeszélni ige rejlik s így a kifejezés alapján megbeszélést, tanácskozást jelent Tanácskozásra mindenütt van szükség. Még a legteljesebb hatalmú uralkodó is tart tanácsot, csak attól függ, hogy kivel. Az antik polgárosultság tanácskozásaiban a döntés kezdetben a népé volt; az újkori parlament sok próbálkozás után s/intén azt a reményt villantotta meg, hogy a döntő szó benne a dolgozó népé lesz. Ezért hívjuk a parlamenti rendszert népképviselői rendszernek. Ragaszkodnunk kell ehhez

a reményhez, ehhez a szóhoz. Mi, akik hiszünk az értelem és a meggyőzés erejében, legfeljebb a népképviselőt tökéletesítéséről tanácskozhatunk, de semmi esetre sem a megszüntetéséről. Nem az intézményben, nem az eszközben van a baj, hanem bennünk: az eszközt nem használjuk elég célszerűen. Mint minden eredményt a földön: a népképviselői rendszert is csak felülmúlni szabad. Jobb a folt is, mint a lyuk. Ebben a véleményben nem vagyunk egyedül.

Mi hát a teendő:

Eddig kifejtett gondolatainkból magától következik, hogy a népképviselő ne a már jellemzett alakatlan tömeg véleménynyilvánító helye legyen; láthattuk az ilyenfajta vélemény kialakulását és értelmét. El kell fogadnunk tehát, hogy bizonyos teltételekhez kell szabni, ki kapjon szót a közösség ügyeiben. Erre többféle vizsga kínálkozik.

Ne túlozzunk.

Túlzottnak kell mondanunk a nyelvészek állítását, hogy vizsgáztató eszközül bőségesen elegendő már a nyelv, azaz, hogy minden felszólaló anyanyelvén félreérthetetlenül ki tudja fejezni magát, következésképpen zárjuk ki a tanácskozásból azt, aki csak egy nyakatekeit, homályos, magyartalan, vagy felesleges idegen szóval teletömött mondatot kiejt, mert annak gondolata is csak zavaros és magyartalan, vagyis hazafiatlan lehet. Nem tagadhatjuk, hogy mély összefüggésnek kell rejlenie abban, hogy a múlt század nagy társadalomújító korszakát megelőzte nyelvünk megújítása és hogy így a nyelvtisztítás előfeltétele a^ eszmék tisztázásának. A nyelv ellenőrző és leleplező tulajdonságát mi is emlegettük s megvan a vélemé-

nyünk a lelkes szónokról, aki gondolatainak rövidségét kifejezése nyújtásával pótolja s ahelyett is, hogy a kutya ugat, legszívesebben a kutyaugatás! kapacitásának auditív realizálásáról beszélne, de ne legyünk szigorúak. Bírálva is igazságosak legyünk. Várjuk meg türelmesen az ilyen beszéd végét, húzzuk ki belőle azt a végtelenre nyúlt, bélféregszerű és a rettenetes csavargátások következtében bizonyára kezelába-tört gondolatot, farkánál fogva emeljük a magasba és a szónokot saját kegyetlensége megmutatásával riasszuk el a szótól, emberiességére hivatkozván. Azaz még ebben az esetben sem a külső, hanem a belső után ítéljük.

A nyelvészek álláspontját itt fenntartás nélkül azért sem fogadhatjuk el, mert vannak, akik egyszerű mondatban is egyszerűen veszélyes gondolatot fejeznek ki és az indokolás mellőzésével rögtön akaratukat tudatják; akik a gyűlés tagjaitól nem helyeslést vagy okos érvet várnak, hanem gondolataik engedelmes lemásolását. Vagyis, akik a tanácsban is ügy beszélnek, mint amidőn otthonukban feleségüknek vagy gyermeküknek levelet diktálnak. A diktálni szó alapján latinul ezeket tollbamondóknak nevezték. Bár a latin elnevezés világszerte ma is használatos és elterjedt, mi magyarosan tollbamondóknak fogjuk hívni őket. Az emiitett vizsgánál rájuk különös tekintettel kell lennünk.

A népképviselő megújítása.

Ezért valóban legfontosabb az a sokat hangoztatott igazság, hogy a felszólalókat társadalmi fontosságuk arányában illesse jog a beszédre. Ennek elérésére a mi magatartásunk egyelőre e téren is csak a figyelmes hallgatás legyen. Udvariasan meg kell várnunk, hogy biztassanak bennünket a szóra. Dolgunkat, szó szerint érte a dolgot, először csak magunkban fontol-

juk, latolgassuk és végezzük. Vagyis szokjuk meg, hogy rögtön és a legkisebb dologban is elsősorban magunknak engedelmessédjünk. Még szomszédunknak is csak abban az esetben szólunk, ha esetleges közös munkánk kívánja, például, hogy a kertünk végében folyó patakot az öntözés végett nem volna-e hasznosabb a kertek közepén átvezetnünk. A községi tanácsban csak akkor szólalunk fel, ha ezt a közös legelő öntözésére is egész bizonyosan hasznosnak vélnék. Ez a szempont, a munka szempontjáié, országosan is csodát fog mivelní. Akiben rendelkezhetnék! hajlam van, azt kérjük meg, hogy elsősorban saját magával rendelkezék és a köz dolgaiban csak pontosan elvégzett munkájának arányában igényeljen szót vagy tólat. A szót hallgassuk meg, de percenként tegyük függővé, vájjon hallgatunk-e rá. Szórol szóra csak értelmet másoljunk, indulatot ne, mert ahogy az értelemnek a közösség, az indulatoknak a magány a nemesítője.

Így fog terjedni a műveltség minden faja, ettől fog szinte varázsszerűen megújulni az, ami a parlamenti rendszerben valóban értékes, mert a felesleges szószaporítás alábbhagy, mihelyt csak az szól, aki dolgozik. A tapasztalat azt mutatja, hogy az emberek akkor fecsegnek, de veszekednek is, amikor a munka elakad. Ha jól megy, inkább dúdolnak és fütyülnek, este pedig vita helyett ízes történetekkel örvendeztetik egymást. Miként tehát a városok irányában kívánalmunk csak az lehet, hogy elsatnyulások helyett minél több legyen belőlük, akként a parlament eszméjét odafejlesszük, hogy kezdetben egy parlament helyett minél több kicsi legyen eladdig, hogy végül mindenki szinte magában beszél, vagyis gondolkodik. Ez üdvös megújulás és kerülő után a fejlődő munka önmagától kifejleszti a központi tanácskozás helyes

módját és így az egyetértést a városlakókkal. E szerény tartózkodással érjük el az eddigi helyzetnek azt a megújítását is, hogy a méltányos egyetértés érdekében ne mi küldjünk követeket a városba, hanem a város küldjön hozzánk, pusztán arra az örök jelenségre való tekintettel, hogy aki többet dolgozik, annak kevesebb ideje van.

*A tollbamondók rövid
természetrajza és kezelése.*

«Közös dicsőség a múltban, közös akarat a jelenben . . . egy nemzet léte mindennapi népszavazás: néphatározat» — mondta Renan Ernő s ezzel nemcsak a nemzet fogalmát határozza meg, hanem a parlamentét is. Szó szerint kell vennünk a kitűnő francia szavát és tanácsként kell követnünk, különösen vidéken.

A tollbamondás divata ugyanis főleg a városokban harapódzott el, minden tünetével együtt. Láttam kereskedelmi levelezőt, aki abban a pillanatban, hogy gyorsíró kisasszonya kinyitotta a füzetet, napóleoni testtartással dőlt hátra a székre s nemcsak hangja, de még ujjbillegetése is jellegzetesen tollbamondói lett. A hivatalokban nyüzsgőnek a tollbamondók, sőt vannak már, akik hangfelvevő gépbe mondanak. Lefelé majdnem minden ember hajlik a tollbamondásra. Vannak már tollbamondó írók is, nem véletlen, hogy rendszerint gyilkossággal kezdődő és börtönnel végződő titkosrendőrtörténeteket mondanak tollba; ilyen volt a híres Wallace, aki ihletettebb napjaiban engedelmes hőseivel hatvan-hetven embert elintéztetett. A tollbamondásnak tehát minden műfajban megvan a veszélye. Sok vezércikk is bizonyára tollbamondással keletkezik: dörög, fröcsög és csöpög.

Épp ezért becsüljük meg Renan Ernő bölcs taná-

csát és se gyorsíró kisasszonyok ne legyünk, se hangismétlő gépek. Engedjük, hogy a tollbamondók csak mondják kedvükre, amit akarnak, de ragaszkodjunk ahhoz az egyetértéshez, hogy a nemzet naponként néphatározat legyen. Svájcban a parlament minden fontosabb döntése csak akkor lesz törvény, ha azt a nép még külön megerősíti. A tollbamondónak egyetlen ihlettróntója van: ha mondatonként félbeszakítják s megkérdik: hogy? mit mond? A könnyű szó legjobb ellenszere a bölcs nehézfejtőség; aztán a nehezülő pilla

Remélni merem, hogy e latolgatások üdvös voltát, a közéletét őszintén segíteni vágyó elmék, vagyis a közéleti férfiak egy-kettőre belátják. A politikusoktól kevésbé remélem. Türelemmel végezzük meggyőzésüket, mert nekik is sok nehézséggel kell megküzdeniök. Elsősorban azzal a már emiutt jelenséggel, hogy napjainkban a túlzott munkamegosztás folytán a levegőben úszó gondolatok nagyrésze is üzemi tömegcikk. A közéleti férfi saját eszményeit követi, állandó egyetértésben a közösséggel. A politikus e levegőben úszó gondolatokat képviseli s nemigen veszi észre, hogy azok a közösségben legtöbbször csak azért terjednek el, mert közönségesek. Ideje hát, hogy végre ezek forrását megközelítsük.

A SZELLEMI NAGYHATALOM.

Különös szomjúság.

A polgárosultság kultúrjavier terjesztésének leg-
fontosabb szerve és üzeme a sajtó, vagyis az újságok
összessége. Leghatásosabb szerve is.

A kultúrjavierat a színjátszás útján egy egymil-
liós városban esténként átlag csak tíz-tizenötezer em-
ber fogadhatja magába, mert több hallgató számára
nemigen van hely, még a nyíltszintéri játékok idején
sem. A képviselőházban gyakorta csak három-négy
hallgató könyököl a karzaton s a hosszabb beszédek
közepén azok is kimennek a házi söntésbe. Ezzel szem-
ben hírlap egy ilyen nagy városban naponként leg-
alább félmillió példány jelenik meg. A sajtó a leg-
nagyobb szellemi hatalom. De immár a legnagyobb
nevelője a köznépek s így a parasztságnak. «A köz-
vélemény szócsöve», «korunk lelkiismerete» a sajtó.

Mindennél nagyobb figyelmet kell szentelnünk a
sajtónak és munkatársainak. Megéri, de meg is ér-
demli a fáradságot.

A kultúrjavier esetleges elrekedésén a hírlapok
segítenek. Azáltal, hogy az emberek kölcsön adják
egymásnak, vagy a villamosban ügy tartják, hogy
szomszéduk belepillanthat: újságot csaknem min-
denki olvas. Nem messze az idő, amidőn beteljesedik
egyik sajtóférfiunk felszólítása: arra kell törekednünk,
hogy naponként mindenki legalább három újságot vá-
sároljon, vagyis reggel egyet, délben egyet és este egyet.
Vannak ugyanis csábító példaképű külföldi városok,
ahol az emberek napjában négy újságot is olvasnak;
már reggel az ágyban, felkelés előtt és este lefekvés

után újságot olvasnak, szemüket szinte csak azért nyitják ki, hogy egymásután minél több újságot át-böngézhessenek, mohón és izgatottan, mintha csak onnan tudhatnék meg, vajjon nem gázolta-e el őket is egy gépkocsi.

A szakíró kedvező jelnek látja, hogy olyanok már nálunk is seregestül vannak, akik drága idejüket csak azért töltik kávéház mélyén, hogy a székváros huszonkét hírlapjában egymásután huszonkétszer átfuthassák ugyanazt a hírt a kültelki betörésről, a folyó télvégi zajlásáról, vagy az új vágóhid megnyitásáról. Amiből egyrészt az következik, hogyha kétszerannyi hírlap volna, mindezt kétannyiszor elolvasnák. Másrészt pedig az következik, hogy a hír első olvasására épp úgy nem hatolt el igazán értelmükig, ahogy az ötvenedik után sem hatolna el. Úgy szomjaznak a hírt, mint a hívő a malasztot, de sosem elégülnek ki. Egyelőre e különös jelenségből mi is csak azt a tanulságot vonjuk le, hogy a sajtó valóban lelki szükségletet elégít. Ennek révén előbb a közvélemény hangja, majd később valóban a közvélemény irányítója lett. Ismételjük, eszme-terjesztésre, a szellemi művelődés fokozására ennél óriásibb és hathatósabb eszköz sosem volt az emberiség, illetve néhány ember kezében. Épp ezért reá is a legnagyobb tisztelettel kell tekintenünk s szívvel, lélekkel támogatnunk kell az ősi törekvést a sajtó minél szabadabbá tételére. Ennek sok akadálya van. Lelkesítsen bennünket, hogy Petőfi Sándor végeredményben e gondolatért áldozta életét.

*A gondolat szabad közlése
és a sajtó szabadsága.*

A sajtó szabadságának ugyanis kezdettől fogva volt némi akadálya. Sokáig, így még Petőfi idejében is a gondolat szabad közlését jelentette.

Napjainkban a világ egyetlen pontján sem jelenti többé szószerint ezt. A polgárosult sajtó — mint minden, amihez pénz kell — rövidesen szintén üzleti vállalkozás lett, s így szabadsága elsősorban az üzlet lehetőségeinek szabadságát szolgálta. Ebből itt-ott fájdalmas félreértés származott. Ám tegyük ezt is egyelőre félre. Bámuljuk ki kedvünkre magunkat az üzem csodálatos felépítésén és működésén.

E munka is küzdelmes volt.

A polgárosult sajtó első lelkes munkásai még csak tétován tudtak élni azzal a szabadságukkal, hogy többek között az igazat is megírhatták. Ennek értékét csak később, megfelelő tapasztalatok után ismerték fel.

Elképzelhetjük a körülményes magyarázatokat, amíg az első vasútépítőtársaság vezetői megértették a lelkes tudósítókkal, hogy mily üzleti kár származik abból, ha, mondjuk, a tervezett vasútvonal pontos iránya már azelőtt napvilágra kerül, s felemeli az arra fekvő telkek árát, mielőtt ők azokat a telkeket megvásárolják. Sok ilyen kérdés volt.

Az első svéd konzerv gyárosnak semmiképp sem lehetett érdeke, hogy a nagy tömegek előtt gyártmányai esetleg népszerűtlenné váljanak annak ismeretése következtében, hogy a munkások piszokban és éhbérért dolgoznak. Félreértés keletkezhetett annak idején olyasmiből is, ha valamelyik lap meggondolatlanul közzétette egy altruista cézzal indult betegsegélyező vállalat igazgatóinak gyors villavásárlásait, s ugyanakkor a nehezen gyógyuló betegek konok siralmaikat. Meg kell adnunk, hogy a sajtó bölcs szervezői hamarosan felfogták a helyzetet. Sőt hamarosan túl becsülték.

Hovatovább ugyanis a közös érdekre hivatkozva, akkor is jelentékenyebb ellenszolgáltatásért állítottak be, amidőn csak egész jelentéktelen hírek közléséről

akartak lemondani. Ráadásul egyre-másra alakultak a lapok, s buzgó versenyre keltek egymással. A vállalatoknak minden sajtószervvel külön-külön meg kellett állapodniok, s még akkor sem lehettek nyugodtak, mert még mindig jelentkezhettek egy-egy szabad harcos. Pedig hát az ebnek sem lehet annyit adni, amennyit farkával hízelkedik. Prévost János neves francia író számítása szerint a század első éveiben csupán a francia nehéziparosok több mini ötszázmillió frankkal voltak kénytelenek a sajtó tökéletesedését szolgálni. Az Emberiség című, ugyancsak francia lap félében át közölte «A sajtó undorító aljassága» hangzású udvariatlan címmel azokat a merő véletlenségből napvilágra került adatokat, hogy a volt cári kormány hány meg hány millió rubelt juttatott a világhírű francia lapoknak évenként, de különösen egy-egy orosz kölcsön kibocsátása előtt. Adott esetben némely külföldi sajtója idegen segéllyel fejlesztette magát. Nem eredménytelenül.

Mivel a több előfizetővel rendelkező iap kezdettől fogva nagyobb és több segélyre számíthatott, a lapok a kelendőség kedvéért egyre olcsóbban adták példányaikat. Hovatovább oly olcsón, hogy végül az írásért, kinyomásért nem kértek semmit, sőt a puszta papírost is feleáron adták. A tökéletesedés tagadhatatlan jele volt, hogy a támogatást esetleg visszautasítani akaró újságok csak négyszer drágábban kínálhatták példányaikat, mint a többi, s így, ha úgy-ahogy megindultak is, hamarosan megszűntek. De a helyzetet mégis tisztázni kellett.

A sajtó fejlődése.

A közös érdek minden jó megegyezés alapja. Az érdekek legjobb társítója a pénz. Az okosan beszélő pénz adta e téren is a jó tanácsot.

A lapok kezdettől fogva hirdetéseket is közöltek. Gondolatközlő írásművekben ugyan ez eladdig nem igen volt szokásos, Kölcsey Ferenc és Goethe Farkas verseit például még nem szakítja meg hirtelen kurjantással egy nagybetűs felszólítás, hogy milyen hashajtót használjunk. Az első hirdetés közlésénél a lapok ügyeltek még a köz érdekére, nem fogadtak el pénzt, s helyet adtak egy-egy olvasó afeletti panaszának, hogy a lap ajánlotta tyúkszemirtótól csak új bütykei nőttek. A lapok a kölcsönösség jogára is néztek.

Aztán a pénz megjelenésekor a hirdetésért is pénzt kértek. Ebben már hallgatólagosan benne volt, — mert a pénz hallgatólagosan is meg tud értetni egyet-mást, — hogy nemcsak a panaszokat nem közlik, hanem ők maguk sem bírálják a hirdetett készítményeket és azok gyártását. Ezt abból az egyszerű okból tették, mert a megbírált hirdető nem hirdetett, s nem fizetett többé. Viszont a lapok teljes erkölcsi erővel bírálhatták azokat a kereskedőket, akik nem hirdettek náluk. Egész addig, míg észre nem tértek és nem hirdettek, így kerül a róka farka a csuka, a csuka farka a róka szájába. De egyik sem harapott; épp csak szelíden fogták egymást.

Azóta sem történt meg, hogy egy lap megbírálja annak az áruháznak cikkeit, amelytől évek óta hirdetést közöl. Igaz, ebben volna valami halvány ellentmondás, de a legdöntőbb érv bizonyára az, hogy a legrövidebb bírálat ezer meg ezer pengőjébe kerülne a lapnak: az áruház — ismétlem — valószínűleg nem hirdetne tovább. A sajtó tán nem is vette észre, hogy csavarodnak kezére a szálak. Sok országban ezek a szálak már kötélnél erősebbek. A tudomány ugyan még nem találta fel a tüdővész gyógyszerét, de elvben alig van akadálya, hogy egy ötletes vállalkozó akár egész újságoldalon ne szédítse a világot valami csal-

hatatlan szerrel a tüdővész, a hajhullás, a derékfájás rögtönös elmulasztására. A lapok — természetesen mint mindig, ezentúl is csak külföldi lapokra gondolok, — erkölcsi aggálya legfeljebb abban fejeződött ki, hogy a hirdetésért több pénzt kértek. Szóval a lapok — a puhány nyugatiak — feladták, vagy olcsó elméncséggel eladták jogukat a bírálatra. Ruhaanyag-ról, bőrről, vasról, élelmiszerről, üvegről, mindenről, ami épp kedvencüknek, a «széles népréteg»-nek kell, elítélően csak az emiutt rendkívüli esetben írnak. Ajándékelvétel: szabadságletétel — jegyezte fel a mély népi mondást Baróti Szabó már 1804-ben. _

Hovatovább a rossz mozarabról sem írnak rosszat, hanem mindig elragadtatott véleményt közölnek, megtoldva féloldalas fényképpel, mert a képért külön is kapnak valami csekélységet. Színdarabról gyaníthatóan csak azért írnak nagynéha szívük szerint, mert némelyik színház még ellenáll, a kultúra szent szavával ajkán. Igen sok viszont már nem áll ellen, vagy úgynevezett áthidaló megoldást keres. Az áthidalás ötletes módja például, hogy a lapok a bemutató előtt szinte naponta megindító tudósításokat közölnek a színház, vagy mozivállalat-aikalmazta kitünőbb sztárok, azaz csillagok utazásáról, gépkocsi-kalandjáról, vagy végső esetben ékszer-elvesztéséről, természetesen ezt is pénzért, mert sajna a csillag fénye is pénzbe kerül.

Újabb akadályok.

Az együttműködés tehát elég biztónak indult, csak még egy fogyatkozása volt. Akadtak ugyanis vállalatok, melyek nem akartak hirdetni. Mit hirdessen magáról az újságolvasó napszamosnak egy vagongyár, vagy egy folyamkotró vállalat? Van sok oly vállalat, amely üzleti sikerét inkább a csendnek köszönheti. De

Kimaradhattak ezek emiatt az egyezségből, amikor a sajtó azt is felfedezte, hogy néha a hallgatásban is kincs rejlik? Nem maradhattak ki. Ezek tehát lényegében látható ellenszolgáltatás nélkül támogatták a közvélemény szócsöveit, vagy — hogy mégis legyen nevé a gyermeknek — egész jelentéktelen hirdetéssel, így például az egyik legnagyobb angol pénzügyi évi egymillió dollárt nyújt egyetlen newyorki lapnak az üzleti mérlegjelentés huszoros szűkszavú és minden megjegyzéstől mentes egyszeri közzétételeért, így aztán már tökéletes lett az együttműködés? Egészen még ezzel sem.

A mindent megzavaró rút irigység ugyanis még mindig közbeléphetett. Miért csak az az egy véleményharsona kapjon egymillió dollárt, s miért kap a másik csak felet? Az épp úgy írhatna egyet-mást, például az üzleti nyereség módozatairól, vagy az elnök szellemi képességéről, s ezzel bizonyára több előfizetőt szerezhetne. Szóval a legszebb baráti együttesben is lehet vetélkedés. Elvégre a sajtó szabadon a mienk! — mondták összenézve a laptulajdonosok. Petőfi Sándor pontosan tán nem így képzelte el a szabad sajtó fejlődését abban a magasztos pillanatban, midőn szemét a magasba emelte és egy jelképes kézmozdulattal Heckenast nyomógépéről leoldta a bilincset — ez azóta is az egyetlen szabad sajtógép a világon, s ma is látható a budapesti Petőfi-múzeumban, — de azért lépünk csak a fejlődés tömör ismertetésében tovább; nem a képzelet utján járunk.

A megoldás.

így merült fel minden — ismétlem: külföldi — országban az a szerencsés gondolat, hogy a tehetősebb gyáriparosok, pénzemberek, kereskedők, szóval minden nagyobbarányú tőkével dolgozó termelői ág inté-

zói közös pénztárokat létesítsenek, s ebből díjazzák a sajtót, azért, hegy a termelés zavortalon menetét a maga módján elősegítse. E terv meg is valósult. Ez tehát a polgárosult sajtó tökéletesedésének utolsó állomása. Említhetnénk még részleteket, de ne keressünk kákán csomót. Értjük be azzal a megállapítással, hogy a polgárosult sajtó találékonyan hasznosítani tudta mind az említett lelki szükségletet, mind a szabad-szólásban rejlő gazdasági értéket, vagyis az igazságnak a polgárosultsághoz való gyakorlati alkalmazását. Szerény számításom szerint napjainkban egy tízmilliós ország sajtójának ily eredetű jövedelme alig haladhatja meg azt az összeget, amellyel a Duna-Tisza csatorna ásását, vagy a kubikusok földhöz juttatását, azonnal el lehetne kezdeni, azaz az évi három-négy-millió pengőt.

Meg kell adnunk azonban, hogy ezen az összegben elég igazságosan osztoznak, szigorúan előfizetőik nagyságának arányában, ezért is törekszenek arra, hogy eszméiket minél több olvasóval közölhessék. A pénz felvételére minden lapnál az arra illetékes jogosult, s így a netán saját szakállára jelentkező lelkesebb sajtómunkást, álhírlapírónak bélyegezvéen, nemcsak a lap üzleti köréből távolítják el, hanem immár az egész szakmából, igen helyesen. Eggyel kevesebb. Az összegből így — kisebb-nagyobb mértékben — minden hírlap részesül; ismétlem, mind, és újra mind, egy szóval valamennyi, e téren nincs kivétel, sem kitudás, hanem oly békés egyetértés van, mint egy anya gyermekei közt, akik néha tán gúnyolódnak egymás hajszínén, de a család dolgaiban összetartanak. S így mi, akik az egyetértést becsüljük legtöbbrre, hódoló bámulatunkat fejezzük ki nekik, ezért is. Legyünk tehát tisztelettel irántuk és a sajtó szeretetét sohse veszítjük el.

Helyes és helytelen magatartás.

Ez ugyan nem könnyű dolog, mert a sajtó szervei — amint az eddigiekből láthattuk — igen érzékenyek. Legyünk azért tapintatosak és főleg fegyelmezettek. Tegyük úgy, mint a nyilatkozó afgán miniszterek és argentin állatvásárrendezők, akiknek arcán ugyan még ott az enyhe sajtolás nyoma, de hálásan emlékeznek meg a sajtó áldásos szerepéről, sőt a sajtó további támogatását kérik. Ügyeljünk arcmozdulatunkra és semmiképp se viselkedjünk úgy, mint én, változatos életfutásom egy állomásán, midőn egy nagyobb — és ugyancsak külhoni — emberbarát vállalat még tapasztalatlan munkatársaként nekem jutott a tisztség, hogy a sajtó pénzért jelentkező képviselőit fogadjam, s az illetékesek elé kalauzoljam, s ahelyett, hogy a kitüntető alkalmat felhasználva boldogan kezét szorítottam volna szellemi életünk és szabadságjogaink néhány ragyogótollu bajnokával, ifjúi finnyáskodásomban hátam mögé dugtam csomóba ugrott ujjaimat, nem sejtve, hogy ilyesmivel sokan nemcsak korukbeli népszerűségüket, hanem halhatatlanságukat is eljátszották. Ezt helytelenül cselekedtem, amint a következményekből tapasztalnom kellett. Sosem bocsátom meg azt az enyhe szemöldökrándulást sem, melyet homlokom szinte saját kontójára végzett, amidőn egy monarchia-hú újságíró és egy dalszövegeit szerény ötszáz pengőért kínáló volt városatya között épp annak a bátor napilapnak kiküldöttje járult elém, amelybe eladdig magam is írtam, forradalmi hévvel, mintegy szívem vérével. Ez a kiküldött magyarázta el nekem először, amit itt az ő nyomdokain megpróbáltam tehetségem szerint népszerűsíteni, vagyis, hogy aki beáll a polgárosodás folyamatába, az ezt a lehetőséget sem mulaszthatja el, mert különben elmarad a

versenyben, — kívánhatom, hogy épp a mi bátor lapunk maradjon el? Nem kívánhattam; inkább én maradtam el; lassanként mindenünnen, ahol ily buzgó versengést tapasztaltam.

Azóta ezt a magatartást is elítélem. Az újságíróknak a sajió e működése körül csak annyiban van szerepük és felelősségük, amennyiben újságba írnak. Magamra vetek hát, ha csupán az emlékidézéssel a sajtó szellemi munkásait netán ingerültségre indítottam. Holott bámulatom irányukban csak most következik.

Ügyes embernek mester a neve.

E szakma mivelői először azáltal indítanak csodálkozásra, hogy mily kevés képesség és felkészültség szükséges az érvényesüléshez e földön. Ez vigasztaló is.

Ha rendszeretünkhöz híven, szinte iskolásán összeállítanók a szaktárgyakat, melyek tökéletes tudásból az újságíróknak naponként, sőt álmukból ébredve oly fölényesen kellene vizsgáznioik, mint a boltosnak az összeadásból, vagy a huszárnak a hétvágásból, a következőket sorolhatnók elő:

1. *irritudas*, már csak azért is, mert az írni szó mesterségük nevében benne van, s mit szólnának ahhoz a szőlőkapáshoz, aki — a szőlő ezer csinyjáról nem beszélve — a kapafogáshoz sem ért; 2. *logika*, vagy következtetéstán, mert az ismertetett eseményekből elvéve önálló következtetést és ítéletet kell levonniok; 3. *esztétika*, vagy széptan, mert naponként előfordulhat, hogy a rablógyilkosság terepe helyett szemlére színházba, vagy képkiallításra menesztik őket, s a laptulajdonos felesége is kiadhat egy verseskötetet, sőt, — ami gyakori eset — a lapkiadó egyúttal könyvkiadó; 4. *etika*, vagy erkölcsstan, mert Dante vagy

Baum Viktória művészi képességének taglalásától esetleg vezércikkíráásra szólítják el őket, abban pedig a szigorú közéleti erkölcsnek vagy legalább is az emberiség iratlan törvényeinek kell hangot adniok.

Amint észrevehettük, az utóbbi három tárgy a bölcséletben három legfontosabb és minden kézikönyv által legbővebben taglalt alkotó része. Tananyaga már a középiskoláknak, még pedig oly könnyű, hogy a diákok nem is a tízperces szünetben, hanem csengetés után futják át, s mégsem volt eset, hogy valaha rosszul vizsgáztak volna belőle. Hogy az újságírók — a külhoniak — mily eredménnyel vizsgáznak, ezekből, arra elég lesz tán csak azt megemlítenem, hogy midőn — nem bízván a magam ítéletében — hírlapíróink logikai, esztétikai és etikai előmenetelét egyik tudós bölcselőnkől tudakoltam, a bölcselő orr- és szemizmait fokozatosan tágulásra meresztve, oly tekintetet lóvéit felém, mintha kérdés helyett pisztolyt, vagy tüsszentőport tartottam volna arca elé, majd két kezét tisztes ősz halántékához emelve, szótlanul a falnak fordult, s e helyzetből pillantgatott félpercenként hátra, hogy még ott vagyok-e. Ott voltam, de válaszul negyed óra múlva is csak afféle hápogást hallhattam, mint mikor valaki gyomorszájra mért erősebb csapás után levegő után kapkod, avagy veszélyes fuldoklásból fejét végre víz fölé üti. így hát a még hátralevő tárgy szakértőihez siettem.

A nyelvészeknek ezúttal nem elfogultnak látszó, mert soká latolgatott és hosszas kutatással nyert adatokon alapuló véleménye szerint egy megvizsgált tízmillió ország 3416 működő és 87.983 csak alkalomra váró újságírója között 6 volt olyan, aki tudott írni, azaz egy lapoldalny szövegben nem követett el legalább két olyan nyelvtani hibát, aminőért már a tanulmányi ötödik elemisek súlyos megrovást érdemelnek.

Írályról fogalma volt 4-nek. A nyelv szakértői e számokat azzal indokolták, bogy nem egy író kénytelen pályafutását újságírással kezdeni, vagy végezni és így átmenetileg szintén újságírónak vallja magát. A nyelvészek állítása szerint az említettek leszámításával a többi újságíró mind megcsúszik itt, vagy ott a nyelv-tanban; némelyik már a helyesírásban is. «A lázas szerkesztőségi munka!» — mondtam, mentségükre.

A nyelv ápolói szerint azonban ez még leleplezőbb, mert annak bevallását jelenti, hogy szigorú ellenőrzés nélkül tán mukkanni sem tudnának anyanyelvükön, hisz ha valaki igazán tudja anyanyelvét, legjobban, — mert legszabadabban — álmában beszéli. Akinek már töprengeni kell rajta, az mielőtt tollat fog és másnak példát ad, tanulja meg úgy, hogy ne kelljen töprengenie. De még töprengésre is volna idő.

Egy-egy szerkesztőségben átlag tizenöt-húsz újságíró működik. A lap fele merő átvétel és ollózás más lapokból. Eredeti szöveg a legönállóbb újságban sincs két-három oldalnál több. Ha ezt arányosan elosztjuk, egy-egy újságíróra napi harminc sornál több nehezen jut, de ha jut, már súlyos panaszra ad okot. El kellett fogadnom a nyelvészek állítását, hogy napi harminc, de akár száz sor megírására akármelyik értelmesebb kondásfiut meg lehet tanítani, akár úgy hogy feladatát hexameterben, a görögök kedvelt versformájában, vagy gördülékeny sándorversben oldja meg. A szakma tehát fokozódó csodálatunkra érdemes.

Csodálhatjuk e szakma némely gyakorlóit megértő és páratlanul békülékeny szellemükéri is, ahogy például egy nap alatt elfeledik mindazt az udvariatlan kifejezést, amellyel az ellenséges irány hírlapját, annak dolgozó társait, sőt gazdáját elhalmozták és átmennek ez irányzat szolgálatába, néha már szerény húsz pengővel több havi fizetésért. Bámulhatjuk őket az emelt

főért is, azért a zavartalan, s természetessége miatt már méltóságos magatartásért, ahogy ezt az átsétálást végzik. Nem hiszem, hogy gyakran összetalálkozik két olyan hírlapíró, akik közt ily alkalmakkor efféle mondat elhangzik: és az elveid? Hasonlóan a külföldi államok követeihez, láthatóan valamiféle területenkívüliséget élveznek az előbb emiitett tanszakok sok esetben még barbár tartományában.

Egy túlságosan szigorú gondolat.

«Aki pénzért, meggyőződése ellen csak egy kötőszót leír, az — mérséklem magam — gazember, írni nem kötelező. Ha nincs más választása, törjön követ, vagy — becstelenségben az élet sem kötelező — haljon meg. Inkább ő, fogja mondani tán az isten is, mint azok az ezerek, akiket a megvakította igazság kergülségében lekaszabol. Aki hazudik, vakít.» Ezek szigorú szavak. Franciául, — ahogy most emlékezetemből felidézem — még szigorúbbak. Látszik rajtuk a rettenet, szakadék szélén álló ember írhatta őket, s elsősoiban maga elé vont akadályt velük. Szakadékot sejtettem?

A szavakat, még kora ifjúságomban, én vettem papírra, ezúttal életem egy olyan állomásán, midőn arról kellett döntenem, belépjek-e egy szerkesztőség munkatársai sorába, vagy sem. Félábbal már bent voltam. Nem képességem, hanem a véletlen és még véletlenebb származásom révén. A Parisban az időben újjáalakult «Kis Mindennapi» című lap tüntetett ki előbb azzal a felszólítással, hogy távoli eredetem előnyeire támaszkodva, vállaljam az akkortájt hirtelen nyugtalanná vált Közép-Európa híreinek francia megfogalmazását, majd midőn a nyugtalanság egyik napról a másikra Arábiában ütötte fel fejét — az arab hi-

rekét, illetve az arab helyszíni tudósító útbaigazítását, tekintettel arra, hogy Arabia is lovairól, s tüzes hölgyeiről híres. Csábított az alkalom: bepillantani, s tán egy két hanggal bele is szólni egy igazi világlap tevékenységébe. Melyik ifjú nem vágyik nagyra? A fenti pár sort, — ezt még szabad választásra, mintegy székfoglalóul, íráskészségem, s eszmegazdagságom bizonnyítékául kellett elkészítenem.

«Szép, — mondta a főszerkesztő, amidőn átnyújtottam neki a sorokat, olyanformán, ahogy az orvos a beteg szájába bedugja a hőmérőt, — bővítse ki vezércikké.» Ámulva néztem rá, ámulva hátráltam kifelé. — Bővítsd ki, — mondta már a munkatársi szobában jóakaróm, a lap örök helyszíni tudósítója, miközben felpillantott, s egy sóhajjal az arab-francia háború csatateréről átlépett az Uruguay—paraguayi határvilongás területére, kezében egy jókora ollóval.

A mondandónak azonban épp ez a néhány szoros mondat, ez a köntös illett, így volt egyszerre szinte katonásan hűvös és csinos; megmondtain. mert ez éreztem; ma is van ilyen érzésem.

A helyszíni tudósító az asztalra hajolt, kézbe vette Uruguayt, s egy pillanatra elmeiázott, hogy mit tudasson. Ismét sóhajtott.

— Még a «Meglöpő hírek» is a nyakamon vannak, — mondta.

Az ő feladata volt összeállítani azokat a hihetetlenül hangzó eseményeket is, melyeket vacsora után a családapák okvetlenül elmondanak, vagy felolvasnak nejüknek.

Ez sokkal gyorsabban ment A részeges rénszarvast, amely úgy rákapott gazdája pálinkájára, hogy végül maga járt a kocsmába, három perc alatt kitalálta, leírta és nyomdába küldte.

A kétfejű borjúval már több dolog akadt, mert

Kétfejű, s általában a rendesnél több tagú állatokkal akkoriban minden lap sokat foglalkozott, ez volt a divat: akkor «ez kellett az olvasónak.» De természetesen naponként valami újítással.

Az újítás aznap a borjú halála lett, elég tragikus körülmények között: szegény pára éhhalállal múlt ki, mert szopás közben egyik feje mindig félrelökte a másikat. A tudósító fölnézett, fáradtan sóhajtott; a lap legjobb munkareje volt, de ötven sor őt is kimerítette. Szeme újra kéziratomra tévedt.

— Add ide. Majd én kibővitem.

— Kibővitem én, — feleltem — Mégis megpróbálom.

Hasztalan erőfeszítés.

Nem tértem többé vissza a «Kis Mindennapi»-ba, de a bővítést megpróbáltam. Évekig toldtam-foldtam, szűkítettem és tágítottam e valóban rideg és túlságosan szigorú mondatokat. Keményen ellenálltak, s egy félkönyvnyi enyhítgetés után is eredeti alakjukban bújtak elő. Bevallom, majdnem minden művem írása közben ez az óvatos megjuhásztás lebegett szemem előtt. A kudarc nem ábrándított ki. Még mindig nem hagyom abba. Mint mindenkivel, — kifogásaink csendes megbeszélése után — a sajtó munkásaival is békét kell teremtenünk.

Azon már nem csodálkozhatunk, hogy a polgároltság legújabb korának egymást és helyzetüket oly jól értő hírlapírói világszerte komoly ellentétbe csak a parasztság ügyének szószólóival kerültek. E téren már nem igen ismertek pardont. Mély emberi érzelemnek adtak hangot; annak, melyet mi a parasztok közkedveltségéről szólván fejtegettünk. Valóságot ábrázoltak. s így sikerük sosem maradt el, mert a parasztok magatartását elítélni az I. Ramzesz-i kor sírfeliratai óta

köztudomásúan hálás cikktéma. A fejlődés részletezősét itt elhagyhatjuk, mert a közelebbi adatok is magyózően mutatják az utat, s szinte az egész múltat magukban foglalják.

Az egyik alexandriai bölcselő kora parasztjait «szükszavúaknak», s ennek alapján «szükelméjúeknek» nevezte. Jó néhány évtizeddel később egy hírlapíró azért a lendületes mondataért, hogy a hortobágyi pásztorok csak háromszáz szót ismernek, Budapest polgársága majdnem fáklyászenével ünnepelt, noha az iskolában mindenki, így a cikkíró is tanulta, hogy a pásztorok csak a ló tagjainak és életműködésének megjelölésére legalább hatszáz szót használnak. Ugyanilyen elismerés fogadta annak a közírónak szavait, aki egy egész cikksorozatban azt fejtegette, hogy a vidékiek csupán azért neheztelnek a városra, mert képtelenek érzik szellemüket a bonyolult városi életre, vagyis arra a nagy feladatra, hogy a vízhúzás, s lámpagyújtogatás helyett egyszerűen egy gombot csavarjanak meg és az önálló böllérkérdés helyett disznósajtért a henteshez menjenek.

Magunkra vessünk.

Nyilván csitíthatta volna a polgárosultság hírlapíróinak zord valóság-ábrázolását, ha a hortobágyi csikósok és veszprémi zsellérek is alapítottak volna sajtóvállalatokat, s így alkalmat kínálnak a hírlapíróknak ellenkező véleményük kifejtésére, vagyis az álláscserevel járó oly természetes elvcsérére. Sajtóvállalatot azonban a csikósok és zsellérek nem alapítottak.

A polgárosult hírlapírók világszerte legfeljebb az ipari munkásság napilapjainál remélhettek elhelyezkedést. Gyakran nem is hiába remélték: a szakma mindenütt szakma, a munkamegosztás e téren is uralkodó

törvényeire talán már felesleges rámutatnunk. A gyakorlat azt mutatja, hogy polgárosult korunkban a rézöntők vágyait maguknál a rézöntőknél is szerencse sebb hírlapi fogalmazványba önti egy-egy polgárosult írásértő, ha soha életében sem látott rezet önteni. Törvényszerűnek fogadhatjuk el, hogy a polgárosult hírlapírók adott esetben — így különösen állásuk elvesztése esetén — a nép felé közelednek, ami gyakorlatilag úgy nyilvánul, hogy tömegesen jelentkeznek a munkásság hírlapjainál. Ezzel a ténnyel — hogy a munkásság lapját sok országban nem közvetlenül a kétkezi munkások fogalmazzák, hanem hírlapírói pályára tért polgárok — magyarázható az a különös jelenség, hogy igen sok helyen a munkásság hírlapjainak írói szemet hunynak a tőkés rend egy-két megbocsátható rendellenességére, átmenetileg kart nyújtanak a kispolgárságnak, de a parasztság szószólóival gyakorta összeakasztják a tengelyt: arrafelé nincsen út! Sajnálatosan megzavarják a munkásság és parasztság természetes egyetértését.

Mindebből az következne, hogy saját jól felfogott érdekünkben teljes erőnkkel támogassuk a polgárosultság hírlapjait, küzdjünk az ő sajtójuk szabadságáért is: nehogy a süllyedő hajóról a hírlapírók a dolgozók felé özönöljenek és valami módon még a parasztokhoz is eljussanak. Sajnos ez megtörné magatartásunk egyenes vonalát és magyarul eszmerendszernek nevezhető ideológiánk egységét. Más megoldást kell találnunk.

A sajtó helyes fejlesztése.

Fölidézve, hogy a sajtó szabadsága és a gondolat szabad közlése egy anyaméhből született s útközben közösnek látszott, a sajtót kezdetben nekünk is dicsérnünk kell. Ne húzzunk ujjat a sajtóval, mert

azt még mindenki megbánta. Ne társuljunk a sajtó megszigorítóival. Magatartásunk a lapok irányában az legyen, ami a városi intézmények s általában a város irányában volt. Vagyis a hírlapok elsenyvesztése helyett azon legyünk, hogy minél több hírlap legyen. Lehetőleg minden faluban legyen legalább egy.

Neves szakértők szerint ugyanis minél kisebb helyen jelenik meg egy lap, feladata annál könnyebb s mégis annál sikereesebb. Könnyebb az összeállítása, mert a híreket, a vásárokat, a vízállást egyszerűen ki lehet ollózni a fővárosi lapokból. Viszont a lap szorosabb Összeköttetésben van az olvasókkal, mert azok minden helyi hírt és pletykát ellenőrizhetnek s tevékenyen is részt vehetnek a lap szerkesztésében. Régi sajtóigazság, hogy a kis vidéki lapok egyénibbek: jobban kifejezik olvasóik véleményét, mint a világlapok.

Épp azért az eszményi kívánalom a kezdetre az volna, hogy ne csak minden falunak, hanem minden utcának, sőt minden háznak legyen hírlapja, azaz módja a vélemény és gondolat szabad nyilvánítására. Sőt legyen minden gondolkozó embernek. Ez túlzásnak látszik ugyan, de elvben mégis ezt kell elfogadnunk. Más mód nehezen képzelhető arra, hogy végül egyrészt a parasztnak is legyen sajtójuk, másrészt pedig a rézöntők véleményét is maguk a rézöntők nyilvánítsák. Az út nem könnyű. Erre is a legnagyobb óvatossággal és körültekintéssel kell lépünk.

A hírlapok helyes felhasználása.

Vagyis csendes elhúzódással. Ha semmiképp sem kerülhetjük el, vegyünk kézbe a hírlapokat, de fegyelmezett méltósággal. Egy kézmozdulattal, egy arc-rándulással se áruljuk el, amit homályosan sejtünk

róluk. Aki véletlenül már szemtanúja volt valami eseménynek, melyről a hírlapok is beszámoltak, egy véletlen «hüm»-mel se adja tanújelét, hogy a dolog némileg másképp történt, illetve — ahogy csaknem mindig megesik — távolról sem úgy történt, ahogy át éber helyszíni tudósító leírta. Titokban ne higyjünk a lapok híreinek. A külföldiekének, természetesen, mert fel kell tételeznünk, hogy ha az eddig ismertetett különös jelenségek közelünkben feltűnnének, a mi sajtónk intézői és munkásai — Kossuth Lajos és Bartha Miklós szellemi örökösei — azonnal talpraállnának és sarkukkal csirában megsemmisítenék e rendellenességeket. Munkájukban segítjük őket, ha azért mi is figyelünk

Bármily óriási a hírlapok területe, szigorúan józan eszünknek higyjünk e téren is. Ne higyjük el rögtön a hangzatos első cikknek, hogy... de holnap reggelig írhatnám, ha írhatnám, mi mindent ne higyjünk. Ezért hátulról kezdem. Ne higyjük el még az apróhirdetést sem, amelyben ötven év óta mindig ugyanaz a tizennyolc éves, de hatvanholdas árvalány keres megértő élettársat és a vagyon nem fontos. Ne higyjük el a nyilatkozó részvénytársasági igazgatónak vagy politikusnak .. . egyszóval az ő felszólítását tudató közleménynek épp oly kevésbé higyjünk, akár a csalahatatlan kebelduzzasztónak vagy hajnövesztőnek. Mert a valóság ezzel szemben az, hogy kebelnövesztésre és kopaszság ellen csakúgy nincs szer, mint a butaság ellen. Női keblünket legegyszerűbben gyermek fogásával növelhetjük, kopaszságunk idejére pedig igyekezzünk oly hitvesre szert tenni, aki hajunk fogyatékoságát megkülönböztető jelként érdemeink közé sorolja s azért külön is szeret bennünket. A gyermekeknek is tetszik a kopasz fej; az unokáknak még inkább. Szóval a nyilatkozók és lelkes felszólítók lán-

goló ígéreteinek, emberújító ötleteinek se higyjünk, hanem csak saját magunknak. Épp ezért legokosabb, ha a jellemzésünk tüneteit mutató hírlapot el sem olvassuk, hanem felbontás nélkül, azonmód, ahogy érkezett, a halogatás mentén rögtön felszeleteljük és szögretűzzük. Még egyszerűbb, mert egészségesebb is, egész tiszta papírt beszerezni, amelyre semmi hír sincs nyomtatva. Legkevésbé a híreket sajnáljuk.

A hírekről.

A híreket azért ne sajnáljuk, mert egyrészt úgyszólván eljutnak hozzánk: már természetükben van, akár a légynek, hogy mindenhova behatolnak, alig lehel védekezni ellenük. Másrészt pedig zümmögésükkel, kavargásukkal csak megzavarják az embert, az ég-világon semmit sem jelentenek, abban az értelemben, hogy megtudhatnánk tőlük valami lényegest — azt, hogy hát most mi is fog történni. A világ túlságosan bonyolult, annyira bonyolult, hogy legtöbbször már nem is eseményeket szül, hanem híreket. A hírből lesz esemény, azáltal, hogy erőre kap-e, vagyis elegendően elhiszik-e, falhoz állnak-e tőle. Egy-két hír alapján még az ember tudna következtetni vagy ítéletet alkotni. De amióta egy-egy jól fölroppentett hír úgy rakja és költeti tojásait, mint a kakuk, úgy sokszorozódik és szaporul, mint a tiszavirág, azóta a legtürelemesebb ember is csak hesseget s a fejében kapkod, ha becsületesen ki akar okoskodni. Mert a legkisebb Ítélethez, ahhoz például, hogy egy nagykövet külföldi útja milyen eredménnyel járt, vagy járhat, annyi adatot kellene ismerünk kezdve a két ország helyzetétől egész a tanácskozó urak elméjének, idegzetének, sőt emésztésének, sőt ez urak meghittebb hozzátartozói testi-lelki szerveinek pontos működéséig, hogy azt már akkor sem

volna érdemes megismerni, ha egyáltalában lehetséges volna. Ila a könyvtáryi adat és jelentés áttanulmányozásának már a felénél nem állna merőben új helyzet elő, épp oly bonyolultan, a tanulmányozandó adatok épp oly reménytelenül óriási halmazával. Állítom, hogy tudni a világ folyásáról bizonyosat, a fejedelmi udvarok főhírszerzői sem tudnak többet, mint mi. Arról nekik is csak sejtelmük, álmuk, vagy szimatuk lehet; különben hogy követnének el annyi baklövést? A híreket ma tehát már ezért is gyanakodva kell fogadnunk. A leghelyesebben még az íté, aki kellő távolságból. Tapasztalatból szólok.

Példa.

Eszrendőkig mesterségemhez tartozott, hogy a világpolitika állásáról minden hétfőn összefoglaló jelentést szerkesszek. Feladatomat általános megelegetésre oldottam meg. Magam ugyan édeskeveset értettem a világpolitikához, de vasárnapi hazatértemkor az állomástól a faluig tartó kilenc kilométeres utat mindig Énekes bácsi mellett, a bakon tettem meg. Bevallom, az ő felfogását foglaltam írásba.

Jóllehet elég szófukar ember volt. Mondatait ott a csendes döcögésünkben néha tizpercre is félbeszakította egy-egy felröppenő fűj vagy átfutó nyúl kedvéért; a leghíresebb államférfiak nevét is elejtette, ha egy satnyult kukoricáshoz értünk s az üszökről támadt mondandója: rendkívüli érzéke volt a tárgyilagosság, a helyes arány iránt és — minden bölcsélet alapfeltétele — a jelenségek fontosságának sorrendje iránt. Tudott olvasni, de csak nagy betűt; így újságot sohasem olvasott. Híreit úgy szerezte, hogy ha nagyon elunta rnagát, odafigyelt — anélkül, hogy hátrafordult volna — a mögötte rázódo kupecok, szenzálok, hercegi számtisztek, vizitáló tan- és adófelügyelők, az állat-

orvos és a plébános, sőt egyszer két valóságos báró beszélgetésére. Nemcsak a puszta hírekből és a magyarázatokból ítél, hanem a hangsúlyból is, abból, hogy ki milyen indulattal fogadta és közvetítette a híret. Helyzete mindenképpen szerencsés volt, társadalmi helyzete épp úgy, mint pontosabb helye ott a bakon: a mögötte ülők annyira a fogat, sőt talán a lovak tartozékának nézték, hogy nem tettek nyelvükre csomót, szívük szerint beszéltek; ő pedig, noha mindent hallott, csak arra ügyelt, amire kedve volt, nem volt rákényszerítve minden társalgás átkára, arra a szellembénítő udvariaskodási gályarabságra, hogy válaszoljon, vagy csak figyeljen a beszélgetők kerepelésére. A kocsi-bak királyi magaslatán tetszésére elábrándozhatott egy-egy ötletesebb mondaton, csak a javát szemezte, akár a hetes meggyet. A módszer, ahogy tapasztaltam, eredményes, s így általánosan ajánlható.

Énekes bácsi harminc évi fülelés, bölcs mérle-gelés és egybevetés után egy kápláni sóhajból, vagy egy sertéskereskedői krákogásból pillanatok alatt döntött olyan bonyolult ügyben is, mint mondjuk az, hogy a japán-kinai viszályban ki mellett van az igazság; természetesen a nép igazsága. Elég tehát, ha a hírekre mi is csak szemelve, félfüllel, hátat fordítva, de mindenképpen kellő magaslattól s szemünket állandóan a fürjeken, a csalamádén s a felhőkön jártalva figyelünk. De a legajánlatosabb a hírek terén is az önellátás. A másod- és harmadkézből átvett maszatos hírek helyett inkább mi magunk termeljünk eredeti, vegyítetlen hírt. Erre — akár jó borra — gondos és körültekintő cselekedetekkel tehetünk szert. A nép cselekedeteinek híre szél szárnyán terjed, annak nem kell cégér.

Mint minden eddigi használati utasításunk, természetesen ez is csak átmeneti időre vonatkozik, arra, amíg a helyes egyensúly meg nem valósul. S természetesen mindezzel azt sem akarom mondani, hogy egyáltalában ne olvassunk. Sőt a hírlapolvasástól épp az olvasás érdekében tartózkodjunk. Magamon tapasztaltam, de külhoni kísérleti eredmények is igazolják, hogy egy közepes, vagyis 8—10 oldal terjedelmű hírlap egy kicsit is figyelmes elolvasása után az emberi elme tárgyilagos gondolat végzésére átlag 2—3 óráig, emelkedett gondolat kibocsátására pedig 6—12 óráig képtelen. A gyermekeken és serdületleneken történt fertőzés néha évekig, sőt évtizedekig, sőt életfogytig el-tart s hatása a lélekre olyan, mint a börtöné. Épp ezért csak szabadon közölt gondolatot olvassunk. Ilyen is van. Csak írókat olvassunk.

A SZELLEM VÉGVÁRAL.

Igazi hírek

Újság helyett tehát könyvet olvassunk. Ez mindenképpen üdvösebb. Először is nagyobb a választék. A három-négy bankigazgató, pártelnök és színpadi szerző nyilatkozatával szemben Homérosztól Vajda Jánosig ezernyi kitűnő féifi és nő valóban országos-érdekű nyilatkozatában dúskálhatunk. E nyilatkozatok és tudósítások kétségtelenül megbízhatóbbak: nem egy bukott főiskolai hallgató henye megfogalmazásában vagy átírásában, hanem közvetlenül a nyilatkozók gondos és szép mondataiban kerülnek elénk. De időszzerűbbek is. Állítom és esküvel erősítem, hogy aki Tolsztoj Leó húszkötetnyi helyszíni beszámolóiból naponta csak egy oldalt elolvas, többet tud meg a világról, mint tíz oldalnyi újsághír után. Nemcsak izgalmasabbak — fejedelmek bukásáról, házasságtörő asszonyok fondorlatairól, sose hallott kútbaugrásokról és házégésekről értesítenek — hanem sürgősebbek is. Tájékozottsága és értesültsége ellen a legsúlyosabb bünt követi el az, aki nem teszi félre akár a legkövérébb hírcímekkel érkező reggeli lapot, mielőtt Szent Ágoston, Bacsányi János, Puskin Sándor vagy Pascal Balázs életművével nem végzett az utolsó sorig. Valljuk meg, e téren sok a mulasztás. Azonkívül pedig a hírszerzés e módja olcsóbb.

A használt cipő becsomagolására csak egy kicsit is alkalmas hírlap példányonként tíz fillérbe, havonként három pengőbe kerül. Ezért az összegért legalább háromszáz oldalt kaphatunk Berzsenyi Dániel,

Baudelaire Károly, vagy Hugo Győző vezércikkeiből és eredeti riportjaiból, a legfinomabb papíron, vássonba kötve, sőt rímbe foglalva, így ezeket megőrizhetjük, többször elolvashatjuk s gyermekeinkkel is elolvastathatjuk. Amit a hírlapokkal felesleges művelnünk. Ha minden családban csak ötven év óta a hírlapokra kiadott összeget előrelátóan könyvre fordították volna, ma kevesebb a gondunk a falusi könyvtárak s általában a műveltség helyzetével.

Bár olvasmánynak sok hírlapnál «Ubri Borbála húsz éve a pincében» vagy «Rózsa Sándor szeretője» is alkalmasabb, válogassunk a könyvekben és színes füzetekben is. A próza, vagyis a könyvoldal egész hosszában nyomtatott sorok ma már szintén óvatosságra intenek. Helyszűke miatt az újságok szerzői is néha könyvalakban bocsátják közzé gondolataikat, különösen azokat, melyeket emelkedettebbnek ítélnék, vagyis épp sajátos lelkületükre a legjellemzőbbeket. De teljes bizalommal fogadhatjuk a könyvoldal közepén az egy, de legfeljebb négy újszélességű sorokat, a verseket. A verseken át ritkán kerül lelkünkbe rossz anyag.

Egy független műfaj.

Ennek első oka a vers szerencsés fejlődése: a vers vagy költemény a kezdeti ingadozások után korunkra teljesen függetlenül az anyagiasság uralma alól. Bár sokan fájdalmasnak, sőt némileg megalázonak tartják, hogy Petőfi Sándort, ha alkotásait ma nyújtja be, még a «Szeptember végén» című költeményért is hírlapjaink, kivétel nélkül, legfeljebb tíz pengővel díjaznák; e fájdalmas körülményben van vigasztaló: a műfaj említett függetlensége; írás közben a költők sosem gondolnak pénzre. S így, akik pénzt óhajtanak szerezni, sosem gondolnak versre, még akkor sem, ha ezt

a toll igénybevételével akarják elérni. Ritkán látni gonddal küzdő tőzsdebizományost, aki fülemüledalkeltette gondolatait igyekeznek gyümölcsöztetni s evégett Arany János remekeit tanulmányozná. E két elem — a vers és a pénz — viszonya az olajé és vize; a veisnek mindig emelkednie kell; már csak ezért is övé a jövő. Végül szolgálja a vers szabadságát, hogy az aztán igazán a legolcsóbb: betéve is megtanulható Szájról-szájra terjed; minél értékesebb, annál inkább. A vers az egyetlen műfaj, amely szükség esetén minden anyagi támogatás és közvetítés nélkül megél: létét nem a papírnak köszönheti. A vers a szellem első szárnypróbája és utolsó védőbástyája. Formájában — a rímben és ütemben — oly szabad, oly független még az idő járásától is, akár házában a csiga.

Az eszmény örök hordozója.

A bizalom második oka, hogy jóllehet rosszat ver-set is rengeteget írnak, a rossz vers mindennél gyorsabban eltűnik és csak a jó marad meg. Vagyis az idő nemcsak a jövővel, hanem a jelennel s a múlttal is támogatja a költészetet: bírálja és \alogatja.

Végül a harmadik és legdöntőbb ok a bizalomra, hogy a versek szinte kivétel nélkül csakis nemes érzelmet tartalmaznak. Azt foglalnak magukban a rossz versek is, sőt a tapasztalat azt mutatja — nem csodálhatjuk eléggé —, hogy legtöbbször épp a legrosszabb versek adnak hangot a legszebb érzelmeknek. A versek e téren mintha alkotójuktól is függetlenül lennének. A kezdő rossz költő százszor egymásután leírhatja, hogy jó ember: a csupa lóköto emberiségben ő az egyetlen nemes és önzetlen; de hogy anyja konyhaszekrényéről eltulajdonított három pengőt, azt csak óriási tehetséggel és fondorlattal írhatja meg úgy, hogy vers legyen

belőle. A vers még ilyen kisebb vétségre is felneszel s szinte ujjal fenyeget.

Voltak embernek hétpróbás gazfickó költők — mint például épp a magyar Liszti László, aki embert rabolt s akit ezért fel is akasztottak — de versükben ezek is csak legfeddhetetlenebb indulatukat szólaltatják meg s dalolván mindig ideáljukért, vagy legfeljebb a dicsőségért akarták életüket áldozni s nem zsebmetszéséit. Volt költő, aki élete szigorú műfaján kívül, vagyis mintegy prózában, gyanútlanul gyalogló polgárhölgyekkel erőszakoskodott — mint például Balassi — vagy hálátlanul leütötte s kirabolta idős kanonok nagybátyját -- mint a francia Villon Ferenc —, de művükben i-yoma sincs ennek; a tettnek sem, az indulatnak sem. A költők próbálhatnak, amit akarnak, a vers konokan a legmagasabb eszménynek, a legtisztább erkölcsnek hódol; ez különben logikusan következik az anyagiaktól való függetlenségéből.

Akadtak költők, akik merészen olyan gondolatokat és érzelmeket fejeztek ki, melyeket koruk súlyosan elítélt, sőt a költőket is súlyos pénz-, vagy fogházbüntetésre ítélte. Hiába — kiderült később, hogy ezek az érzelmek is magasztosak — nincs kibúvó! A börtön métye csak emelte a költő parnasszusi magasságát, épp erkölcsileg. Hírét s haló porainak ünnepeltetését az akadémián sok éppen hajdani merészségének köszönhette: az ilyen költőket nevezzük előfutároknak. Bízunk tehát a versekben és a legnyúl farknyibbat is okulásra kész figyelemmel olvassuk. S még csak arra gondoljunk büszkeséggel, hogy ha a költők néha nem is: a versek, a jók mindenkoron a mi ügyünket szolgálták: ember-pártiak voltak. Értékmérő lehet ez kezünkben a mai versekre is.

Mindezekén túl becsülnünk és figyelmesen olvasnunk kell a költők és írók műveit azért is, mert azokból ismerhetjük meg a tudomány jellegét, feladatát és útját; azt az utat, melyet sajnos az újabb kor tudósai sem követtek mindig elég híven. Nyilván azért, mert a munkamegosztás kérdésénél részletezett fogyatékoságuk következtében nem olvastak eleget, vagy nem elég jól. Vagy, ami még nagyobb hiba, a jót is rosszul olvasták.

A legrégebbi időktől fogva igazolható, hogy eszmében az irodalom és költészet megelőzte a tudományt és szelíden vezetgette. Aristoteles, a bölcész épp úgy elárulja e hatást, akár Hippokralész, az orvos vagy Archimédesz, a fizikus. Ez ma is így van. Honunkban például seregestül vannak bölcselek és úgynevezett szellemtörténészek, akik egész világszemléleti rendszert építenek fel Ady Endre egy-egy rosszul értelmezett sorára. Szabadunk legújabb tudománya, a nemzet-szemlélet legtöbb adatát a jól dudolható költeményekből meríti, elsősorban a juhászlegényeknek és a tánc-hely körül topogó falusi kislányoknak alkotásából, az úgynevezett népdalokból. Ezt okosan teszi: megindulásakor minden tudomány így járt el, maga látta kárát, ha később letért a jó csapásról s nem a jó irodalomra fülelt.

A rossz hatás, a másodrendű olvasmány élménye kétségtelenül a technika terén mutatható ki legjobban. Hogy csak egy példát idézzünk, szomorúan kell megállapítanunk, hogy 20. századi technikusaink és feltalálónk lelkületére nyilván még ifjúkorukban a legnagyobb befolyással az elég folyékony irányú és ifjúsági írók kétségtelenül megfelelő, ámde igazi írói tehetség és eszmei emelkedettség dolgában épp oly

kétségtelenül másodrendű francia regényíró, Verne Gyula volt. Fájjalhatjuk, hogy gyakorlati tudósaink megállván az első ifjúkori irodalmi élménynél, épp az ő gondolatait ültették át a valóságba. Bár hasznos egykettő ezek között is akadt, de nyilván szerencsésebb lett volna, ha a tudósok közül legalább néhány idősebb kornak megfelelő művek hatását is befogadta volna s mondjuk a már említett Pascal, vagy Tolsztoj eszméinek gyakorlati megvalósításán töri fejét. A holdbirepülés kérdésének megoldásánál ezerszerre nemesebb és időszerűbb feladatot kínálnak a néhány szakaszos lírai versek is, például Vörösmarty Mihály «Az Emberek» című költeménye. A képzelet tere ezekben nagyobb. Figyelemreméltó, hogy Pasteur csak jó könyvet olvasott. Azontúl anyagi feltalálás, technika Verne előtt is épp elég volt. Lelki kérdések megoldása annál kevesebb.

Hasonló káros hatással járt a társadalomtudomány elszakadása a helyes irodalmi irányítástól. E tudomány úgy vélte magát függetleníteni, hogy a bölcsélet vezetését fogadta el, megfedkezve arról, hogy a bölcsélet is csak akkor jár s így ezután is csak akkor járhat természetes úton, ha az irodalom tanácsaira hallgat. Első kéz helyett így kapta másodkézből a bölcsélet a jó szót, holott kézen-közön sok minden elvész, elsősorban az eleven élmény és a megbízható adat. A társadalomtudósok igen sokszor a közvetlen élmény helyett leszűrt elméleteken törték fejüket.

Ma már óriási munkába kerül helyreütni annak következményeit, hogy a társadalom vizsgálói és gyakorlati megtervezői a bölcselőknek néha igen szép, de a gyakorlati élettől elég távol eső gondolatai után tájékozódtak, ahelyett, hogy Cervantes, Dickens, Goncsarov vagy Tömörkény István igazán gyakorlaton alapuló megfigyeléseit fogadták volna el. Különösen saj-

nálatos ez honunkban, ahol a társadalomszemlélők feladatát a legrégebb idők óta a költők végezték s így ösztönüket a hagyomány különösképpen kifejlesztette. Hogy csak a legújabb nemzedéket említsem: e nemzedék legihlettebb költője, József Attila megbízható és élesszemű társadalomtudós is volt, Erdélyi József, a kitűnő földmivelés- és telepítésügyi szakértő, telve a leggyakorlatibb javaslattal, Szabó Lőrincnél kevés alaposabb ismerője és ismertetője van a pénz társadalmi szerepének. Nyilván a magyar föld különös varázsa okozza, hogy költőink sohasem jártak a felhők közt, hanem mindig a földön jártak.

A felhőkben a gazdasági élet kitűnőségei jártak, aminek tanujelét adták azzal is, hogy — ugyancsak félreértve a költészet jelenségeit — századunkban már csak ők éltek úgynevezett bohém-életet, vagyis ok cigarettáztak át kávéházakban az éjszakát, ők tették a szépet a vigabbkedélyű színművésznőknek, hajnalban ők vágytak felmászni hirdetőoszlopok tetejére. A költők ezalatt vaskos könyveket forgattak és töprengtek, erről személyesen is hitet tehetek. Az emiatt Szabó Lőrincsel nem egyszer volt találkozásom az éjszaka kellős közepén egy-egy társadalmi kérdés sürgős megvilágítása végett; ifjúkorom legszebb, legtartalmasabb emlékei közé tartoznak azok a hosszú bolyongások az angyalföldi csillagok alatt, midőn József Attilával a lakosság helyesebb gazdasági felvilágosításának módjait latolgattuk s egy-két módot azon melegében ki is próbáltunk. De nem zökkennek ki a kerékvágásból; volt még egy taláalom példa.

A legújabb lélektan szomorú megrekedésének oka az alázat nélküli szolgálatban, a helytelen sorrendben, szóval az önhittségben keresendő, amelytől úgy látszik a tudósok sem mentek. E szak ápolói elkápráztatva attól, hogy egy Szofoklész nevű görög tragédiáíró néhány

színdarabjáról elég elfogadható, bár irodalmilag nem mindig kifogástalan színházi beszámolót sikerült írniok, a színi bírálatokból és darabfejtegetésekből akartak új tudományágat létesíteni. Holott nyilvánvaló, hogy a bírálat és annak ismertetése, hogy egy jó könyv milyen hatással van az olvasóra, csak egyik alfaja az irodalomnak s önálló létjogosultsága nem lehet.

Őstermelők.

Tartózkodunk e tudományágak eltévelyedésének és szemmel-látható botlásainak részletes ismertetésétől, mert még azt a látszatot kelthetnők, hogy tréfálunk. Igazunkat az időre bizzuk; nyugodtan a történetírásra. A történetírás kezdetben kellemesen olvasztotta magába a regény-, legújabban pedig a mese-szerkesztés és az alanyi költészet egynémely elemét. A történészen meglátszik, hogy a forrásmunkák tanulmányozása közben néha jó irodalmi műveket is kényszerülnek elolvasni s így vannak pillanataik, amikor felütve fejüket a túlzott munkamegosztás igája alól, üdítő lélekzetet vesznek az egész életből, az élet szellemét nyújtó irodalomból. Kár, hogy ezt csak visszafelé, a múltban merik cselekedni s a közelmúlt és jelen irodalmát nem igen figyelik. Holott egy kis gondolkodással ráébredhetnének, hogy az irodalom s főleg a költészet a szellem történelmében épp olyan kiapadhatatlan, szinte a földből áramló örök folyam, akár az emberiség történelmében a parasztság. Költő épp úgy lesz mindig, akár paraszt. Mindkettő őstermelő.

Az irodalom és a nép.

A tudomány elszakadhat a közérthetőségtől, az irodalom soha; legfeljebb néha megelőzi egy-két évvel, vagy évtizeddel a közérthetőséget. Az író úgy áll

a népben, mint a fa a tájban, attól terem s annak terem.

Ezért kell tehát nekünk a szellem minden munkása közt legtöbbször a jó költőt és írókat becsülnünk. Az írók minden fontos döntése előtt az ő szellemüket tanulmányozzuk, kiváltképp pedig a köz dolgaiban. Plató, a neves görög töprengő író tervezett államában nem adott agyán polgárjogot nekik, de nem is lett semmi abból az államból, Plató tehát tévedett. Természetesen néha egy-egy hó is téved, ezért kell lehetőleg minél több írókat ismernünk, így egymással ellenőrizhetjük őket.

Sok írókat kell ismernünk azért is, hogy ráakadjunk arra, aki pontosan nekünk beszél. Mert az írók legnagyobb érdeme — amivel kívülök egyetlen országoló, törvényhozó, vagy nagy tanácsadó sem dicsekedhet —, hogy a bajbajutott hajadontól kezdve a vejénél veszekvő & magával tehetetlen aggig mindenkinek küiön-külÖn adnak tanácsot, vigaszt, sőt törvényt, ám mégis úgy, hogy az mindenkire érvényes. Szerencsére sok jó író van. Nem sorolhatjuk fel valamennyit, az eddig emiitettek nevét is merőben találomra vetettük fel. Akadt köztük, akit nem ismerünk? Azonnal pótoljuk a hiányt. Szégyeljük el magunkat, hogy eleven és holt széltoló önjelöltek, lélekzetfojtóan tehetségtelen mozicsillagok és közírók nevétől csak úgy hemzseg és sűrül a fejünk. Szinte egy percnyi halogatás nélkül fogjunk bele a váltásba, a gaz irtásába és a nemes mag elültetésébe. Az a paraszt, aki Fazekas Mihály mély tanácsainak megértése nélkül száll a sirba, sosem tudta, hogyan is kellett volna viselkednie a földön.

A helyes irodalompartolás.

Támogassuk tehát a költőket és írókat. Útjuk — mint láttuk — csak olyanformán ragyogó, mint napsütéskor a januári dűlőút, amelyen épp a fagyos goiongyök közt tündöklő jégtócsák intik a gazdát, hogy ne hajtson arra, ha nem akarja lelkét kirázatni. A jó írók nem féllik lelküket. Elsősorban ne anyagi támogatásra gondoljunk; hanem lelkire.

A lelki támogatás felemel és megedz, az anyagi elpuhit. Ha a versek nem is, a költők kénytelenek megérteni a pénz szavát, s ettől már csak egy lépés, hogy arra füleljenek. Ez pedig egy-kettőre a sajtómunkások kényelmes, de már kevésbé ragyogó útjára térítheti őket. Ilyen kísértésnek minden írói vállalkozás ki van téve; fokozottan kell tehát ügyelnünk, hogy az írók önzetlen összefogása ne váljék sajtóvállalkozássá, mert az ember aztán csak ámul, hogy a pénz keze milyen messzire nyúlik, milyen vékony résen is áthatol. Életem egy nemrég múlt szakában — hogy megint saját tapasztalatomat mondjam — részese voltam egy ilyen írói összefogásnak, lelkem minden hevével, legszabadabban papírra vetett költeményekkel támogattam. Csak mosolyogtam, midőn egy köztisztelőben álló pénzügyi előkelőség némi megrovásban részesített az összefogás kéthetenként megjelenő lapjában közzétett egyik alkotásom szerint túlságosan lelkes és heves tökeellenessége miatt. Midőn arról értesültem, hogy a lap ennek folytán elvesztette a megsértett üzletág egy évi támogatását, keblem mélyébe az első pillanatban derű költözött, vigaszul azt reméltem, hogy az enyhe nézeteltéréstől bátor közlönnyünk még inkább a parasztság ügye felé fordul. Derűm csak akkor változott csendes ámulattá, amidőn egy-két hét múlva a baráti szerkesztőség egy mukk

magyarázat nélkül úgy kihelyezett tagjai sorából, mint a huszonegyet, sőt biztonság okáért együttműködésünket még a múltra nézve is megtagadta. Emberi megéltessel és a/ anya gondosságával óvjuk tehát íróinkat a pénz közelségétől. A magunkétól is. Ez kegyetlen gondolat, de egyidőben az irodalomnak és az irodalomból élni nehezen lehet, mert a pénz közbebeszél és mindig a magáét mondja.

íróink és költőink felszabadítását a világvárosokból való kiszabadítással kezdjük; hívjuk és csábítsuk vidékre őket. Zajban nem lehet becsületesen írni s ha városban az írók mégis rengeteget írnak, csak azért teszik, mert a polgárosultságban az írói munka is üzemi termék. Beszéljük le íróinkat a gyári termelésről, neveljük mesterekké őket. Ha egy író életében csak egy jó könyvet ír, az már óriási dolog. Íróink ma egy jó helyett ötven közepeset írnak, legtöbbször már mérő versenyésből.

Ellentétben a verssel, a regény hajt néha némi jövedelmet, nem csodálható tehát, hogy az írás-termelésben a regényírók járnak elől. Ezért írnak prózát néha a költők is. Holott ezzel legtöbbször csak az időt és a papírt pazarolják, mert az irodalomtörténet szerint egy jó regény és egy jó vers között értékben nincs különbség; hatvan verssel, röviddel is, épp úgy halhatatlan lehet valaki, mint hatvan vaskos regénnyel. Vannak seregestől költők, akik egyetlen egy verssel szereztek halhatatlanságot. Az írókat tehát ne aszerint becsüljük, hogy mennyi papírt nyújtanak át, hanem, hogy mennyi érzést és gondolatot.

Ehhez elsősorban szemlélődés, hosszú séta, csendes beszélgetés szükséges tapasztalt favágókkal és szekeresekkel, aztán pedig elmélyedés és magány, szóval vidék. Szoktassuk rá íróinkat, hogy mondandóikat ne a papiroستól várják, hanem inkább egy őszi tájtól,

egy csapat aratótól, vagy akár egy falka hazaguruló bii kától. Saját társaságuk sem tesz jót tehát az íróknak, úgy rontják egymást, mint zsákban a szőlő s úgy marakodnak, mint ugyancsak zsákban vásárról jövet az idegen malacok, tapasztalatot viszont alig szereznek. A tehetséges író városban megkeseredik és me#ecetesül. A jófajta írónak épp úgy szükséges a nap és a levegő, mint a gyümölcsnek, mint mindennek, amiből az élet akar kifejteni valamit. Meg kell azonban éitenünk, hogy az író szó- és irodalomértő környezetet kíván; egy okkal több, hogy művelődésünket meggyorsítsuk. De az írónak elsősorban minél több szabad emberre van szüksége. Kinek milyen társa, olyan bátorsága.

Ami még hátra van.

Féket kell vetnünk az ismertetésnek. Nem keríthetjük sorra a polgárosultság minden intézményét: holnap ilyenkor is csak feliben lennénk a munkának. Volna ugyan még egy-két nagyon is a kezünk ügyébe kívánczó jelenség, de ezekről inkább máskor. Lesz tán még alkalom ilyen csendes eszmecsérére. Bármikor szívesen felveszem a tollat, ha valaki olyan dologban kérdez meg, amiről hallottam egyet-mást. De a polgárosultságról, a városról azt hiszem, egyelőre ennyi is elég. Bár az esetleg onnan hangzó kérdésekre is szívesen szolgállok bővebb felvilágosítással, sőt adattal. Ami még számunkra hátra lehet, az csak az: hát most hova, koma?

Csak egyenesen. Minél többször és minél többfelé csóválja meg valaki a fejét, annál bizonyosabb, hogy tulajdonképpen nem tagadni akar, hanem állítani: álláspontja van. A mi csendes fejrázásainkból is eléggé kiderülhetett, hogy körülbelül mit helyeslünk.

Legtöbb ember, aki bírálja a szolgaságot, szabadságra vágyik.

Tartózkodó bírálgatásaink közben már ejtettünk itt-ott néhány szót a helyes viselkedésről. — Igen ám, — vághatna bárki a szavamba —, de mindig csalt arról, hogy mit ne csináljunk. Pedig azt volna a legfontosabb tudnunk, hogy mit csináljunk.

Hát ez már nehezebb szó.

Különös út.

Az egyik szomszéd falvat tőlünk nagy zombékos rét választja el» úgy hívják, a bozót. Cammog benne egy alamuszi patak is. Minden tavaszra másutt mocsarasodik el, mindig másfelé kell átvágókat találni rajta. A letakarodása után egyszer félnapig kószáltam rajta, vagy hat régi útba is belebuktam. Megszólít egy ember.

— No, hol vergődhetek itt át? — kérdi.

Sorra elmondom neki, hogy itt se, ott se, amott se; szóval, hogy hol nem.

— Nem azt kérdem öcsém, hogy hol nem, hanem, hogy hol igen — mondja mérgesen, így fizetett azért a kevés tanácsért is.

— Itt már megpróbáltad? — kérdi aztán.

Ott még nem próbáltam meg, hát arra vágott. Lépdelte nagy feszesen a zombékokat, egyszerre csak megállt; elakadt, pedig már jó messze elért.

— Na, — kiabálta felém — szép tanácsot adtál te nekem, azt a hét... és csak úgy dőlt belőle a káromkodás. Meg se vártam, hogy kiérjen.

Nem volt igaza. Nem hiszem, hogy hiába fáradozik, aki mások előtt csizmaszárig tapos a latyakban; tesz valamit, aki a zsákutcáknak is végére jár. Hol tartanánk már, ha az emberiség csak feleannyi rossz útról tudta volna előre, hogy az rossz.

Másnap kimentem megint a rétre. Kiderült, hogy

még egyáltalában nem lehet átmenni rajta, olyan nagy a víz.

Nem mutattam itt maguknak sem egyetlen kényelmes utat és mégis azt mondom, csak egyenesen. Úgy értem, tartsunk ki továbbra is egyenesen, eddig tanácsolt csendes magatartásunk mellett. Ne siessünk, partról nézzük a szittyót, a bozótot; várjunk még egy kicsit a rét szikkadására. Böjtöljük ki az utunkat Formálódzik már. Fura egy útnak formálódzik, az bizonyos.

Ő jön a talpunk alá és annál tovább visz, minél kevesebbet lépünk rajta. De mégse könnyű. Vállalkozásba a parasztság bukott bele eddig legtöbbe.

MAGUNKBAN BÍZZUNK.

Van remény

Vigasztul s bátorításul írom ezeket a sorokat, a magam vigaszára s bátorítására is. Nem vagyok kétségbeesve. Beszéd közben a harag ránduló ráncát ezért irányítottam szájam körül olyan sokszor mosolyba. Bízom az útban. Vagyis nem hiszem, hogy a parasztság útja már csak egy lehet: a menekülés. Nem hiszem, hogy a művelődés útja már csak a züllésbe, az emberiség útja a tömeges szolgaságba vihet. Hiszem azt, hogy van megállás és újrakezdés. Hiszem azt, hogy annyi kudarc és bukás után a kérdésre, az indítványozásra ma a parasztság a legalkalmasabb. Külön-külön minden paraszt.

128

Nincs szakállam, vállig érő hajain, nem vagyok próféta. Fegyverem sincs, erőszakra sem gondolok. Holmi fondorlatosán kiagyalt tervem sincs a hatalom megszerzésére, nem hiszem, hogy a parasztság uralma jobb lehetne bármi más uralomnál. A világról megvan a véleményem. de a világ megjavítására sincs különb gondolatom, mint aminőt végül józan ésszel a legegyszerűbb parasztember vagy kétkezi munkás ki ne sűthetne. De ha volna, sem igényelném, hogy az én elgondolásomat kövessék, már csak azért sem, mert a megvalósítás közben a tapasztalatot már ők nyernék s így a gondolatot úgyis nekik kellene irányítaniok, ha nem akarnak megint csak szolgák lenni. Amit a múltról mondtam, azért helyt állok. A jövőről szólva az én hangom is csak egy lehet a sok közül, mondandómat csak meggondolásra és megtanácskozásra szánhatom. Aki

vakon követ, azt először én nézem le, mert szolgaságával akaratlanul a parancsolás, a zsarnokság tévútjára noszogat, s ezzel bilincsbe veri az én szavamat is. Mert szabadon és könnyedén csak ott tudok beszélni, ahol szabad, azaz szigorú bíráló vár. Mert ez azt jelenti, hogy a cselekvés felelősségében majd mindnyájan osztozunk. Az értelemben hiszek.

Isten őrizz hát, hogy holmi politikai program összetákolásával pusztítsam a papirost. Politikai programot a munka utáni heverészás közben, abban a jó álomelőtti csöndben az ember naponta ötöt is összeállíthat, s a legálomszerűbb tervezés is lesz olyan értelmes, és főleg egyenes, mint amelyet a politikai önjelöltek egy év alatt összefonnak-szönek. Egy jól nekieredt rigófüttyben, ahogy a diófák levelei közül hajnalban diadalmasan felharsan, több valóságot, több életet, több meggondolni és magyarázni valói találok, mint a leghosszabb szónoklatban. De ha mégis programba kellene összefoglalnom, amit eddig emlegettem, utoljára is azt mondanám: próbáljunk a magunk emberségéből, de mégis emberségesen élni. Tisztességesen, de tisztességben is. Ez az, ami nem könnyű.

A paraszti lélek.

Még az elején mondtam, hogy én szerintem a világon alig van már paraszt, mert a polgárosult világ minden téren ügy meghódította a falut, hogy a parasztok nagyrésze a saját földjén is haszonra dolgozik. Egyszemélyben parancsolója és napszámosa saját magának. Ha a szerszáma még nem is, lelke már kicserélődött: városba, városi életre vágyik, kényelemre, kultúrára. Elmondtam, hogy ott mi várhat rá. Oda fordulok hát vissza, amit az elején Bordács keresztapámmal akartam megértetni.

Persze nehéz az ember vágyát megváltoztatni. Arra igazán csak a kiábrándulás, a keserű tapasztalati képes. De épp azért mondtam el annyi kesői tapasztalatot, hogy még időben, más kárát látva kiábránduljunk. És hallgattassuk el azt a belénk költözött idegen lelket, amely csak a haszonra, a kényelemre, a mai kultúra áldásaira szomjazik. Láttuk, hogy a gép, a túlzott munkamegosztás, hogyan megtáncoltatja azokat, akik erre az útra tértek. Küszöböljük ki hát ezt a lelket és idézzük fel azt az emberibbet, amely a kényelemnél többre tartja a függetlenséget, a haszonnál a nyugalmat. Legyünk ismét parasztok, a föld és a természet fiai.

Szerezzük vissza a falut.

Igaz, a gép elvégzi az ember munkájának egy részét. De ha az ember nem tartja állandóan ügy kordában a gépet, mint egy szilaj lovat, elveszti függetlenségét: csak félig lesz ember. Részember lesz. Én azt mondom: legyünk egész emberek; ha kell, végezzük el kezdetben inkább a gép munkáját is.

Egész ember az, aki testtel-lélekkel benne áll a világban. Aki ügy felszívja és átteszteli magán a természet minden örömet és erejét, mint az a jó, egészséges fa. Aki minden természetadta szervét egészségesen működteti.

Ez pedig ott kezdődik, hogy az ember örömet lelje a munkában.

Ijesztő, milyen következményekkel jár, ha valaki utálja a munkáját. A legtöbb embernek ma teher a munka. Olyan, mint az ökörnek a járom. Nem csodálhatjuk, hogy az ilyen nem dolgozni akar, hanem csak nyereségre, haszonra szert tenni. És azzal menekülni a munkától, már mindenfélelől. De ha eléri is, csak új csapdába esik: a munkátlan élet talán még

jobban megront, mint a járom. Még a növény is elpusztul, ha gyökerei nem feszülhetnek, nem dolgozhatnak. A sziklához szokott bokor köveket tud repeszteni, attól virul; a lustaságban, a kövér talajban egy év alatt elsatnyul. Akár az a láb, amely munkáját esztendőszámra gépre bízna. Az ember teste épp úgy kívánja a kedvre való jó munkát, akár feje az egészséges, jó gondolatot.

Már végére is értem annak, arait ezzel mondani akartam. Ki lel örömet a munkában? Ügy látszik, ezt is a természet, az emberi természet szabja meg. Csak az, aki ked\ érc, a maga feje után dolgozhat, sőt lehetőleg a magáéban, szabadon és függetlenül. Az embernek legősibb két ösztöne a létfenntartás és a fajfenntartás, a munka és a szerelem. Ezekkel van a legtöbb baja, de ezektől kap legtöbb örömet is. Mit szólnak ahhoz az emberhez, aki szerelemben csak érdeket és hasznot keres? A természettel való szép küzdelemnek és ölekezésnek épp oly tisztának, kívánatosnak és lelkesítőnek kell lennie, mint a szerelemnek. Azért dolgozzunk, lelkünket arra irányítsuk, hogy a munkánk öröm legyen. A nem nyereszkesedésből, hanem örömből végzett munka hálás. Ha az egész társadalomra kiterjed, igaz műveltséget teremt. De igazságot is: a lusta, a hatalmaskodó, a más munkájából élő alól kirántja a gyékényt.

De hát még ez is csak cél és reménység. Hogyan vágjunk bele?

Az ígéret s az akarat földje.

Szerényen. Kiki a saját szakállára. Nem sokra becsülöm azt az elvet, amely épp csak az egész emberiség megváltására jó, de külön-külön minden embert megnyomorít. Kezdjük a világmegváltást mértéktartással a konyhaajtóban és a ház végénél. Hogy mégis

hogyan? Mondtam, nem akrok senki parancsolója vagy vezetője lenni. Legfeljebb ösztökélője, vagy biztatója. Persze, ehhez is külön-külön kellene mindenkivel szót váltanom.

Ha például Bordács keresztapám kérdené meg, hogy mihez fogjon először, neki azt mondanám, fogjuk csak meg először is azt a söprőt ott a padlásfeljárónál és tegyük rendbe az udvart. Ilyet mondanék a többi rokonnak, ismerősnek is, a küszöbünkön, vályúnkon, anyám felborított teknőjén üldögélőknek. Aztán, ha úgy érezném, hogy sürgetést kapok a szóra mindazoktól, akiknek a mi falunkon, megyénken, sőt országunkon túl is szorító csizma a vidéki élet, azt mondanám nekik, gondolkodjanak el mégegyszer azon, amit eddig mondtam. De úgy, mintha az egész nekik maguknak jutott volna eszükbe. Aztán mérlegeljük: van-e egy-két dolog abban, ami az ő esetükre illik? Mert az ezután következőkből is csak azt vegyék ki, ami épp rájuk illik, így kell ügyelni arra, aki egyszerre sok embernek, vagyis már általánosságban beszél. Aztán, ha még ekkor is azt felelnék, hogy csak mondd, akkor szinte egy lélegzetre, szaporán és szabadon, mert tudva, hogy csak gondolatot ébresztek, ezt mondanám hamarjában s tán behunyt szemmel, hogy annál jobban lássam a jövőndőt, még ezt Önteném ki magamból emelkedő szívvel:

Egyszóval, legyünk a magunk emberei, emberek! Legyen a mi portánk a mi várunk, ahogy az angol mondja. Lássuk el mindennel magunkat. Nézzük meg, mire is volna szükségünk. Készítsünk tetszésünk szerint egy-kettő vagy ötéves tervei arra, hogy mindent magunk állítsunk elő. Amire mégsem volnánk képesek, arról egyelőre inkább mondjunk le, bár állítom, hogy a világ minden égöve alatt az egy kicsit is körültekintő paraszt mindent meg tud magának teremteni

a földből, — mert különben hogy is tudott volna minden égöv alatt az ősidóktól fogva megmaradni? Nem a visszafordulás a célunk, hanem az előbbrejutás, de nem árt, ha néha ezeket az ősidókat is felidézzük. Beszéljük meg családtagjainkkal a teendőket. Nem véletlenül példázódtam állandóan a szövessel-fonással: a legtöbb pénz a ruházkodásra megy el. Asszonyunkat feltétlenül beszéljük rá a szövésre és fonásra, vessünk kendert, tartsunk juhot. Cselédet, bérest lehetőleg ne tartsunk. Ehelyett inkább családunk szaporítását vegyük tervbe, így leányainkat ne igen küldjük szolgálni, mert egyrészt ott valami különös átváltozás folytán még a legszelídebbje is renyheségre, pákosztoságra, éjszakai kimaradásra kap és minden edényt eltör, másrészt pedig otthon is szükség lesz rájuk. Dolgoznunk kell, eredményesen. Ha szegényebbek vagyunk, minden talpalatnyi földet vessünk be, kövessük a többtermelésre buzdító tanácsokat. Ha körültekintünk, látni fogjuk, hogy manapság is rengeteg házunk táján a parlagon heverő, vagy rosszul kihasznált föld. A porta háromnegyed részén legtöbb helyen csak egy-két csibe szaladgál, holott ezek elférnének egy ügyes kis karámban is. Ássuk fel a legkisebb sarkot, ahol csak egy tenyérnyi hely van, dugjunk le egy félkrumplit, télen az is egy félvacSORA, helyettesítsük a sövényt napraforgóval, rejtünk el egy tökmagot a pajta mellett s indáját vezessük a szemétdombra; a lugas futóbab legyen; vessük be még az árokpartot is, sőt, ha kell, a pince tetejét: a libaólat inkább az istállópadlásra helyezzük. Mindenképpen, de a fuldokló szívósságával azon legyünk, hogy ami munkaerőnk csak van, azt a sajátunkban használjuk fel. A törekvés igen sok életrevaló ötletet fog sugallni. Ha nincstelenek vagyunk, ne tespedjünk napszámralesve a faluban, vállaljunk valami elhagyott, rossz földet — a hegyekben

sokhelyütt van ilyen —, költözzünk akár a havasi legelők mellé, rakjunk olyan földkunyhót, aminőt a dinnyések szoktak, egy-két évre az is jó, a putri is jobb, mint a városi ágyrajárás. Ha törpebirtokosok vagyunk, tavasztól a földünkön lakjunk, ássunk ott kutat, törjük fel a vizes rétet és főzeléket termeljünk, sűrűn és cserélve, amennyi nekünk kell, azt néhol így már egy hold is kiadja, tanuljunk a bolgároktól, általában mindenkitől tanuljunk. Figyeljük a földművelés-tudomány vívmányait s alkalmazzuk azokat. Kövessük szemmel a technika haladását és próbáljuk felhasználni annak felfedezéseit is időközben okvetlenül felállítandó kis műhelyünkben. Ha szabad időnk, illetve szabad munkaerőnk van, — azt, bármily helyzetben vagyunk — ne siessünk áruba bocsátani, hanem fordítsuk tudásunk és műveltségünk fokozására, idővel ez többet fog jövedelmezni. Gondoljunk arra, hogy az egyházatyák, de az újabb nevelő-szakértők szerint is minden embernek naponta legalább három-négy órát szelleme ápolásával kell eltöltenie. Az elfoglalt gyárvezetőktől és szellemi munkásoktól, akik egész nap épp fejüket fárasztják, ezt már alig lehet kívánni: pótoljuk az általános művelődés érdekében az általuk elmulasztottakat is. Azt merem tanácsolni, hogy évégett akár nélkülözzünk; ismétlem, méltó kárpótlást kapunk. Ha lakásunkat akár korgó gyomorral is szépítjük, ennek több értelme lesz, mint ha tele hassal naponta szutyokba térünk megpihenni, mert a szutyok ragasztja és húzza vissza legerősebben és legbiztosabban a nyomoruúságba az embert, öltözékünket ne anynyira a csín, hanem inkább a tisztaság, egyszerűség és — ezt is újra mondom — az olcsóság szerint alakítsuk. A dédanyák gyöngyös pártáját, piros csizmáját és hímes röpikéjét engedjük át nyugodtan a népművészet ápolóinak, mi merőben magunk ápolása végett jár-

junk, ha kell, halinában, facipőben, papucsban. Emlékezzünk arra, hogy szabadságharcukat a legnagyobb népek is szinte törvényszerűen bocskorban, sőt mezít-láb vívták meg. Viseljünk szűrt és gubát, nem épp azért, mert honfoglaló őseink nyakában is az lobogott, hanem azért, mert a legtöbb vidék éghajlatának az felel meg legjobban és puztán csak egy úrhatnám divat szorította ki. Viseljük egyelőre dísz nélkül, a megfelelő új dísz idővel magától ráröppen. Ha időnk a létfenntartáshoz és szellemünk épentartásához szükséges munkaidő után is marad, ültessünk virágot. Ez esetben már felesleges igen sok földet művelésbe törnünk, miveljünk épp csak annyit, amennyinek áldására mi magunknak szükségünk van. Termésfeleslegeinkkel ne igen terheljük a piacot, ebből a múltban is sok zavar támadt. Fogyasszunk inkább többet: ízesítsük és változtassuk jobban étkeinket, juttassunk gyermekeinknek ingyencséget, gyümölcsízt és mézet, tartsunk méhészetet, tápláljuk a hasznos énekesmadarakat, munkatársaink ök: irtják a férget. Egy kitűnő francia író, Giono János ugyan azt tanácsolta, hogy felesleges földünkön termeljünk saját gyönyörűségünkre nárciszt vagy tulipánt, de ezt később ő is visszavonta.

Felesleges földünket semmiképp se hagyjuk parlagon, hanem keressünk rá embert. De azzal se sokat alkudozzunk. Közös ügyünk, közös önzésünk azt kívánja, hogy egymás irányában a legkevésbé se legyünk önzők. Hogy állhatunk szembe a haszon világával, ha mi magunk is csak hasznot lesünk? A feltételek és ellenszolgáltatások minden különösebb firtatgatása nélkül engedjük át már felesleges félholdunkat azoknak, akik példánkat csupán eszköz híjján nem tudják követni. Engedjük át, ha csak próbáira is, vagy addig, míg gyermekeinknek nem lesz szüksége rá. Tudom, ez a legkeményebb kaptatója az útnak. Nem kívánom,

ne kívánjuk, hogy mindenki rögtön nekivágjon, bár aki feljut rá, belátja, hogy a ma még elérhetetlen földterületek csak úgy válnak elébb olcsóbbá, aztán szabaddá, ha minél több ember szabadul a sajátjába. Mint minden, a földbirtokrendezés is csak alulról indulhat meg. Hallottuk a szót: annál erősebb az ország, minél több önálló parasztja van. Annál erősebb a parasztság is. Legyünk jó fiai hazánknak, jó testvérei egymásnak, jó követői a kereszténységnek: némely nyelvben a parasztot hajdan röviden kereszténynek hívták. Ne mosolyogjuk le ezeket a szavakat, ismétlem, jól felfogott önzésünk is ezeket sugallja. Azért, mert a mi önzésünk az igazság önzése. Érdeklünk, hogy saját dolgunk rendezése után községünk ügyét is rendezük. Segítsünk, erősítsük falunkat, magunkat erősítjük és biztositjuk vele. Magyarország szabadságát a majdnem önálló, független megyék tartották fenn. Az önmagukban is megálló, erős és egészséges falvak még jobban fenntarották volna. A szabadság olyasvalami, hogy minél kisebb egységekbe oszlik, annál biztosabb kezekben van. Ilyen a műveltség is. És épp ez teszi lehetővé, hogy szellemileg az emberiség minél nagyobb egységbe tömörüljön. Erre gondoljunk, erre emeljük szemünket és lelkünket, bárhogy alakuljanak dolgaink. Alakulni fognak. Ha kitartunk, mindig egyenesen, maga a természet is mellettünk szólal meg, mond egy-két emberien értelmes szót a polgárosult világnak és irányunkban lassanként barátságos közeledésre ösztökéli.

Csodálatos borjúbőgés.

De önállóságunkban is belterjes gazdálkodásra és többtermelésre törekedjünk. Az igazi felesleget továbbra is készségesen át kell engednünk a polgárosult

ság fejlesztőinek. Ezt annál szívesebben tehetjük, mert feltételezhető, hogy ezúttal ők fognak jelentkezni a mi portánkon. Nyújtsunk üdvözlő jobbot nekik, segítsük át az első zavaron, fogadjuk bizalmunkba őket. Jobb egy adok, mint száz kérek. Nyugodtan tehetjük, tanúságát fogják adni, hogy időközben lelki emelkedettségen mentek ők is keresztül. Első figyelemreméltó jelként valószínűleg a paraszt elnevezést sem fogják használni. Mi azonban — a hagyományok őrzői és ápolói — ragaszkodjunk ehhez a szóhoz. Minden szó szépsége vagy csúnyasága tartalmától függ; s ez is gyorsan változik. Ám a bizalmasságot ne változtassuk bizalmaskodássá. Különösen ajánlatos ez az útmentén s a városok közelében fekvő telepek lakóinak avégett, hogy a polgárosultság ne álljon meg náluk, hanem szaporán továbbterjedjen. A tapasztalat azt mutatja, hogy a város mindenkor s igen rövid idő alatt kitűnő utat csinál oda, ahol gyakoribb teendője van s meghonosítja ott használatos berendezéseit, amelyek nélkül ma már valóban alig lehet élni. Az előzőkeny magatartást ezért a legeldugottabb tájak, Kutya-bagos és Reszegepiskolt kültelki lakóinak kell kezdeniök: így jutnak ők is igen rövid idő alatt betonúthoz, villanyvilágításhoz és fürdőberendezéshez. Ezzel senki sem rövidül, mert az oda vezető út a közben esőknek is használatára áll. Elvünk az legyen, hogy a fej káposzta Székelykeresztúron épp olyan érték, mint Fótton, sőt ott még nagyobb, mert mivelője — távolabb esvén — kevésbé részesül a polgárosultság áldásaiban s így több lemondással kapálja a káposztát. A polgárosultság rohamosan fog terjedni. Csupán attól, hogy a kukoricaszárak rátartiban, mintegy társadalmi jelentőségük és helyzetük nagyobb tudatában állnak az árok túlsó oldalán. Jelentősebb lesz a borjúbögés, a kakas-kukorékolás, még a csirkék csipegetése is. Nekünk szinte

nem is kell szólnunk. Rájuk bízhatjuk, hogy az új alkura ők hívják meg az érdekelteket.

Sok régi jóbarátunkat visszaszólítják. Az iparos, aki hajdanában olyan jófogású ösztökét nyomott mar-kunkba, valószínűleg ő jelenik meg először s bár eddig minden tudását és munkakedvét arra kellett szükí-tenie, hogy egész életében folyton ugyanolyanforma gépkocsitengdycsavart reszeljen, mesterségét ismét gyorsan elsajátítja: igen szemrevaló kapuvasat és ép-pen a mi lábunkhoz való sárhányót fog kovácsolni, őt különös szeretettel kell fogadnunk. Meg is állok nála egy pillanatra.

A lélektelen tárgy és a munka lelke.

A szabad és egészséges munka nemcsak mivelőjét teszi boldoggá. Hogy milyen kedvvel ment a munka, meglátszik az a kukoricatáblán, a cseresznyefán, a jó-szágon is. Meglátszik a fából, vasból csinált tárgyakon is. Ördög tudja, hogy van, de vannak készítmények, amelyekből csak ügy sugárzik és csillog az egészséges akarat; az ember szinte érzi, hogy aki csinálta, becsü-letes, értelmes ember volt, mintha még az is érződnék, hogy munka közben füttyölt.

Az én egyik nagyapám, anyám apja, bogvár volt. öreg korára megvakult, de még vak korában sem tu-dott leülni egy padra, vagy székre anélkül, hogy kezé-vel ne simítsa végig előbb-utóbb a pad karfáját, vagy ülőkéjét. De ha ő megfeledkezett is erről, ha a vendég-látás másfelé terelte is figyelmét, az a kipróbált, okos, öreg kéz szinte a maga feje után megindult, kitapo-gatta az eresztékeket, sarkokat, a faragásokat. És az az okos kéz váratlan derűs mosolyt küldött a beszélge-tésbe merült vén mester arcára. «Nem Szokolyi csi-nálta ezt a padot?» — kérdezte nagyapám. «Jó munka» — tette hozzá és szája körül a mosolyt olyan

örvendezővé, barátivá melegítette, mintha azzal a régporladó Szokolyival parolázott volna. A tárgyak között is meghitt emberi társaságban érezte magát. A gyári székeket nem tapogatta meg, azokat szinte a nadrágján át megismerte. Idegenül ült rajluk, lélektelen sivatagban. Az a pad, amely épp csak ülésre jó, halott pad, nem igazi. Az a szék_T amely épp csak az üllepnek mond valamit, olyan, mint az az asszony, aki csak a testet forrósítja meg, de a szívet nem. A tőkés-termelés ilyen cemende-tárgyakkal árasztotta el a világot. Olcsó használati cikkeket csinált, de a munkásokból kiölte a munka örömét, így kiölte a használat örömét is. A szobafestő, aki az egész munkát elejétől-végig maga csinálja, az még jókedvűen dalol. Elfiityülget a suszter is, meg az a lakatos is a gyárban, akinek a maga értelme után kell kireszelnie valami ötletes csapágy-szerkezetet. De az a munkás, aki évszámra egyforma holmit reszel, vagy épp csak a gépet eteti, az lassanként abbahagyja a zümmögést, fiatalon is megkérgesedik, akár az ápolatlan fa. Árut termelni, amelyet csak a nyereszkesedési vágy hív életre, nem élvezet.

Nem véletlen, hogy valamirevaló urinépek, amihelyt tehetik, nem raknak ilyen gyári portékát a lakásukba. Hiába olcsóbb, tartósabb, tán még csinosabb is az a tömegben gyártott bútor, szőnyeg, vagy hamutartó, tehetősebb népek mindenben az «eredetit», a «valódit» keresik. Olyat, amit egy mesterember csinált elejétől-végig. Az üveges-szekrényükbe a világért se tennének be csak egy darabot is azokból a száz-
ezres példányban öntött gipsz-angyalkákból, vagy virágtartónak használható cserép-hollandusokból, meg tiroli vadászokból, amelyekkel nálunk a tüköralja tele van. A legszebb helyre ötszáz éve halott gölöncsérek és kovácmesterek együgyű köcsögeit meg gyertyakopantóit rakják. Nemcsak azért, mert szépek. Hanem

mert valami emberi akarat, személyes munka árad azokból. A tárgyakra is van lelkük. De csak addig, míg készítőiknek van.

Varrótűt meg villanykörtét persze csak gyárban lehet előállítani. Ne utasítsunk el minden gyári terméket. De azoktól a tárgyaktól, melyekhez személyes közünk lesz, amelyekkel egész életünkben egy fedél alatt lakunk, valami személyiséget várjunk. A munkások érdekében is. Majd ha körünkbe érkeznek, először velük is azt kell megbeszelnünk: mi fontosabb, testvér, a halott tárgy-e, vagy az élő ember? Egy-két ember nyereszke-e, vagy a jókedvű munka? Hogy dolgozol szívesebben, a gép szolgájaként-e, vagy úgy, hogy dalolva te vezeted a szerszámot meg a gépet? Úgy-e, hogy lelked elsatnyul és Szaharának érzed a hetet, vagy pedig, hogy örömmel ugrasz ki reggel az ágyból? Hogy függetlenül élsz-e, vagy —

De a munkások dolgát nyugodtan rájuk bízhatjuk magukra a munkásokra. Bizonyosan már most sem kell nekik megmagyarázni, hogy a parasztok függetlensége segíti az ő függetlenségüket, s jó módot ad, hogy életüket egészségesebben rendezzék. Azt hiszem, mire hozzánk érnek, a mi alkuvásunk példájára új alkut létesítenek ők is a maguk területén.

Újabb kézfogások.

A csodálatos hívő szóra épp ily készségesen fog jelentkezni az orvos, aki eddig méltán idegenkedett attól, hogy még elevenen istenhátamögötti faluban temetkezzék el. Az ápolt kertek, virágzó gyümölcsösök mentén derültebb lélekkel viszi hosszúkás táskáját s örömmel áll meg egy kis beszélgetésre az értelmes aratók csoportjánál. Az ügyvéd nem fog készségesen jönni. De jönnek szegestől, akik bevallják, hogy bár

semmi épkezláb mesterséghez nem értenek, éreznek szívükben bátorságot férfias vállalkozásra is. Fogadjuk örömmel őket, lesz számukra is hely. Ma ezt még azért nem kívánhatjuk tőlük, mert hisz a parasztk élete sokhelyt oly kényelmetlen, hogy amint láttuk, a parasztnak sem igen kell. Már ezért is kellemesebbé kell tennünk. Ha szaporodunk, gyarapodunk is erőben, tudásban, jólétben, szabadságban egyaránt. Ellentétben minden mesterséggel vagy kenyérkeresettel, melyekben a ritkaság is érték: a parasztk dolga annál jobb, minél több paraszt él a földön, egyetértésben persze. Erőforrásuk, a talaj, kimeríthetetlen, mert a munka csak növeli. A parasztság ott pusztul és hull szolgaságba, ahol számban is gyenge. Hogy az emberek részére a földön már nincs elég föld, az egyszerűen nem igaz. A telepek terjedhetnek a hegyeken is túl, kifacsarhatják a mocsarakat, a belterjes művelést szinte a virágcserepig fokozhatják, megitathatják a szikkadt pusztaságokat, országhatárokat léphetnek át, a kapákkal és borjakkal vonuló parasztság hódításának még egyetlen hatalom, még Nagy Sándor hatalma sem állt ellen. Én nem vagyok nemzetieskedő, de mivel gondolataimat legjobban magyarul tudom kifejezni s kedvelem is e nyelvet, különösen a parasztk ajkán, érezni fogok némi jóleső, szülőházam meghittségére emlékeztető melegséget, ha elsőnek épp a magyar parasztság duzzad így meg és kezd egészséges tágulásba, mások érdekének sértése nélkül.

Rögtön a munkás nyomában megérkezik hozzánk a mérnök is. Baráti kézfogás. Mint a gazdája után szökött kutya, úgy fog nyomába lopakodni az első kisebb gyár és úgy fog alkalmazkodni az új környezethez és életmódhoz. Az egészséges lelkű tervező, az egészséges lelkű munkás bábáskodásával a gépek szüleményébe is lélek költözik.

A polgárosoltság ez aránylagos elosztódásával végeláthatatlan csoportban jönnek azok, akik a nyolc órai hivatalban való lélektelen görnyedést csak azért nem cserélték el nyolc órai üdítő fanyeséssel, vagy testedző gyomlálással, mert az utóbbi — érthetetlenül — kevesebb jövedelemmel járt. Paraszt ugyan nem olyan könnyen lehet bárki, aiint mondjuk pénztári jegykezelő, vagy kettőskönyvvezető, de ezzel szemben a pálya szabad: társadalmi különbség és születési előjog nélkül, csupán kellő természetes értelem és szabadságra való természetes igény birtokában mindenki abban a pillanatban paraszttá válik, midőn saját munkájával földet mivel. Olyan törvény ez, mint ama másik, amely szerint bárki bárhol abban a percben tőkés lesz, mihelyt létfenntartását nem a maga, hanem valami módon a más munkájával biztosítja. Nagy áramlás lesz. A kirándulók egyszerűen nem térnek vissza, ügyes sátraiknak az első napokban nagy hasznát vehetik. Állandóbb tartózkodásra jelentkeznek a nyaralók, ugyancsak teljes felszerelésükkel, sőt házikkal. Az a csoda fog megesni, hogy annak a kis borjúnak állhatatos bógésére ötemeletes épületek indulnak meg, egész városnegyedek csavarognak szét az országba. Ez ellen se lehet kifogásunk. Bizonyos, hogy egy ötemeletes kórház nyújt olyan örömet a szemnek Kiskunmajsa határában, mint a Fiumei-úton, már csak a jobb távlat, a tágabb hely miatt. Bevallom, én mindig csalódottan szemléltem a képről már ismert híres épületeket a valóságban, a vállukra, hónaljukba zsúfolt házak tömegében: magukban, ahogy a kép ábrázolta őket, szebbek voltak, szabadabbak. Az építészet tehát mindenesetre kezüket fogják dörzsölni, úgy igyekeznek felénk. Megindulnak az iskolák, a siket némák és vakok otthonai, a különféle nevelő-intézetek. A tőzsde természetesen marad. Megindulnak az

egyetemek is. És nyomukban — késve, de nem későn — a tudomány; mindaz, amit a polgárosultság szellemének nevezhetünk. Az új helyzet s az új keveredés hatására azok is igen kellemes változáson fognak át-
 esni. A tudósok s általában a szellem emberei ámulva néznek körül, megkönnyebbült fellélekzéssel állapítják meg, hogy nincsenek annyira egyedül a világon, amint gondolták. Ráébrednek arra, amit a költők régóta tudtak és hirdettek, hogy vidéken rengeteg a világos koponya. Földereng előttük valami olyas is, hogy tudás és tudás közt a dolgok végén, a lényegben valahogy nincs nagy különbség.

Alapot a műveltségnek.

Mondtam, az én egyik nagyapám bográn volt, egy uradalomban, Tolnában, az Apponyiaknál. Parasztfiú volt, a mesterség kitanulása után Pestre került, a belga fegyvergyáiban dolgozott, szóval gyári munkásnak indult ő is. Megkérdeztem egyszer tőle, miképp szánta el magát, hogy vidékre megy, I[^]ten háta mögé. «Méhészkedni szeretten volna — felelte —, olvastam valahol a méhek életéről. Meg akartam ismerni a méhek életét. Tanulni akartam.» Aztán egy kis gondolkodás után még ezt tette hozzá: «Féltem, hogy ott Pesten nagyon elbutulok.» Az bizonyos, hogy öregkorára annyit tudott a ménekről, a bogarakról, a virágokról, hogy nincs az a természetrajztanár, akit nem főz le. Ezt azért mondom, mert Kaposvárról épp egy természetrajztanár méhész-barátja is el szokott hozzá járni tanácsért.

A másik nagyapám meg juhász volt, juhászszámadó. Érthetett ő is valamit a mesterségéhez, mert még kilencvenéves korában is először ő érte menesztettek, ha a juhokkal valami baj volt és csak azután a konvenciók állatorvosért, de azt hiszem, akkor is

csak udvariasságból, hogy az se sértődjék meg. Apám is ezt a mesterséget tanulta. Aztán, csak úgy félkézről, megtanulta a kovácmesterséget is, de úgy, hogy egyszer csupa tréfából anyánk nyakbavaló csukós Mária-képére egy olyan icinyke-picinyke lakatot szerkesztett, hogy ujj közé is alig lehetett venni, hát még a kulcsát. Végül a földművelés ezer csinját-bínját sajátította el.

Amikor ez a három ember összeült egy kis vasárnapi beszélgetésre, főleg amikor közénk telepedett egy-két paraszti vagy pásztori sorban élő nagybácsi, én csak ámultam ismereteik bő tárházán, bölcs eszméiken, fegyelmezett gondolkodásmódjukon. Jóformán mukkani sem tudtam köztük, akkor sem, mikor kijártam már jó egy pár iskolát. A legkisebb voltam köztük akkor is, midőn a szellemi életben már-már tekintélyfélére tettem szert, azáltal, hogy úgy-ahogy megtanultam egy nyelvet, amelyet összesen csak 5017 ember beszél, az északi sark közelében. Nyelvrokonaink, a vogulok nyelvét tanultam meg, ifjúi segíteni-vágyásból, hogy legalább eggyel több ember értse.

A megbízható tárgyi tudás és világos életszemlélet csendes óriásai, az egyszerű nagyapák és nagybácsik nem tettek szert tekintélyre sem a társadalomban, sem a szellemi életben. Ők nem fájlalták, már ezt a bölcseséget is elérték. A szellemi élet annál inkább sajnálhatta. Tudásuk a lényegre tört, emberi volt, emberbaráti; igazi műveltség volt.

Én megvetem Rotschild tudását, illetve elméleti képességét: minél nagyobb, annál ártalmasabb; egy embert szolgál, a többit szolgáltatója. A műveltséget és okosságot nem tévesztem össze a pénzszerző képességgel, az érvényesülési tehetséggel sem. Sőt, azt tartom, hogy e két hajlam éles ellentétben van egymással. A pénzügyi alapoknál, melyekkel a polgárosultság hébe-hóba támogatta a tiszta tudományt, ezerszerre bizto-

sabb alapot és tágabb felrepülési pályát terít a szellem emelkedésére ez a világos-szintű, szabad és egyenletes népi műveltség. Mert a nagyapák csak az én szememben emelkedtek ki; társaik közt mindegyik csak egy-egy fűszál volt a végtelen réten. Hasonmásukat csaknem minden parasztházban felfedeztem, mihelyt a szavakról és gondolatokról leolvadt a bizalmatlanság merevítő hidege. Vigaszul és biztatóul mondom ezt is. A nevére méltó szellemi élet nyugodtan indulhat felénk. Nem kell félnie, hogy nem lesz hallgatója és támogatója. S mi épp oly nyugodtan készülhetünk fogadására. Lélekben régóta fel vagyunk készülve rá. Ügy vagyunk vele, mint a szorongó csikós a huszár-vizsgálóval: tudtuk, mielőtt tudtunk róla.

11. A PARASZTI ÉLET DICSÉRETE.

Mit ér a szomorúság?

Végére értem a kanyarításnak; jókora karéj lett belőle, pedig vigyáztam, hogy a kés egyenletesen szaladjon, ne vágjon sehol túlságosan vastagot, csak azért, mert van miből. Nyújthatnám is át, de mégis teszek hozzá valamit. Olyasformán, ahogy anyánk a már harapásra emelt kenyeret az utolsó pillanatban még egy kicsit megsózta-paprikázta, szinte az orrunk előtt. «Legalább isztok is» — mondta mosolyogva.

Azt mondanám még, hogy a békés törekvésnek már az elején próbáljunk természetünkön is változtatni. Katonák tudják, mit jelent, hogy a sereg orrát lógatja-e, vagy derűsen hunyorgat. A győzelem olyan mint a táncos lány, a vígabbakhoz pártol. Ilyen különben a bátor halál is: a rohamot épp úgy zeneszó kíséri, akár a süllyedő hajót. Kévésünk van, de tudjunk annak is örülni. Több akkor sem lesz, ha bűnnek eresztjük a fejünk. A szomorúság megnyújtja az ember képét, a rossz alapú szomorúság pedig nagyképűvé, néha éppenséggel gőgössé tesz. Ennél én jobban szeretem akár az akasztófa-humort: a lélek haláligtartó ellenállását. Aztán: az ember százszorta többet szenved a szorongástól, mint a bekövetkezett bajtól, szóval igen sokszor hiába szorong. Bízunk a jövőben, úgy leszünk méltók rá. Mondtam, bánjunk csínján a munkával: egy orvos gondosságával ügyeljünk testünk jókarbantartására. Ennél csak a lelkünk jókarbantartására ügyeljünk jobban. Kidobtuk szívünkéből már a csalóka

vágyakozást a rosszillatú mozisarok, a Frangepán-utcai kiadó ágy, a vérmezei cselédsétány heti másfél-órás örömei után? Ébresszünk szívünkben más vágyakat. Vegyük fel az elhanyagolt, de kezünk ügyében heverő örömeket. A puszta felismeréssel, vagy egy kis tisztítással sok használhatót lelünk köztük.

Egyszerű örömök.

A falu-nyújtotta élvezeteket már mi magunk sem tudjuk ízlelni. Annyit gondolunk a városi alkalmakra. Holott alig van léleknyugtatóbb dolog, mint havazáskor egy kis falusi szobában kártyázgatni, vagy zsebünkben két tojással fölbballagni a szőlőhegyi présházba, a tojást egy kis szalonnával megsütni, átkiabálni a szomszédokhoz, elbeszélgetni velük, vagy ha nincs senki a hegyen, húszesztendő kalendáriumokat olvasgatni. Ilyenkor kellő színvonalra ereszkedik nemcsak Európa és az emberiség jövője, amely már természeténél fogva elég gyakran kilátástalan, hanem még az is, ha az ember legszebb tehene megdőglött, vagy házassága nem egészen tökéletes. Épp ilyen hasonlíthatatlan öröm esős őszi időben megfaragni azokat a kis pálcákat, mellyel majd a hurka és a disznósajt végét elzárja az ember, vagy fölhangolni és kipróbálni a citerát. Jól esik ilyenkor egy kis magányos kukoricadarálás is a félhomályos padláson: az ember mintha egy-egy szakajtó gondot és bánatot darálna le. Épp ily lelki könnyülés szénára dőlve hallgatni a tehenek és lovak egyenletes falatozását. Mélyre sülyedt az, akinek a szive nem melegszik meg egy kicsit, valahányszor a jószág elé abrakot vet. Sivalkodó malacok etetése éppenséggel nevetésre ingerel. Emelkedett és derült lélek élvezetet talál a gyermekek rikoltozásában, sőt az öregasszonyok pletykázásában

is. Ha az eső eláll, külön öröm. Aggasztó, de igaz: annyit él az ember, amennyit jó kedvvel.

Szántszándékkal soroltam az őszi és téli öröme-
ket, mert tavasszal és nyáron kellő beosztással és figye-
lemmel az ember minden lépését olyan élvezetessé te-
heti, arnint csak a Rivierán, vagy az Alpokban sétáló
milliomosnők vélnek érezni, de mégsem éleznek. Júniusi
porhanyó földben délelőtt saját kukoricát kapálni pon-
tosan addig, amíg a derék kívánja s utána a csorda-
kútnál meginni egy itat vizet, többet ér, mint ugyan-
akkor egy óceáni vitorlásverseny látványa, mindkettőt
megpróbáltam. Lányokkal szólót kötözni szebb és üdí-
tőbb, mint a legsikerültebb tenisz-játszma, főleg, ha
vihár támad és telő alá kell szaladni. Hogy milyen kéj
holdvilágos este ökrösszekéren a Mű felé zötyögni,
arról Petőfi Sándor tett bizonyosságot, talán legszebb
versét írta erről, holott a szekéren nem volt széna, a
költő a csupasz szekéroltagon ült. Hanyattfekve szé-
násszekéren csillagok alatt utazni, — ha az Isten majd
megkérdezi, mi volt a boldogság, emlékezetem e körül
keresgél. Vagy amikor egy szüretkor rámbízták a ha-
gyományos üstnyi birkapörkölt kavarását és a szabad
tűz kezelését ott a domb tetején, amikor szemem
kilométerekre kószált a vörhenyeges tájon és orromat
úgy látogatták sorra a különféle illatok, köztük az
aszú gyümölcsfaágak édes szaga, mint névnapon a
házat a kedveskedő vendégek. Értelmes és jól betanult
lovakkal áprilisi napsütésben szántani olyan érzés,
mintha az ember vaját kenegetne, az egész világ szá-
mára. Aratni csak délelőtt fél 11-ig élvezetes, de sarjút
kaszálni ingben-gatyában és megfelelő bőrpapucsban
és kellő szünetekkel egész nap jó, főleg lapon és
valamicske szellőben. Nálunk kevesen ismerik, azért
hívom fel rá a figyelmet, hogy pompás érzés vízzel is
dolgozni, például a duzzasztott patakot kiengedni,

vagy kiszívadni, aztán a víz útját az uborka és káposzta közt elegyengetni, kapával, mezétláb, nagy szalmakalapban. Naponként bárhol megújítható bizsergetően kellemes érzés harangozás előtt már félórával az ebédhozó gyerekre várni s találgatni, hogy mit hoz. A szabadban, lehetőleg fa alatt térd közül megebédezni már éppenséggel paradicsomi boldogság, nincs az a pezsgővel, zenével, fehérkesztyűs inasokkal megtűzdelt főúri lakoma, amely ehhez fogható; a gépkocsis kirándulók hasztalan utánozzák. Feltétele persze, hogy ne csak a hely, hanem maga az ebéd is jó legyen, okvetlenül savanyúsággal s ugyancsak egy kis savanykás borral. Sör csak tavaszi és őszi időben kívánatos. Ehhez csak az ebédutáni cigaretta fogható, valamint egy nyújtózással kiropogtatni a tagokból a leheletfinom s így még kellemesnek is mondható fáradságot, majd a pillákat lehunyni s utolsó emlékül azt érezni, ahogy nejük kiveszi ujjaink közül a cigarettát s halkán, hogy fel ne ébresszen bennünket, ezt suttogja: «még felgyűjtaná az egész világot». Estefelé a szénarendekre, vagy az összerakott sor kepére visszatekinteni oly felemelő, mellfeszítő érzés, melyet, ha Napóleon kellő időben megizlel, sose jut eszébe Európa meghódítása, de még Parisé sem, mert ott marad Korzikában. Okkal és móddal minden paraszti munka élvezetes, még a trágya kocsira-hányása is, különösen, ha érett és szép rétegesen szakad a villára. Tán csak a cséplés nem üdítő. De szemüveggel, okos beosztással és gyakori zuhanyozással az is megjavítható.

Hűség a hűségért.

Szólhatnak még arról az egész különleges gyönyörrel, amelyet saját munkánknak már rágható és nyelhető eredménye szerez. Bizonyos, hogy itt egy

merőben lelki érzés alakul át határozott testi élvezetté. Egyszer elég közepes borunk termett. Valahogy elcserélhattük volna jobbra, mert egyik sógorunk eladta a magáét, a kereskedőnek meg mindegy volt, melyiket viszi. Hasztalan próbáltam apámat rábeszélni a cserére. Egyszerűen nem volt képes megérezní, hogy a mienk rosszabb. Újra és újra hörpintett ebből is, abból is, öblögetett, még a szemét is lehunyta. «Jobb, jobb — mondta végre —, talán Károlyéké igazán jobb, de nekem ez a mienk ízlik jobban.» De függetlenül ilyesmitől, étéi valóban csak frissen, hazaiból jó. Az eperre például csak egy félórai kocsirázás is a piac felé valóságos pofozásként hat, külsején talán nem látszik, de ízén annál inkább érződik. Tudja ezt mindenki, aki néhány évi bolti eper után egyszer közvetlenül a földről tépett magának. Az eper még a kutyánál is jobban ragaszkodik gazdájához és bensejében rögtön elkomorul, ha elszakítják tőle. De épp úgy fellázad a cseresznye, a szőlő, a barack és különösen a sárgadinnye. Másnapos zöldborsó nem méltó a nevére; a zöldbab és a saláta sem. Vegyészeti vizsgálat bizonyítja, hogy a legtöbb főzelékféle, ha termelőjétől elragadják, útközben eldobja lépértéke felét és torzult arccal, szinte könnyektől lucskosan érkezik az idegen helyre. Az okos növények megmakacsolják magukat s ragaszkodnak, hogy annak ajkára kerüljenek, azzal egyesüljenek, aki tavasz óta látogatta, ápolta és körüludvarolta őket. Ennek számára külön forró vallomásunk van, különösen a reteknek és a zöldpaprikának. Fellázad a tej, a búza, sőt a hurka is: szíve mélyén szinte öngyilkos lesz. Telente nekem a saját pörgetésű mézünk az egész nyarat felidézte: a virágzó akácot, a baltacint, a zabosbükönnyt, a tisztessfüvet. Vendéglőben idegenül szimatolom, az illatokat mintha megmiskárolták volna. A különbség pontosan az, mint amit

az erdő szélén szedett ibolyacsokor és egy színházi előcsarnokban áilongó hölgy ibolyavizének illata közt érez az ember' Állítom, hogy aki még nem ette a maga termelvényét, annak fogalma sincs az ínycsokor átszellemléséről és tiszta, szinte idealista fellelkesültségéről; arról, hogy mit jelent enni. A termelők tudják; épp azért erről feleslegesnek tartom a szót. Mindezzel csak azt akarom mondani, hogy a kofák és a külkereskedelmi szakértők rábeszélése ellenére mindennek a javát — már a termeivények iránti köteles hűségéből is — mi magunk együk meg. Az emberiség általában két csoportra osztható. Van, aki málnaszörp-ivás közben arra gondol: hajh, de fölséges jó ital; s van, aki: jó volna egy málnaszörp-gyárat alapítani. Az utóbbi nem érdemli meg, hogy egy csepp málnaszörp lemenjen a torkán.

A fegyelem fél béke.

Az anyagi egyensúlyon s a test egészséges kiegyensúlyozottságán kívül, ismétlem, elengedhetetlen mindehhez a lelkek egyensúlya is: a békesség. Ha az ember például haragban van a feleségével, a legszebb krumpliszedést is megette a f. . .; egész bizonyos, hogy felét összevágja az ember, vagy bennhagyja. Megmérhetetlen az a kár, hogy haragját az ember nem arra fordítja vissza, ahonnan a sértés jött, hanem a hozzá legközelebb állókon s különösen a nála gyengébbeken tölti ki. Ha minden ingerültségünkkor alaposan lelkünkbe néznénk, rögtön látnánk, hogy elkese-redettségenket nem feleségünk, vagy gyermekünk idézte elő, még kevésbé az a tényér, amelyet falhoz vágunk, hanem valami külső, távolibb ok. A tényér-csörömpöléstől, vagy asszonyosivalkodástól az a távoli ok nem szűnik meg. Sokkal hamarabb megszűnik, ha

elmulasztásához nyugodt, vagyis derűs lélekkel fogunk hozzá.

Ehhez persze fegyelmezetség kell. Egyszer Sz. falu felé gyalogolván, feleutban felvett egy kocsi. Nem ajánlkoztam, a gazda magától invitált, bár olyan vasvilla-tekintettel és olyan vakkanó hangon, mintha pörbe idézett volna. Kaptatón kocogtunk, fölfelé, «Itt voltam D.-n, — mondja sötéten s most már medvehangon az ember — bérletért!» A lovak elég jól húztak, a rudas épp csak egy kis farklegyintésre lassított, ebben a pillanatban. «Ott voltam» — folytatja dörmögve és egyszeriben akkorát vágott a szegény párára, hogy az kiugrott és — nyekk — elszakította az istrángot, a kötélhámot. Az ember fölállt ültéből, de mielőtt leszállt volna, teljes erővel — hej azt a keserves nem jóját! — még egyet odaszózott, most már az ostornyéllal. A ló félreugrott, magával rántotta társát, oly hirtelen, hogy — reccs —, velük ment a kocsi-rúd is, ahogy az már ilyenkor történni szokott. Tyüh, azt a ... indította egyszerre a szentenciát is, a másik ló cséplését is az az ember, egész addig, míg annak hámja is el nem szakadt és a kocsi nem kezdett a lejtőn lefelé farolni, még jó, hogy egyenest bele az árokba. A saroglya épp csak megrepedt, a hátsó lőcsők közül is csak az egyik tört el. «Nem kapta meg a bérletet» — gondoltam és olyan bizonyos voltam benne, hogy meg se kérdeztem, pedig sötét estig ott dolgoztunk, míg újra fogat és kocsi lett. Ez az ember nem tekintett lelkébe. «Még szerencse, hogy a lovakat agyuszáta meg» — gondoltam, mert én szeretek a lélekbe pillantgatni, «mi lett volna, ha a feleségének és gyermekeinek magyarázza el így szíve szerint a dolgot?»

Fegyelmezésünket reggel, délben és este úgy kell végeznünk, mint öregeink az imát. Említettem, milyen béklyó a szutyok; nemcsak a testen az. A lélek megtisztításához is a test alapos tisztántartásán át vezet az út.

A felindultságnak leghamarabb egy jó hideg zuhany vet véget. De a naponkénti fürdő meg is előzi a felesleges felhevülést. Ezért fürdőszoba építéséhez már e könyv bevezése után rögtön fogjunk hozzá.

Itt semmi ellenvetés nem állhat meg. Vannak seregestől országok, ahol árnyékszék még faluzámra nem található, de fürdőszoba minden parasztházban van. Jellemzőnek lehet elfogadni a népek fejlődésére, hogy a haladás első fordulóján az árnyékszék, vagy a fürdőszoba útjára lépnek-e. Oroszország legeldugottabb, legkeletibb részén, ahol konyha van, ott fürdőszoba is van; Franciaország és Belgium legfejlettebb vidékein viszont a dúsan felszerelt konyha után rögtön az árnyékszék következik, amitől nemcsak az egész ház, de a parasztek is elviselhetetlen szagot árasztanak. Mint mindenben, mi e téren is tartunk arányt Kelet és Nyugat között, fordítsuk javunkra kedvező földrajzi helyzetünket, éljünk mindkét vívmánnyal. Ha a burját-mongol parasztek tudnak fürdőszobát építeni, tudhatunk mi is, ha faluvégi zsellérek vagyunk, akkor is. Néhány szál deszkából összeeszkábalhatjuk, épp csak jó légmentesen zárjon. Helyezzünk középre szabad tűzhelyet, arra egy nagy követ, ennek forróra hevítésével, majd hirtelen leöntésével pompásan tisztító gőzt nyerünk. Mennyezetére akaszszunk egy rossz kannát, minél lukasabb, annál zuhanyszerűbben bocsátja fejünkre a beléöntött vizet. Ha a ló és a tehén lecsutakolására van időnk, legyen

a magunk lecsutakolására is. Ezt naponta végezzük el. Másképp ébred s már félév múlva más kedélyű lesz az ember, ha éjszakára nem hagyja fülében a töreket, hátán az izzadságot, lábujjai közt a sarat, hanem üde testtel kezdi naponként újra életét. A svájciak hűvös hegyekben élnek, de szintén tisztálkodnak, már ősidők óta tisztálkodtak. Egyik kiválóságuk ennek tulajdonítja, hogy szabadságukra is oly finnyások és becsületűre is. Nincs köztük tolvaj: kerékpárját ott mindenki szabadon a ház előtt hagyja. A test tisztántartását én ilyenfajta lélekápolás bevezetőjéül tanácsolom. Mert azt tartom, hogy olyan országban, ahol a kerékpárt, a kapát, az ásót éjszakára nem lehet künn hagyni az utcán, nem is érdemes élni. Mert megértés, békesség és rend igazán csak ott van.

Fegyelem a vitában.

Legyünk tehát fegyelmeztettek, ez a jókedv iskolája. Ne sértsük és ne verjük egymást, főleg gyermekeinket ne fenyítsük feleslegesen. Hogy úgy-ahogy szabad látkörű ember lehettem, azt elsősorban annak tulajdonítom, hogy anyám engem egész életemben összesen kétszer vert meg, először akkor, amidőn testvérném falraakasztott vadonatúj tükrét éppen a közepén leköptem, másodszor pedig, amidőn közvetlenül e fenyítés után egy jól irányzott parittyalövessel az udvarról a nyitott ablakon át a tükröt, ugyancsak épp a közepén, eltaláltam, E fenyítés jogosságát anyám kérdésére még aznap elismertem; ma is elismerem. De ennél kisebb dologban már nem igen.

Legyünk fegyelmeztettek és derűsek vitáinkban is; mert különben, ha kifejlődik is, a vita nem lesz élvezetes: előbb-utóbb veszekedéssé fajul. A fegyelmeztett és derűs vitával nevelhetjük magunkat a férfinak való

küzdelemre: a különvéleményre, a belső függetlenségre, az önálló álláspontra, amely mellett állhatatosan kitartani szintén csak derűs lélekkel egészséges. Emelkedett szellemű társaságban az ellentmondásnak is örül az ember; nemcsak azért, mert a nézetek üres ismétlése unalmas, hanem azért is, mert az igazság gyakran úgy pattan elő, mint a kovából és acélból a szikra: koccantással. Faluvizsgáló barátainak például nem helyeslésért, nem is támogatásért, hanem ilyen kovaképpen nyújtom ezt a könyvet: vegyék elő szerzámaikat, csiholjunk, üssünk, jó lélekkel, vidáman kínálva és fogadva az alkalmat, mert szikrát ügyesen csak úgy üthetünk. Fejre ütni a legkönnyebb, ám a fejből ilyenkor nem Vaz igazság szikrája pattan elő, hanem a gyűlöleté és fájdalomé. Már pedig egyrészt igaz az a mondás, hogy aki haragszik, annak fejében minden lehet, csak igazság nem, másrészt pedig hitem szerint az igazság nemcsak megerősíti az embert, hanem fel is deríti. Ifjúkorom közéleti szereplésének legszebb eredményei akkor keletkeztek, amidőn egy-egy jó féléjszakai vita után ellenfeleimmel a szót egyszerre énekre váltva kar-karban léptünk ki egy-egy dohánypajtából, falusi olvasókörből, vagy csepeli szakszervezeti helyiségből és a rengeteg próza után — olyanformán, ahogy nehéz ételre inni kíván az ember — hajnalig daloltunk volna. Ezért zárom ezt a mi könyvnyi eszmecezerénket is még az ének fgyelembe ajánlásával

Társalgás az ősökkel.

Óriási az ének vigasza és ereje. Óriási a nevelő és tanító hatása is. Testvérbátyám mesélte, hogy a nagy háború menetelése alatt százszor kidőlt volna a sorból, ha a század nem énekel: olyan volt neki a dal, mint mikor a fáradt vándorló meglóghatja a kocsi-

lőcsöt, az vitte, szinte a lábát is az emelte. Mi külön is hálásak lehetünk az éneknek: az tartotta fenn és az hozta át évszázadok botlatóin a parasztnak műveltségét. Ahogy a polgárosultság világszemlélete vastag könyvekbe van írva, a miénk ezekbe a lebegő dallamokba van öntve, nemcsak tömörebben és világosabban, hanem szebben is. Ezért csakis hiteles paraszti éneket énekeljünk. Ha nincs más mód, a korgó gyomor felett is úr lehet egy ideig az ének, a káromkodásnál mindenestre tartósabban. «Aki szépen énekel, kétszer imádkozik» — volt nyomtatva az én iskolai énekeskönyvem első oldalára. Én azt mondom, az ember kétszerte hamarabb rendbeteszi lelkével együtt gondolatait, még a nem tökéletes énekkel is. Mert elsősorban ne másnak énekeljünk, hanem magunknak: célunk ne az legyen, hogy szépen, hanem hogy szépet énekeljünk. Az én érzésem az, hogy éneklés közben az ember a szépajával beszélget; a legkitűnőbb tanácsokat kapja s rögtön felel is rájuk. A paraszti ének tehát a legemelkedettebb vita. Ettől pedig senkit sem lehet elűzni csak azért, mert hangja repedt fazék, vagy füle bot. Ha van kedvünk, alakítsunk dalárdát, bár igen sok szép parasztdal — így a legtöbb magyar dal is — ^elsősorban magányra tanít, és abban erősít meg.

Ezeken kívül még egy fontos társadalmi feladata van az éneknek.

Induló.

Ősi tapasztalaton alapul, hogy minden valamirevaló mozgalom gyűléseit énekkel kezdi és végzi. Van olyan, amely az összejövetel egész idejére éneket rendel: a megértés és egyetértés így még biztosabb. Voltak mozgalmak, amelyek minden sikerüket egy-egy szerencsés indulónak köszönhették, sőt volt eset arra,

hogy maga a puszta induló teremtett mozgalmat. Indulóra tehát nekünk is szükségünk van.

A közös munkában képessége szerint kinek-kinek részt kell vennie. Zenéhez, fájdalom, keveset értek, szerény szakmai előképzettségem csak az induló szövegének megteremtésére ösztökélhet. Kísérletül és biztatóul az alábbi szövegei azzal a kérelemmel közlöm, hogy kifejtett elveinknek megfelelően a dallam falvak szerint más és más legyen. Még jobb, ha utcák szerint más. Még jobb, ha kiki saját külön dallamára dudolja. Bár az indulók nem mindig fejezik ki a mozgalom indulatait és eszméit, sőt gyakorta azokkal ellentétes eszméket hangoztattak, én, amennyire tehettem, ragaszkodtam a hűséghez. Ha úgy találjuk, hogy a hú mondandó a szöveget egy kicsit megnyújtotta, az egyhangúságon olymódon segíthetünk, hogy minden szakaszhoz is más dallamot szerzünk, íme a felkínált szöveg:

Ülnek, költenek, száz meg száz, ezer
burgonyabokor ül, fészeng, figyel;
az útig el és föl a házfalig
százezer kottlós költi fiait.

Micsoda rend és milyen buzgalom,
milyen nyugalom a tojásokon
és bizalom az ólban s a magas
udvarban s benned, égi szép kakas!

Repülő zúg, nem rebben egy se fel,
a kutya is csak félfüllel jelel.
Fickándozik az ember úntalan,
De megkomolyszik, kinek dolga van.

De bátor az, csak zümmög bútalan,
kinek kezében biztos munka van
Mint testén át a fű, víz édesen,
áramlik rajta békés értelem.

Munkál a disznó, hízik, úgy serény,
munkál a dombon buzgón a tehén.
Mint magzatok, már meg-megmozdulók,
serénykednek a földben a gumók.

Munkál, mert tiszta és nyugodt az ég,
minden bokor egy fia-takarék,
nem pénz a pénzt, nem gyilkos gyilkosát,
az élet szüli százszor meg magát.

Vagy vedd ügy, hogy vad izzással tele
a láng napon, mind bomba fészke, de
— midőn az ember ráteszi kezét —
bár minden bomba így robbanna szét.

Vagy mindegyik az ember mostoha
sorsán töprengő tudós-koponya;
kisütnek rendre valamit, tudom,
halkan lépdelek köztük az utón.

Rángjon a tenger gyors púpjaival,
engem te ringass, lágyhabu talaj.
Ezernyi kislány ülne így, ha itt
ülne le éppen kötni egy kicsit.

Fény lik, lobog a múlandó levél,
azért lobog, mert nem sokáig él.
Munkálok én is, a szavak alatt
magától érik gond és gondolat.

Dagadó öklök, elhullt, elfeledt
 ősök öklei, emelkedjetek,
 példázatok, mit markolna ma még,
 mivel fizet, ha feltámad a nép.

így forr a föld, ó mill jó buborék!
 a mi erőnk így adná ki hevét.
 A mi tűzünk ily vésszel törne ki,
 rajtatok, isten kis krátere!

Folyik az élet, az én földem ez.
 Az erdőben a déli csend neszez. ,
 Kilép gyanútlan, elszalad az őz,
 de visszanéz, mint régi ismerős.

A dallam ne a vért pezsdítse, inkább tűnődésre
 iititson: a felhők, a madarak, egy távolban haladó
 szekér szemlélésére, vagy arra, ahogy a szél ezüst hul-
 láma végigfut a rozsvetésen. Rézkiért helyett tilinkón
 legyen játszható. Különben — a szöveghez sem ragasz-
 kodom, dúdoljunk a dallamra, amit akarunk. Kívá-
 nalmam csak az, hogy ha emelkedettebb perceinkben
 ügyünkre gondolunk, ajkunkon, vagy fejünkben va-
 lami saját alkotású, vagy népünk szerzetté dal züm-
 mögjön. Erről ismerjük egymásra — de még ez előtt
 is önmagunkra — ütemes lépdelésünkben az eke és
 a nyáj után, a szőlősorok bakháta közt, a téli erdő
 fehér fái alatt.